Mitolojik Kitaplar Dizisi 02

Babil Mitolojisi

Mezopotamya Efsaneleri ve İnanışları

Leonard William King

mayakitap

BABİL MİTOLOJİSİ

Maya Kitap: 209, İnceleme: 56 / Mitoloji: 5
1. Baskı, İstanbul Kasım 2019

ISBN: 978-605-7605-20-7
Orijinal Adı: Babylonian Religion and Mythology
Copyright © Babil Mitolojisi. Türkçe yayın hakları Maya Kitap'a aittir. Telif hakları sahibinin izni olmaksızın, hiçbir yolla çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç
Editör: Selin Saraçoğlu Bayraklı
Redaksiyon: Alara Ergin
Mizanpaj: Mehmet Büyükturna
Kapak: Gülay Tunç

Maya Kitap * Sertifika: 14079
Gürsel Mah. Erzincan Sokak No: 36/B Kağıthane / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu * Sertifika: 18569
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 256 Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 577 72 08

BABİL MİTOLOJİSİ
Mezopotamya Efsaneleri ve İnanışları

Leonard William King

Çevirmen

İnönü Korkmaz

mayakitap

İçindekiler

Önsöz 7

Birinci Bölüm
Babil Tanrıları 11

İkinci Bölüm
Gökyüzü, Yeryüzü ve Cehennem 29

Üçüncü Bölüm
Yaratılma Efsaneleri 49

Dördüncü Bölüm
Tufan Hikâyesi 99

Beşinci Bölüm
Tanrılar ve Kahramanların Hikâyeleri 119

Altıncı Bölüm
İnsanın Tanrısına ve Komşusuna Karşı Vazifesi 159

Önsöz

Mevcut çalışmanın amacı, okuyucuya Babil dini ve mitolojisiyle ilgili temel bilgiler üzerine kolay anlaşılır bir anlatı sunmaktır. Bu anlatı, son elli beş yıl içinde Mezopotamya'da gerçekleştirilmiş kazılardan elde edilen çiviyazısı kitabelerle Fırat ve Dicle arasındaki Sami halklarının, dini ve batıl inançları hakkında yazdıklarından edinilen bulgulara dayanmaktadır. Son yıllarda dini metinleri açıklamaya yönelik birçok çalışma yapılmış olsa da önemli dini metinler keşfedilip yayımlanmaya devam ettikçe, bu konunun, en azından bir süre daha nihayete ermesi beklenemez. Eldeki malzemelerin bölük pörçük olması tek başına nihai bir anlatıyı oluşturmanın ve gerçeklerin doğru bir şekilde gruplandırılmasının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Diğer yandan karşı karşıya kalınan bazı nadir Sümerce sözcüklerle karmaşık ideogramların çevirileri de baş edilmesi mümkün olmayan zorluklardandır. İngiliz ve Alman âlimlerin yaptığı çevirilerdeki farklılıklar, konunun zorluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca halihazırda Babil ve Asur dini üzerine kati ve sistematik bir tanım bulunmamaktadır. Bu küçük kitabın hazırlanması sürecinde, en güvenilir yazarların konu hakkındaki çalışmalarına özenlice başvurulmuş ve ilerideki sayfalarda verilen çiviyazısı metinlerinin çevirileri de özellikle bu amaçla hazırlanmıştır. Önemli görülen yerlerde referans gösterilen ve

son zamanlarda keşfedilen metinlerden elde edilen sonuçların, çalışmaya dahil edilmesi için de büyük çaba sarf edilmiştir.

Burada basılı olarak sunulan gerçeklerden, Babilliler ile Asurluların bir dizi doğa tanrısına tapındıkları ve tek bir yüce tanrının varlığına dair hiçbir düşüncelerinin olmadığı açıkça görülmektedir. Tanrılarına ibadetleri biraz sihirden etkilenmiş olup dinsel törenleri esnasında okudukları dualarıyla deyişlerin çoğunun tılsım, efsun ve büyü sözlerinden pek bir farkının olmadığı düşünülmektedir. Her ne kadar yavaş yavaş belirli tanrıların çok daha haşmetli olduğuna dair bir inanış gelişmiş ve Babillilerin tanrılarıyla komşusuna karşı sorumlulukları neticede görece daha yüksek bir ahlaki karaktere bürünmüş olsa da halk büyünün, efsunun ve sihrin gücüne inanmaktan asla vazgeçmemiştir. Babilliler cenaze merasimlerine büyük önem veriyorlardı, çünkü sonraki dünyaya ulaşmanın tamamen bu törenlere bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Ancak ruhlarının, ölümden sonra ahirette yaşayacağı hayatın, alışılmışın dışında bir kederle yüklü olacağına da inanıyorlardı.

Çalışmada, büyük tufanla ilgili efsanelerin bazı bölümleriyle *Yaratılış* efsanesinin belli başlı kısımları arasındaki en belirgin paralelliklere değinilmiştir. Tevrat'ın yazarlarının *Yaratılış*'ın ilk kısımlarında geçen birkaç ifade için Babil geleneklerinden yararlandıkları genel olarak âlimler tarafından kabul edildiğinden bu konuyu uzun uzadıya ele almanın gereği yoktu.

Bu çalışma vesilesiyle Delitzsch, Jensen, Gunkel, Zimmern, Jeremias, Jastrow ve diğerlerinin eserlerine karşı minnettarlığımı dile getirmek ve ayrıca kitabın hazırlanışı sürecinde vermiş olduğu müthiş yardımdan dolayı Dr. Wallis Budge'a teşekkürlerimi sunmak isterim.

L. W. KING
Londra, 7 Ekim 1899

Babil Mitolojisi

Birinci Bölüm

Babil Tanrıları

Bir zamanlar birçok âlim arasında, Babil medeniyetini tamamen Sami kökenli olarak değerlendirmek oldukça yaygındı. Bu ülkenin dini üzerine yazılar yazanların birçoğuysa çalışmasını, çok erken bir dönemden beri Fırat Nehri'nin kıyılarında varlığını sürdürdüğünü bildiğimiz karmaşık dini uygulamaların ve inanç sisteminin asıl yaratıcılarının, Sami Babillileri ile Samiler olduğu savına dayandırmaktaydı. Oysaki Babil'de gerçekleştirilen son kazılar, Samilerin Babil'e varmasından çok önce Sami olmayan bir ırkın ülkede hüküm sürdüğünü, topraklarını işlediğini, büyükbaş hayvan sürülerinin bakımıyla ilgilendiğini, şehirler kurduğunu, kanallar açtığını ve ülkeyi kayda değer bir medeniyet seviyesine taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Ne var ki Sümerler olarak adlandırılan bu halk dahi Fırat Nehri çevresindeki toprakların ilk sahibi değildi. Muhtemelen tıpkı daha geç bir dönemde Samilerin yaptığı gibi Sümerler de göçmendi ve Orta Asya'nın kuzey yarısındaki dağlık vatanlarından çıkıp Fırat ile Dicle nehirlerinin verimli vadisine ulaşmışlardı. Bu toprakların

asıl yerlileri hakkında hiçbir bilgimiz olmadığından Sümerler gelmeden önce bu topraklarda kimin hüküm sürdüğünü söylememiz mümkün değil. Hakkında kesin bilgi sahibi olduğumuz şeyse Babil'in ilk yerlilerinin Sümerler olduğudur ve son yıllarda onlarla ilgili bilgilerimiz epey artmıştır. Sami Babillilerinin dinsel inançlarının herhangi bir değerlendirmesinde Sümerlerin varlığı göz ardı edilemez çünkü Sümerler, imparatorluklarının saldırılar sonucu yıkılmasına neden olan Sami işgalcilerinin inançlarını derinlemesine etkilemiştir. Babillilerin dini inançları, her şeyden evvel bu dış etkinin varlığı göz önüne alınmadan hakkıyla anlaşılamaz.

Babil'deki Sümer etkisinin başlangıcının hangi tarihe denk geldiğini belirlememiz pek de mümkün gözükmüyor. Gerçi MÖ altı ya da yedi bin yıl öncesine ait bir tarih vermek, ülkedeki ilk dini merkezlerin kurulduğu dönem için o kadar da abartılı bir tahmin sayılmaz. Diğer yandan Sümerlerin siyasi güçlerinin yıkılışı, yaklaşık MÖ 2500 ila MÖ 2300 yılları arasındaki bir döneme yerleştirilebilir. MÖ 2300'lerde Babil, ülkenin diğer şehirleri arasında çok önemli bir konuma yükseldi ve Sami nüfusu giderek özümsedikleri eski rakiplerine karşı tam bir yükselişe geçti. Bu dönemden sonra Babil şehri, sonraki dönemlerde ismini alacağı Babil ülkesinin başkenti olana dek yükselişini sürdürdü. Babillilerin inançlarının incelenmesini mümkün kılacak uygun materyaller, Babil medeniyetinin başlangıcı olarak almamız gereken erken bir tarih yerine, çok daha geç bir dönemde yapılmış şeylerden oluşuyor. Babil'le Asur'un uzun tarihi boyunca farklı dönemlerde var olan dinsel inançların ve efsanelerin, krallarla yöneticilerin adak olarak verdikleri ya da tarihi kayda geçirdikleri tabletlerde arada sırada yer aldığı doğrudur. Ne var ki Babil mitolojisi ve inancına dair olabildiğince kapsamlı bir bilgiye

ancak daha geç bir dönemde, Ninova'nın[1] düşmesinden sadece birkaç yıl sonrasında ulaşabiliyoruz.

Babillilerin büyük dinsel eserlerine dair bildiklerimiz, MÖ yedinci yüzyıla kadar gitmektedir, fakat elimizde bundan daha eski tarihli bir bulgu yok. Koyuncuk'ta (Ninova bölgesinde) gerçekleştirilen kazılar sonrasında ortaya çıkarılan saraylarda höyüklere saçılmış, Asurca harflerle yazılmış binlerce kil tablet bulundu. Tabletlerin çoğunun baskı künyesinde Kral Asurbanipal'ın ismiyle tabletleri kendi kütüphanesine dahil ettirdiğine dair ifadeler yer alıyordu. Kral Asurbanipal, MÖ 669 ile MÖ 625 yılları arasında hüküm sürmüş ve Asur tahtına oturan son krallardan biri olmasına karşın antik Babil'e ve Asur'a ait bilgi kaynaklarının korunması adına çok çaba sarf etmiştir. Kâtipleri, güneydeki eski şehirleri ve tapınakları özellikle ziyaret eder ve oralarda buldukları her türden yazılı metnin kopyasını çıkarırlardı. Çıkardıkları kopyaları, Kral'ın Ninova'daki sarayında toplayıp düzenlerlerdi. İşte Babil mitolojisi ve dini hakkında bildiklerimizin büyük bir kısmı da buradan gelmektedir.

Her ne kadar tabletlerin tarihi yalnızca yedinci yüzyıla dayansa da üstlerine kazınmış metinlerin kökeninin çok daha uzak bir döneme ait olması muhtemeldir ki detaylıca incelenmeleri sonrasında durumun böyle olduğu da ispatlanmaktadır. Örneğin bir metnin iki ya da daha fazla kopyası detay bakımından birbirlerinden oldukça farklıysa doğal olarak bu gibi farklılıkların metne girmesi için hatırı sayılır derecede uzun bir dönemin geçtiği varsayımında bulunuruz. Bununla birlikte kâtiplerin kopyalarını çıkardıkları orijinal metinler, metinlere ekledikleri notlarla baskı bilgileri ve bunları açıklamak üzere derledikleri listeler ve yorumlar;

1 Dicle'nin doğu kıyısında bulunan ve Asur Devleti'nin merkezi olan Ninova, bir antik çağ şehridir. Modern Musul şehrinin hemen yanı başında bulunmaktadır. (e.n.)

inceledikleri yazılı eserlerin ne kadar eski olduğunu kanıtlamaktadır. Böylesi kanıtlar, Asurluların bize bıraktıkları dinsel metinlerin kendi eserleri olmadığını ve kendilerine daha eski toplumlardan miras kaldığını ortaya koymaktadır. Babilliler, dini inançları konusunda Sümerlerden büyük ölçüde etkilenmişler ve kendileri de Asurluların üzerinde çok daha büyük bir etki bırakmışlardır. Başlangıçta Babil'deki bir avuç sömürgeci olan Asurlular, anavatandaki inancı da yanlarında götürmüşlerdir. Her ne kadar sonradan özgürlüklerini kazanıp sonraki kuşakları buyrukları altında tutsalar da dini sistemleri biraz değişiklik ve düzeltmeyle birlikte tam anlamıyla Babil diniydi. Bu yüzden dini eserleriyle yazıları, Babil dininin incelenmesi için kaynak olarak kullanılabilir.

Asurlulara ait bu tabletleri inceleyip Babil tanrıları hakkında bilgi edinmeye çalıştığımızda, bize gerçekten de şaşırtıcı derecede çok sayıda ilahi varlık sunduklarını görmekteyiz. Babillilerle Asurlular muhafazakâr halklardı ve Babil dini üzerine bildiklerimizi çalışmalarına borçlu olduğumuz papaz sınıfı, nereden gelirse gelsin tüm yerel gelenekleri ve inançları orijinallerine sadık kalarak toplayıp kaydetmişlerdi. Dinleri onlar için hâlâ canlıydı ve tanrılarının varlığıyla gücüne dair inançlarını yitirmemişlerdi, bununla beraber ulusal geleneklerini belirli bir ölçüye kadar yazınsal yönleriyle incelemişlerdi. Ayrıca ülkenin farklı bölgelerinde ve farklı dönemlerde ortaya çıkıp güncellik kazanan ve bazen de birbiriyle çelişen sayısız geleneği sınıflandırıp belirli bir sistem içinde düzenlemeye çalışmışlardı. Örneğin parçaları Asurbanipal'ın kütüphanesinden toplanan en büyük tablet üzerine, tanrıların ve unvanlarının bulunduğu bir liste kazınmıştı. Tablet tamamlandığında yaklaşık 28 cm x 40 cm ebatlarında olmuş olmalıydı. Her iki tarafına da altı sütundan oluşan küçük yazılar kazınmıştı. Her bir sütunda yüz elliden fazla satır vardı

ve neredeyse her bir satırda ayrı bir ilahi varlığın ismi yazılıydı.[2] Bu, üzerinde tanrıların isimlerinin kazılı olduğu sayısız tabletten sadece bir tanesidir ve bu gibi belgeler sayesinde, o dönemde yazılmış eserlerde Babil dininin epey gelişmiş bir durumda olduğunu görebiliriz.

Şayet yalnızca bu gibi listelere bel bağlamış olsaydık Babil tanrılarının neye benzediğine dair tutarlı ve anlaşılır bir kanıya varmak çok zor olurdu. Tabii neyse ki böyle bir şeyle karşı karşıya gelmedik. Tanrılar arasındaki ilişkileri ve görece rütbeleriyle güçlerinin izlerini sürmemize yardımcı bir kaynak olan, içlerinde tanrılara atfedilen unvanların ve sembollerin de bulunduğu birçok ilahi ve dua metni bulundu. Ayrıca tanrılar hakkında hikâyeler ve efsaneler de muhafaza edilmiş olup bunlar sayesinde Babil mitolojisine dair eksiksiz bir taslak çıkarmak da mümkündür. Dahası ülkenin tarihinde, hem yakın dönemlerde hem de çok daha eski dönemlerde tahta çıkmış Babil ve Asur krallarının tarihsel kayıtlarında, sıkça tanrıların isimleri yer almaktadır. Düşmanlar karşısında kazanılan zaferler, her bir hükümdar tarafından kendi tanrılarının lütfettiği yardımlara atfedilmiştir. Hükümdarın bahsettiği isimlerden, hükümdarlığı sırasında hangi tanrılara özellikle hürmet edildiğini öğrenmekteyiz. Babil kralları yapı inşa etmeye önem vermişlerdi ve yeni tapınaklar inşa edip yıkılmaya yüz tutmuş olanları restore etmekten büyük zevk alıyorlardı. Yapım işlerine dair tuttukları kayıtlardan ve tapınaklara konulmuş adak tabletlerinden bu tapınakların, hangi ilahi varlığın onuruna inşa edildiğiyle ilgili epey bilgi edinebiliyoruz. Özellikle erken Sümer dönemi hakkında bilgi edinebileceğimiz bir başka kaynak tapınakların gelirleriyle hesaplarına ait listelerdir. Çeşitli dönemlere ait ticari yazışmalarda sayısı neredeyse tanrıların sayısını bulan kişi isimleri, başlıca tanrılara halk tarafından gösterilen takdir derecesinde görülen deği-

2 Tablet, British Museum'daki Ninova salonunda muhafaza edilmektedir.

şiklikler hakkında kabaca bir fikir sunmaktadır. Babillilerin tarihlerinin erken dönemlerine ait büyük dini ve mitolojik eserlerin kopyalarının elimizde bulunmaması elbette üzüntü verici, çünkü bu kopyalar sayesinde dini gelişimlerini açık ve net bir biçimde izlememiz mümkün olabilirdi. Bununla birlikte bahsi geçen sayısız dolaylı bilgi kaynağı da geç dönem Asur ve Babil imparatorluklarının dini metinlerini kontrol edip sınıflandırmamızı mümkün kılmaktadır. Bu sayede Babil mitolojisi ve inancına dair yerli kaynaklardan bilgi elde etmek ve Eski Ahit ile klasik yazarların eserlerinde atıfta bulunulan ülkenin dinine yönelik sınırlı kaynak metinlerini bir bütün haline getirmek mümkündür.

Daha geç tarihi dönemlerde tapındıkları biçimleriyle Babil tanrılarının, çok belirgin ve kendilerine has kişilikleri bulunan varlıklar oldukları düşünülmüştür. Tüm büyük tanrılar insanüstü güçleri ustalıkla kullanırlardı ve rüyalarla tahayyüller dışında onlara tapanlara görülmemelerine karşın her birine insan biçimi bahşedildiği düşünülmekteydi. Ayrıca her birinin salt kendine özgü bir vücudu, farklı özellikleri ve belirgin bir karakteri olduğu tasavvur ediliyordu. Sadece bedenen insana benzemekle kalmıyorlardı, ayrıca düşünce ve hislerinde de oldukça insansıydılar. Tıpkı insanlar gibi bu dünyaya doğuyorlar, insanlar gibi sevip savaşıyorlar ve hatta ölüyorlardı. Aslında Babillilerin yüce güçler hakkında çok cismani düşünceleri vardı. Kendilerinden çok farklı bir yaradılışı ve doğası olan, soyut tek bir yüce ilahi varlığa inanmıyorlardı. Ayrıca her ne kadar tüm güçleri ve kudreti, tapındıkları daha büyük tanrıların çoğuna yüklemiş olsalar da bu tanrıları, insan arzularından etkilenen ve birbirlerine bağımlı olarak hareket eden varlıklar olarak görüyorlardı. Tanrıları hakkında tuhaf hikâyelerle efsaneler yaratmışlardı. Ortaya koydukları eserlerde bazı tanrıların kahramanca ve cesurca davrandıklarını, diğerlerinin şeytanlık ve hainlik

gösterdiğini, bazılarının da korkuyla açgözlülük örnekleri sergilediklerini okumaktayız. İnsanların aksine güçlerinin sınırsız olduğu, sihirli silahları ustaca kullandıkları ve güçlü sözlerle büyüler yaptıkları doğrudur, ancak her şeye rağmen insan biçimine bürünmüşlerdi. Bir Babilliyle tanrısı arasındaki ayrım, yaratılışlarından ziyade ait oldukları sınıfın mertebesinde yatıyordu.

Tanrıların eylemlerini anlayıp kendilerine atfedilen özellikleri belirtmeye çalışırken, doğal olarak Babillilere tanrılarının karakterleri arasındaki bu kesin ayrıma neyin ilham verdiği sorunuyla karşılaşmaktayız. Acaba bu tamamen hayal güçlerinin bir eseri miydi yoksa keyfi bir yaratıcılıktan mı ileri geliyordu? Soruya olumsuz bir yanıt vermek için inançlarının karşılaştırmalı bir incelemesine başvurmamıza gerek yok, çünkü tanrıların karakterleri zaten doğrudan kökenlerini açıkça ortaya koymaktadır. Tanrılar, doğal güçlerin kişileştirmeleridir. Başka bir deyişle tanrılarla onlar hakkında anlatılan çoğu hikâye, Babillilerin yüzlerce yıllık gözlemlerinden sonra çevrelerindeki doğada işlediğine tanık oldukları güçlerle değişimlere getirebildikleri en iyi açıklamanın ürünüdür. Babilli, Güneş'in her gün başının üstünden geçtiğini görmüş, Ay'ın evreleriyle yıldızların devinimlerini gözlemlemiş, rüzgârın esintisini hissedip şiddetli fırtınalardan korkmuştur, ancak bunların aslında doğa kanunlarının bir sonucu olduğuna dair en ufak bir fikri dahi olmamıştır. Diğer ilkel halklarla birlikte bu olayları, kendine çok benzeyen varlıkların eseri olarak yorumlamıştır. Doğanın, tecrübe ettiği olaylara göre bazıları insana karşı dostça, diğerleriyse düşmanca davranan sayısız varlık sayesinde hareket ettiğini düşünmüştür. Doğadaki daha büyük güçlerle kuvvetlerden yola çıkarak daha büyük tanrıların var olduğu sonucuna ulaşmıştır ve onlar hakkında anlattığı birçok efsaneyle mitte, aslında evrenin işleyişine dair ne kadar saf bir düşünce yapısı olduğunu gö-

rebilmekteyiz. Anlattıklarında kinayelerden ya da karmaşık sembollerden kaçınmıştır, hikâyelerine de gerçekten inanıp yaşamını bunlardan edindiği öğretilere uygun olarak biçimlendirmiştir.

Bu sebeple Babil inanç sistemi, genel itibarıyla bir doğaya tapınma olarak değerlendirilebilir ve tanrılar da doğanın çeşitli güçlerinin kişileştirilmeleri olarak sınıflandırılabilir. Ancak daha başlangıçta, önceden gereğince açıklığa kavuşturulmamış bir zorluk karşımıza çıkıyor. Erken dönem tarihi boyunca, ülke tek bir yönetim altında kurumsal bir bütün olmaktan ziyade, hemen yakınlarındaki topraklarla birlikte büyük şehirlerin meydana getirdiği birbirinden bağımsız bir dizi devletten oluşmaktaydı. Yüzyıllar süren bağımsızlık ya da koalisyon yönetiminden sonra, birbirlerinden ayrık olan bu krallıklar kalıcı olarak birleştiler. Bu belirsiz geçmişe baktığımızda birçok büyük Babil tanrısının varlığının izlerini sürebiliyoruz. Ayrıca tıpkı sonraki dönemlerde olduğu gibi bu erken dönemde bile bu tanrılara tapınmanın, ülkenin her yerinde eşit derecede yaygın olmadığını, aksine her bir ilahi varlığın farklı şehirlere ayrılıp varlığının oralarda daha güçlü olduğunu görüyoruz. Örneğin Yeryüzü Tanrısı Enlil'e Nippur'da tapılıyordu. Denizlerin Tanrısı Ea'ya Eridu'da, Ay Tanrısı Nanna'ya Ur'da, Güneş Tanrısı Utu'ya Larsa'da vs. tapınılmaktaydı. Birlikte ele alındığında tüm ilahi varlıklara tapınma, doğanın farklı kısımlarına tapınmaya dair tutarlı bir resim sergilemekte olup, böylesi bir resim hiç şüphesiz sonraki dönemler için ulusal dinin genel karakterine tam olarak uygun düşmektedir. Öte yandan ülkenin büyük şehirleri en eski döneminde tek bir krallığın parçalarını oluşturmuyordu ve büyük doğa tanrılarının köken itibarıyla birbirlerinden bağımsız olan bu kadar çok sayıda şehre, yerel anlamda nasıl dağıldığını net bir biçimde açıklayabilmek mümkün görünmüyor.

Bu sorunun çözümünü bulmak için Babillilerin dini sisteminin, uzun bir döneme yayılmış kademeli bir gelişmenin ürünü olduğu gerçeğinin farkına varmak gerekir. Geç dönem Babillilerinin uyguladığı tutarlı bir doğaya tapınma düzeni, onlara uzak atalarından ve bu topraklardaki seleflerinden doğrudan ve tamamlanmış bir biçimde bırakılmamıştı. Bu çok uzak dönemde, bu din düzeninin durumunun çok basit ve ilkel bir yapıda olduğunu varsayabiliriz. Bu erken dönem halklarının ufku, yaşadıkları şehrin duvarlarının yalnızca biraz ötesiyle sınırlıydı ve her bir şehir kendi tanrısına tapınmak ve onun onuruna savaşmaktan memnuniyet duyuyordu. Tanrının kaderi tapınıldığı şehrin kaderine bağlıydı. Tanrının düşüşünün hemen ardından şehir de düşerdi. Birbirinden ayrık bu şehirlerin kademeli olarak birleşip daha büyük eyaletler oluşturmaları, yerel tanrılar arasında bir uyarlamanın yapılmasını da gerekli kılıyordu. Bu tip koalisyonlarda baskın olan şehrin tanrısının, doğal olarak onunla ilişkilendirilen işgal edilmiş ya da bağımlı kılınmış şehirlerin tanrısı üzerinde üstünlüğü oluyordu. Babillilerin tanrılarının bazıları arasındaki ilişkilerin, bu vesileyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Yine de bir şehre özgü tanrının, doğanın büyük güçlerinden biriyle ilişkilendirilmesi sürecini ortaya çıkarırken, evrenin özel bir parçasının tanrısı olarak görünmesinin en başından beri doğasından mı kaynaklandığına yoksa bunun sonradan gerçekleşen bir gelişme mi olduğuna karar vermek zordur. Bu gibi sorular bir dizi ilgi çekici sorunu da beraberinde getiriyor. Bunların çoğu Babillilerin erken dönemlerine yönelik eserlerin giderek daha fazla yayımlanmasıyla şüphesiz çözülebilecektir. Eklemeliyim ki her ne biçimde açıklarsak açıklayalım, farklı Babil kentlerinde önemli doğa tanrılarının birçoğuna tapınma, Babil inanç sisteminin en çarpıcı özelliklerinden biridir.

Babil'in başlıca tanrılarının kabataslak bir şemasını oluş-

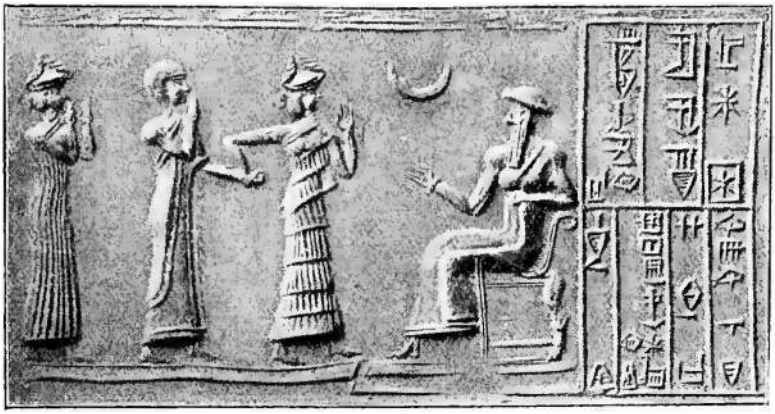
tururken kendimizi, Babil kentinin iktidara yükselmesiyle başlayan ve sonraki dönemlerle devam eden süreyle sınırlandırmamız yerinde olacaktır. Babil kentinin başkent olmasından sonra ülkenin farklı kesimleri, tek bir devlet yönetimi altında birleşmiştir. Elbette incelememizi, Sümerlilerin ülkenin hâkimi olduğu ve Samilerin etkilerinin henüz hissedilmediği daha eski dönemlere doğru geriletmek de mümkündür. Her ne kadar Sümerli ilahi varlıklara dair araştırmalar henüz emekleme aşamasında olsa da Nippur, Ur ve Tello'dan elde edilen erken dönem tabletlerinde yazıldıkları haliyle isimlerini çıkarmak ve Asurluların daha sonraki açıklayıcı listelerinin yardımıyla kısmen de olsa Babilliler tarafından benimsenen isimlerin, sembollerin vs. nasıl değiştirildiklerinin izini sürmek mümkün olabilir.[3] Ancak böyle bir planı mevcut çalışmanın sınırları içinde takip ederek çoğu hâlâ bir tahmin meselesi olan isimlerle eşlemelerden ibaret bir liste çıkarmaktan pek öteye gidemezdik. Bu yüzden sadece Babil mitolojisinde belirgin bir rol oynayan büyük Sami ilahi varlıklarından bahsetmek ve sırf sonraki karakterlerini tanımladığından dolayı onların Sümerli ilk örneklerine değinmek daha iyi olacaktır.

Sami döneminde bile Babilli tanrılar topluluğu kayda değer değişiklikler geçirmiştir. Sümerli ilahi varlıkların özümsenmesi aniden oturan bir süreç değildi ve iki sistemin birleşmesi ülkenin her yerinde aynı sonuçları doğurmadı. Üstelik sonraki dönemde, tıpkı önceki dönemlerde olduğu gibi, her şehrin kendi yerel tanrısı bulunuyordu. Tüm şehir onun hizmetine adanır ve tapınağının etrafında geleneklerle söylenceler bir araya getirilip sergilenirdi. Bu gibi yerel geleneklerden herhangi birinin Babil sisteminde kazandığı önem derecesi, geleneğin ortaya çıktığı şehrin siyasi konumu ve etkisiyle orantılıydı. Bu sebeple tanrıların bazılarının konumları ve

3 Bkz. Morris Jastrow'un *Religion of Babylonia and Assyria* (Babil ve Asur Dini) adlı eserinde derlenen bazı ilahi varlıkların isimleri ve sembolleri, s. 51 ve sonrası.

ilişkileri hakkında çok çeşitli geleneklerle karşılaşmamız pek şaşırtıcı değildir. Bununla beraber ülkenin kademeli olarak birleşmesiyle farklı geleneklerin birçoğu birbiriyle uyumlu hale geldi ve papazlar tarafından açıklandı. Nitekim yerel inançlarla siyasi değişimlerin etkisini dikkate almakla birlikte medeniyetin büyük dini ve efsanevi eserlerinde, konum ve karakterleriyle uyumlu olarak Babil tanrılar topluluğunun kısa bir taslağını çıkarmak mümkündür.

Etki alanları bütün evreni saran büyük ilahi varlık üçlüsü Anu, Bēl ve Ea tanrılar topluluğunun başına yerleştirilebilir. Anu cennetin tanrısıydı, Bēl yeryüzü ve insanlığın tanrısıydı, Ea ise yeryüzünün altındaki derin suların tanrısıydı. Sümer tarihinin çok erken bir döneminde bu üç ilahi varlığın birbiriyle yakından ilişkili olduğundan bahsediliyor ve Sümer'de onlara verilen isimlerse Anna (Anu), Enlil (Bēl) ve Enki (Ea). İsimlerinin üzerine kazındığı tabletin yazılmasını sağlayan Lugalzagesi, hükümdarlığının kanıtlarına ulaştığımız en eski Sümer krallarından biriydi ve böylece bu büyük tanrı üçlemesinin varlığının izlerini, bildiğimiz tarihin başlangıcına dek sürebilmekteyiz. Daha geç dönemlerde evrenin en büyük tanrıları olan bu üç ilahi varlık arasındaki ilişki sarsılmadan kalmıştır. Üçlünün her bir üyesinin kendine ait bir tapınma merkezi vardı. Bu yüzden Anu'ya, her ne kadar ülkenin diğer kesimlerinde tapınakları olsa da, Uruk'ta hususi bir hürmet duyuluyordu. Şehrin Babil'deki ismi Erek'tir ve Yaratılış efsanesindeki uluslar listesinde Babil'in en eski şehirlerinden biri olduğundan bahsedilir. Sümer tanrısı Enlil daha önce de ifade edildiği üzere Samiler tarafından, Tanrı Bēl olarak tanımlanıyordu. Nippur kentindeki tapınağı Ekur'da Bēl'e tapınmak, halihazırda elde edilen arkaik yazıtlarda kanıtı bulunan en eski yerel inançtı. Üçlünün son üyesi Ea'ya tapınmaysa Babil'in büyük şehirlerinin en güneyinde bulunan Eridu'da başlamıştı. Bu bölge şimdi Şattülarap'ın ağzından yaklaşık sek-

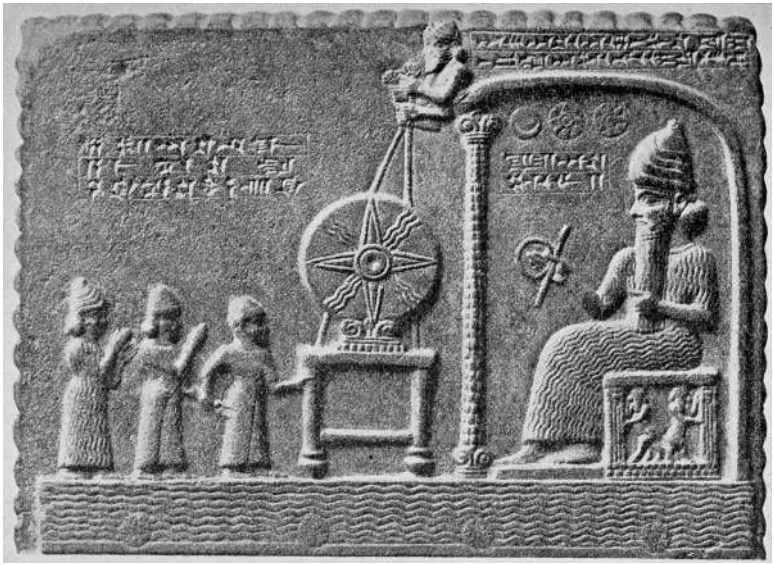

Silindir bir mührün baskı kopyası. Ur kralı Ur-Nammu, (MÖ yaklaşık 2500 yılı) Ay Tanrısı Enzu veya diğer adıyla Sin'in önünde ibadet ediyor. Metinde yazanlar şöyle: "Senin hizmetkârın Khashkhamer, Ishkun-Sin şehrinin yöneticisi, bu mührü senin adına tahsis ediyor, Ur kralı, büyük kahraman Ur-Nammu." British Museum, Numara 89, 126.

sen kilometre mesafede bulunan Ebu Şahreyn höyüğüyle işaretlenmiş olup mevcut delta oluşmadan önce Babil tarihinin en eski döneminde Basra Körfezi'nin kıyısında konumlanmış olmalı.

Bu üç ilahi varlığın dünya çapındaki egemenliğinden sonra, iki ışık tanrısı olan Sin ve Şamaş ile Atmosfer Tanrısı Ramman'dan oluşan ikinci bir tanrı üçlemesi yapılabilir. Ayrıca Nannar adıyla da bilinen Ay Tanrısı Sin'in iki ana tapınma merkezi bulunmaktaydı: Ur'daki E-gish-shir-gal tapınağı (Yüce Işığın Evi) ile Harran'daki E-khul-khul tapınağı (Zevklerin Evi). Bunlardan ilki çok daha eski dönemlere ait bir tapınaktır. Ur kentinde, Ay Tanrısı'na tapınma çok daha antik dönemlerde bile mevcuttu ve hem nüfus hem de ihtişam bakımından başlıca ibadet merkezleri olan Sippar ve Larsa şehirlerinde iki büyük tapınağı olan (iki tapınak da E-babbar, "beyaz saray" ismini taşıyordu) Güneş Tanrısı Şamaş'ı bile gölgede bırakmıştır. Geleneklere göre Şamaş, aslında Ay Tanrısı'nın oğlu olarak görülüyordu ve Güneş'e tapınmanın Ay

inancının daha altında bir sıralamaya düşmesi erken dönemlerdeki Babil dininin ilginç bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitoloji sisteminin bütünüyle geliştiği daha ileriki bir dönemde Güneş Tanrısı daha önemli bir konuma yükselmiştir. Böylece sonraları cennet ile yeryüzünün hâkimi olarak görülmüş ve efsanelerde haksızlık ya da kötülük durumlarında ne yapılması gerektiği onun kararına bağlı olmuştur. Başta gök gürültüsü ve şimşekle özdeşleştirilmesinin yanında Tanrı Ramman genel anlamda hava tanrısıydı; bulutları, sisi ve yağmuru kontrol ederdi. Askeri kuvvetlerinin çarpışmalardaki ilerleyişini Fırtına Tanrısı'nın saldırısına benzetmeyi seven Asur kralları tarafından Ramman'a özellikle hürmet edilirdi.

Kimilerince "Güneş Tanrısı Tableti" denen tabletten bir sahne. Babil kralı Nabu-apla-iddina (MÖ yaklaşık 900 yılı) Güneş Tanrısı Şamaş'ın huzurunda ibadet ediyor.

Babil tanrıları topluluğu içinde en önemli ilahi varlık, elbette ki Babil kentinin yerel tanrısı olduğundan kendi şehrinin halkı tarafından en çok saygı duyulan Marduk'tu. Etki alanının bu denli geniş olması Babil kentinin birleşik bir imparatorluk içinde başkent konumuna yükselmesinin bir sonucudur. Ayrıca sırf bundan dolayı da ibadeti Nippur kentinde yüzyıllarca süregelmiş eski Babil tanrısı Bēl'le özdeşleştirilmesinin ve Babil efsaneleriyle mitolojisinde oynadığı önemli rolün izlerini sürebilmekteyiz. Marduk, Hammurabi döneminden itibaren hiçbir zaman diğer tanrılar üzerindeki bu üstünlüğünü yitirmemiştir. Babil'in henüz bilinmediği dönemlerdeki görece önemsiz bir tanrı olarak görülmesine dair bulunan kanıtlardan, asla en eski tanrılardan biri olarak görülmediği ve sonraki niteliklerinin başlangıçta kendisine bahşedilmediği görülebilir. Kudretini ve üstünlüğünü, hem tanrılara hem de insanlığa karşı sunduğu hizmetler ve yiğitliği sayesinde kazanmış bir tanrı olarak tasavvur edilmiştir. Marduk'la yakından bağlantılı olarak Borsippa şehrinin tanrısı Nabu'dan bahsedebiliriz. Fırat'ın karşı kıyısında, Babil'in biraz güneybatısında kurulan Borsippa'nın günümüzdeki sınırları Birs Nimrud[4] höyüğüyle belirlenmiştir. Ayrıca sonraki dönemlerde başkentin kenar mahallelerinden biraz daha büyükçe bir yerleşim yeri olarak da sayılabilirdi. Burada Marduk'la onun oğlu ve vekili olduğu düşünülen Nabu arasındaki yakın ilişkinin izlerini sürebiliriz. Nabu'nun Borsippa'daki tapınağı E-zida ile Marduk'un Babil'deki büyük tapınağı E-sagil'in birbiriyle yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir ve bu iki mabet zamanında ülkedeki en meşhur tapınaklardı.

Bir başka önemli ilahi varlıksa Nergal'dı. Kütü (ya da Kutha) isimli şehirdeki tapınağı E-shidlam, Kuzey Babil'deki en eski ve en büyük mabetti. Genel karakteri itibarıyla Nergal, savaş tanrısıydı. Şüphesiz yok edici doğasından ve ölü-

4 Modern Hilla şehrine yaklaşık 15 km mesafede bulunur.

mü yayma gücü olduğundan ölülerin tanrısı olarak da görülürdü. Nergal ile Kutha şehri arasındaki ilişki, uzun Babil tarihi boyunca asla kopmamıştır. Ur kentinin ilk kralların-dan biri olan Dungi, tarihi kayıtlarında bu şehirde Nergal'ın tapınağının inşa edilip daha sonra onarılmasından bahseder. Bundan iki bin yıldan daha uzun bir süre sonra bile Akad Kralı Sargon'un, Samarya'yı sömürgeleştirmek üzere gönderdiği Babilliler arasında Kutha şehrinden bazı kişilerin, harap edilen şehirde gezinen aslanlardan kendilerini koruyacağına inandıkları Nergal'ın bir heykelini yaptıklarını okumaktayız. Nergal'la sonraki dönemlerde yakından ilişkilendirilen bir tanrı da Ninip'ti. İsminin bir yerlerde geçtiğinin varsayılmasının yanı sıra asıl tabiatı da biraz belirsizlik içermektedir. Ne var ki Asur krallarının yönetimi altında tabiatı daha açıkça belirtilmiştir. Asurlu krallar onu savaş ve av tanrısı olarak görmüşler ve kudretli silahlar üretme kabiliyetlerini Nergal ve Ninip'e atfetmişlerdi. Babillilerin fevkalade eserlerinde aldığı önemli konumdan dolayı, görece daha önemli tanrılar arasında Ateş Tanrısı Nusku'dan da bahsedilebilir.

Babil tanrıçaları tek bir istisna dışında, çok gösterişli varlıklar değillerdir. Ayrıca tabiatları da kesin çizgilerle belirtilmemiş ya da farklı kılınmamıştır. Mevkileri de bir yere kadar Babil'deki kadınların konumuna denk gelmektedir. Babillilerin tanrılarını biçim ve hisleri bakımından oldukça insansı olarak tasavvur ettiklerinden daha önce bahsetmiştik ve tanrılarının eşlerine dair tasarladıkları görüntünün de aynı bakış açısına göre oluşturulmuş olması oldukça doğaldı. Temel işlevleri eşlerinin lütfunu kazanmak ve daha genç bir tanrı neslinin anneleri olmaktan ibaretti. Bazı örneklerde, bağlı oldukları kişiye göre isim aldıklarına dair izlere ulaşabilmekteyiz. Örneğin Anu'nun eşi Anatu ve Bēl'in eşi Bēlit, ilişkilendirildikleri erkek tanrıların tabiatlarının yanı sıra isimleri bakımından da onların dişi emsalleriydiler. Daha geç dönemde

adına hitaben söylenen sayısız ilahiye dayanarak çıkarımda bulunacak olursak Ea'nın eşi Damkina, biraz daha önemli bir şahsiyetti. Muhtemelen bu da Marduk'un annesi olmasından kaynaklanıyordu. Öte yandan Marduk'un eşi Zarpanit, değer bakımından eşinden biraz daha düşük bir konumdaydı. Aynı durum Nabu'nun eşi Taşmetu, Ay Tanrısı'nın eşi Ningal, Güneş Tanrısı'nın eşi Ai, Ramman'ın eşi Şala, Ninip'in eşi Gula ve Nergal'ın eşi Laz için de geçerliydi. Aslında Babil'in tanrıçalarının yetkileri vardı, ancak bu yetki eşlerine görece bağımlı sayılırdı. Ayrıca hem ibadet ayinlerinde hem de tanrılar hakkında anlatılan söylencelerle efsanelerde, çok önemsiz ve ikinci derece rolleri vardı.

Bu genel kuralın tek çarpıcı istisnası tanrıça İştar'dı. Bu tanrıça kendi başına o dönemlerde diğer tanrıçalara ithaf edilen bütün gücü özümsemiş gibi görünmektedir. Sümer tanrıçası Ninni'yle özdeşleştirilmiştir ve Asur yazıtlarında ulusal tanrı Aşur'un eşi olmuştur. Ayrıca "Bēlit" yani "Leydi" olarak adlandırılmış ve bu karakteriyle Bēl'in eşi olarak unvanlar ve imtiyazlar üstlenmiştir. Zamanla "İştar" ismi tanrıçalar için genel bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dahası İştar, birbirinden tamamen farklı iki karakteri temsil eden iki farklı isimle Babil'de biliniyordu. Ona Anunitu adı verilen Akad'da ve Anunitu'nun Sippar'ı olarak adlandırılan şehirde savaş tanrıçası olarak tapılınıyordu. Bu bakımdan Ay Tanrısı Sin'in ve eşi Ningal'in kızı sayılıyordu. Diğer yandan Frech'teki büyük E-ana tapınağında ona aşk tanrısı olarak tapılıyordu ve Nana'yla özdeşleştirilmişti. Bu bakımdansa Anu ile Anatu'nun kızı olarak görülüyordu. Bu onun daha uysal niteliklerinden biriydi, aşk tanrıçası olarak Dumuzi (ya da Tammuz) ile ilgili efsaneyle ilişkilendirilmiştir. Dumuzi, genç yaşta ölen sevgilisiydi ve onun yeniden canlanması uğruna tanrıça ölüler diyarına inmişti. Erech'te kendi ibadetine bağlı sayısız rahibe ona hizmet ediyordu. Sonraları biçimi Herodot tarafından tanımla-

nan ve tapınağında uygulanan dini ayinler aşk tanrıçası olarak onun onuruna gerçekleştirilirdi. Asurlular tarafından ona en çok savaş tanrıçası olarak ibadet edilmiştir. Asur'da iki meşhur tapınağı bulunuyordu, biri Ninova'da ve diğeri de Erbil'de olup her iki yerde de savaşçı karakteriyle ona tapınılmıştı.

Babillilerin tarihinin büyük bir kısmında ortaya çıkan başlıca tanrıların temel özellikleri işte böyleydi. Burada çizilen taslak, her ne kadar dini ve tarihsel yazın bakış açısından elde edilmiş olsa da astroloji ve gökbilimiyle ilgili yazıtlarda tanrılara atfedilen özelliklerle tutarsız değildir. Gezegenlerin büyük tanrıların bazılarıyla özdeşleştirilmesi, muhtemelen ya çok erken dönemlere ait ya da çok ilkel bir gelişme değildi, ancak Babilli tanrılar topluluğu tam anlamıyla oluşturulduktan sonra ortaya çıkmıştı. Bir grup yerel tanrıya ibadet, yerini düzenli bir doğaya tapınma sistemine bıraktığında efsanelerle söylencelerin gelişimi, tanrıların birbirleriyle sürekli ilişki içinde olduklarına dair bir inancı gerekli kılmıştı ve Babilliler için tanrıların özel bir yerde yani göklerde bir arada yaşadıklarını varsaymak pek tuhaf olmamıştı. En erken dönemlerden itibaren Güneş ile Ay sırasıyla Şamaş ve Sin tanrılarının sembolleri olarak görülmüştür. Ayrıca bu iki ışık saçan büyük cismin devinimlerinin, bu tanrılar tarafından yönlendirildiğine inanılıyordu. Sonraki dönemlerde gezegenlerin devinimlerinin, ayrıca sembolleri bu gezegenler olan tanrılar tarafından yönlendirildiği düşünülmüştür. Bu bakımdan Marduk Jüpiter'le, İştar Venüs'le, Ninip Satürn'le, Nergal Mars'la ve Nabu Merkür'le özdeşleşmiştir.[5] Daha önce tanrılar topluluğunun başında bulunduklarından bahsettiğimiz büyük tanrılar üçlüsünün üyeleri, bu sürecin dışında bırakılmamış: Bēl ile Ea gökyüzüne nakledilip orada Anu'yla bir arada tutulmuş ve böylece üçlü gökleri kendi aralarında paylaşmışlardır.

5 Bkz. Jensen, *Die Kosmologie der Babylonier* (Babil Kozmolojisi), s. 134 ve sonrası.

Yukarıdaki taslak içinde sadece *ilāni rabūti*'den yani Babil'in "büyük tanrıları"ndan bahsedilmiştir, ancak çeşitli güçleri ve etki alanları olan sayısız iblisin ve cinin yanı sıra bu tanrılara kıyasla ikinci sırada gelen bir sürü daha az önemli tanrının da bulunduğunu unutmamak gerekir. Görece önemsiz bu cin grubunun içinde dini yazıtlarda en sık bahsedilen iki grup Anunnaki ile İgigi'dir: sırasıyla "yeryüzü cinleri" ve "gökyüzü cinleri" anlamına gelmektedir. Her bir gruptan genellikle diğer grupla bağlantılı olarak bahsedilir ve büyük tanrıların isteklerini yerine getiren varlıklar olarak tanımlanırlar. Büyülerle ilgili yazınsal metinlerde, insanlara karşı düşmanca davranan iblislerin, hayaletlerin ve cinlerin sayısı bir hayli fazladır ve onların şeytani etkilerinden kaçınmak için büyünün yardımına sığınmak ve güçlü tılsımlar kullanmak gerekmektedir. Böylece onların yıkıcı eylemlerinden, insanları ancak büyük tanrıların yardımı koruyabilmektedir.

İkinci Bölüm

Gökyüzü, Yeryüzü ve Cehennem

Babillilerin üzerinde yaşadıkları yeryüzünün biçimi ve doğası hakkında oluşturdukları düşüncelerini, cennetin yapısına dair edindikleri fikirlerini ve ayrıca mezardan sonra bir yerlerde geçirecekleri güne dair beklentilerini ancak yazılı kaynaklarının kalıntıları arasındaki tesadüfi göndermeler ve imalı ifadelerden öğrenebiliyoruz. Elimizde Babilli bir rahibin kaleminden çıkmış hiçbir ilmi eser bulunmadığından tüm bu konular hakkında Babillilerin düşüncelerinin izini, tarihi ve dini metinlerinin bölümlerinde sürüp bunları bir araya getirmek zorundayız. Antik Babillilerin bu gibi sorunlar üzerine eğildiklerine dair elimizde bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Arkalarında herhangi bir detaylı evren tanımı bırakmamış olmalarına rağmen metinlerin dikkatlice incelenmesi sayesinde resmettikleri haliyle dünya hakkında oldukça kapsamlı bir fikir elde etmek mümkündür. Babilli tanrılar ve kahramanlar hakkında anlatılan efsanelerin ve hikâyelerin çoğunu anlamak için cennet, yeryüzü ve cehennemi onların bakış açısından değerlendirmek gerekir. Bu yüzden ileriki bölümlerde

çevirisi bulunan ya da bahsi geçen efsaneler ve mitlere geçmeden önce bu kavramlarla ilgili görüşlerinin izini sürmek yerinde olacaktır.

Yeryüzünün oluşumu ve biçimiyle ilgili olarak Babilli eski bir kahraman olan Etana hakkında anlatılan bir efsanede, ilginç bir paragrafa rastlıyoruz. Kartal, Etana'nın arkadaşlarından biriymiş ve bir gün Etana'yı cennete uçurmayı teklif etmiş. Etana, Kartal'ın teklifini kabul etmiş ve Kartal'ın tüylerine tutunarak yerden ayrılıp göklere çıkarılmış. Birlikte yükseklere doğru çıktıkça Kartal, Etana'ya giderek küçülen yeryüzüne bakmasını söylemiş. Uçuş boyunca farklı yüksekliklerde üç kez aşağı bakmasını söylemiş ve her bakışında gördüğü sadece su olmuş. İki saatlik bir aradan sonra Kartal, "Yeryüzünün görünüşüne bak dostum. Dikkatlice denize bak. Hemen yanındaki Bilgelik Evi[6]. Bak, yeryüzü nasıl dağ gibi görünüyor ve deniz de su havuzuna dönüşüverdi," demiş. Etana'yı iki saat daha yukarılara çıkardıktan sonra Kartal, "Yeryüzünün görünüşüne bak dostum. Deniz, yeryüzünün etrafında bir kuşak gibi görünüyor," demiş. İki saat daha yükseldikten sonra Kartal haykırmış: "Deniz artık bir bahçıvanın suyoluna dönüştü." Uçuşlarının daha da yüksek bir noktasında yeryüzü artık bir çiçek tarhının boyutlarına kadar küçülmüş. Bu paragraflardan, efsanenin yazarının yeryüzünü etrafı denizlerle çevrili bir dağ gibi hayal ettiğini anlıyoruz. İlk durdukları noktada Etana ve Kartal denizin, ortasında yeryüzünün yükseldiği bir su havuzu gibi görüneceği kadar yüksekteydiler. Daha sonra deniz o kadar küçüldü ki yeryüzünün etrafında bir kuşak gibi göründü. Sonundaysa deniz, sulama amacıyla kullanılan "bahçıvanın suyolu"ndan birazcık daha büyük görünecek kadar küçülmüştü.

Yeryüzünün, kenarları hafif meyilli bir dağa benzediği yarımküre biçiminde olduğu inanışı, diğer metinlerden de

6 Denizlerin dibinde ikamet eden Bilgelik Tanrısı Ea'nın yaşadığı yer.

bildiğimiz kadarıyla Babilliler arasında yaygındı. Diodorus Siculus'a[7] göre Babilliler, yeryüzünün bir "tekne" ve "çukur" gibi olduğunu belirtmişlerdir. Fırat ve Dicle nehirlerinde kullanılan teknelerin omurgaları yoktu ve teknelerin yazıtlarda karşılaştığımız tasvirlerinde biçimleri de daireye benziyordu.[8] Böyle bir tekne tersyüz edildiğinde Babillilerin yeryüzünü tam olarak nasıl tasvir ettiği görülebilirdi: tabanı bir insanın belini saran kuşak gibi deniz tarafından kuşatılan bir yeryüzü. Mezopotamya'nın düzlüklerinde yaşayan birisine göre yeryüzü, merkezi Irak'ın yüksek sıradağlarıyla oluşturulmuş bir dağ gibi görünürdü. Diğer yandan Babil'in güneydoğusundaki Basra Körfezi ile Hint Okyanusu ve sırasıyla güneybatı ile batıya doğru uzanan Kızıldeniz ve Akdeniz de şüphesiz Babillilerde dünyayı okyanusun çevrelediği inancına neden oldu.

Yeryüzünün üzerinde belli bir yükseklikte, tıpkı yeryüzüne benzeyen çukur yarımküre biçiminde katı bir kubbeye ya da çatıya benzeyen gökyüzü uzanmaktadır. Hem yeryüzü hem de gökyüzü, Apsû adı verilen büyük bir su kütlesinin, yani *derin* denizin üzerinde yatmaktadır. Gökyüzünün katı kubbesinin nasıl desteklendiği tam olarak belli değildi. Yani kubbenin yeryüzü tarafından mı desteklendiği yoksa yeryüzünden bağımsız olarak sular tarafından mı tutulduğu kesin değildi. Bir görüşe göre yeryüzünün köşesi, yukarı doğru dönerek gökkubbenin dayandığı ve onu çevreleyen dik bir sıradağa benzeyen katı bir duvar oluşturuyordu. Yeryüzünün

7 Sicilya'da doğmuş, MÖ birinci yüzyılda yaşamış ve kırk kitaplık bir dünya tarihi yazan Yunan bir tarihçi.

8 Babilliler ile Asurlular tarafından kullanılan tekneler, Herodot tarafından da tasvir edilmiştir. Ona göre, tekneler bir kalkana benzer biçimde daireseldi. İskeletleri söğüt dallarından yapılmış ve dışları hayvan derileriyle kaplanmıştı. Pruvalarıyla kıç tarafları arasında bir ayrım yoktu. Günümüzde üzerine katran sıvanan ağaç dallarıyla hayvan derilerinden yapılan benzer tekneler Bağdat'ta kullanılmaktadır. (Bkz. Layard'ın *Nineveh and its Remains* isimli eseri, cilt II, s. 381).

oluşturduğu dağla bu dağlar tarafından oluşturulmuş dış duvar arasında deniz, dar bir akarsu gibi birikiyordu. Bu düşünce, Etana efsanesindeki bazı ifadelerle uyuşmaktadır, ancak buna karşı olarak denizin çoğunlukla Apsû'yla ya da yeryüzünün üzerine dayandığı kadim Derin Deniz'le özdeşleştirildiği gerçeği ileri sürülebilir. Öte yandan şayet yeryüzünün köşeleri, gökkubbeyi destekliyor olsaydı deniz ile Apsû arasındaki tüm iletişim kesilirdi. Bu sebeple de yeryüzünün gökkubbeyi desteklememesi ve gökkubbenin tüm dayanaklarının tıpkı yeryüzünün olduğu gibi Apsû üzerinde duruyor olması daha muhtemeldi. Başlangıçta, yeryüzünün yaratılmasından çok önce, içinde canavarların yaşadığı sudan başka hiçbir şey yoktu. Bununla birlikte bir başka yaratılış hikâyesi yorumuna göreyse Tanrı Bēl ya da Marduk, Derin Deniz'de yaşayan büyük bir dişi canavarı katletmiş ve sonra bedeninden gökyüzünü ve yeryüzünü yaratmıştır. Canavarın bedenini ikiye bölerek bir yarısından gökkubbeyi ve diğer yarısından da yeryüzünü şekillendirmiş.

Gökkubbenin üzerinde de bir başka su kütlesi bulunuyordu. Katı gökkubbenin desteklediği ve dökülüp yeryüzünü taşırmasın diye yerinde tuttuğu semavi bir okyanustu bu. Kubbenin alt tarafındaysa yıldızlar kendi yörüngelerinde ve Ay Tanrısı da kendi rotasında ilerliyordu. Dahası gökkubbede biri doğuda diğeri batıda olmak üzere Güneş Tanrısı Şamaş'ın her gün dünyanın bir ucundan diğerine geçmek üzere kullanması için iki kapı bulunuyordu. Gökkubbenin arkasındaki doğu kapısından geçip dünyanın ucundaki Gün Doğumu Dağı'nın üzerinden dışarı adımını atıp gökyüzüne doğru yolculuğuna başlardı. Akşamleyin ise Günbatımı Dağı'na gelip gökyüzünün batı kapısından geçerek üzerinden atlıyor ve insanların görüş alanından kayboluyordu. Bir geleneğe göre gökyüzündeki bu günlük yolculuğunu iki coşkulu atın çektiği bir at arabasıyla gerçekleştiriyordu. Bununla birlikte si-

lindir mühürlerin üzerindeki betimlemelerde, yolculuğunu genellikle yayan gerçekleştirdiği görülmektedir. Aşağıdaki görselde Şamaş gökyüzünün doğu kapısından girerken, dünyanın ufkunun üzerinde belirmektedir.

Güneş Tanrısı Şamaş, gökyüzünün doğu kapısından geçerek ortaya çıkıyor. (British Museum'daki bir silindir mühüründen, 89. Numara, 110).

Doğan Güneş'e ithaf edilen aşağıdaki ilahide, Şamaş'ın gökyüzünün doğu kapısından dünyaya girişinden söz edilmektedir:

Ey Şamaş! Gökyüzünün temellerinden tutuşup çıktın,
Parlak göklerin kilidini açtın,
Gökyüzünün kapılarını açtın.
Ey Şamaş! Yeryüzünün üzerinde başını kaldırdın.
Ey Şamaş! Yeryüzünü cennetin aydınlığı ile kapladın.

Akşam güneşine ithaf edilen bir başka ilahideyse Şamaş'ın gökyüzüne geri dönüşüne dair bir gönderme bulunmaktadır:

Ey Şamaş! Sen gökyüzünün ortasına geldiğinde,
Aydınlık göklerin kapılarının sürgüleri seni karşılasın,
Cennetin kapıları seni kutsasın,
Sevgili hizmetkârının dürüstlüğü sana yol göstersin,
Kudretinin merkezi E-babbara'da hükümdarlığın şanlı olsun,
Ve sevgili karın Ai neşeyle huzuruna gelsin,
Ve kalbine huzur versin,
Yüceliğin için adına şölen verilsin.
Ey yiğit kahraman Şamaş! İnsanlık seni yüceltsin.
Ey E-babbara'nın efendisi! Yolun daima açık olsun,
Senin için mutlak güvenilir yoldan gidesin.
Ey Şamaş! Sen dünyanın tek hâkimisin, bu yüzden kararları verensin.

Her akşam Şamaş gökyüzünün iç kısımlarına girdiğinde, orada karısı Ai tarafından karşılanır ve tanrıların ikametgâhında ziyafet çekip geçirdiği yorucu günden sonra dinlenirdi. İnsanların görebildiği gökyüzünün ötesinde ve gökkubbenin desteklediği semavi okyanusun ardında doğaüstü bir güzellikle ihtişama sahip gizemli bir diyar vardı. Tanrıların arada sırada insanlardan ayrı olarak ikamet ettikleri *Kirib Shamē* yani "Cennetin En Özel Kısmı" denirdi buraya. Genel inanışa göre tanrıların hepsi yeryüzünde ve her biri kendi şehrinde ya da tapınağında yaşardı. Her birinin, ona tapınanların refahını sağlamak maksadıyla burada olduklarına inanılırdı. Şayet çok arzu ederlerse istedikleri her an gökyüzüne gidebilirlerdi. Örneğin Tanrıça İştar, antik Erech şehrinde yaşardı, ancak Kahraman Gılgamış'ın kutsallığına hakaret ettiğini düşündüğünde derhal gökyüzüne yükselmiş ve orada annesiyle babasından yani Gökyüzü Tanrısı Anu ile eşi Anatu'dan intikam

talep etmişti. Bununla birlikte tanrılar, sadece böylesine nadir durumlarda yeryüzünden ayrılırlardı ve bu kural doğrultusunda kaderle alınyazısının kararlaştırıldığı tanrıların meclis salonu gökyüzünde değil de yeryüzünde bulunuyordu. Bu salonun adı *Upshukkinaku*'ydu ve genel konseye çağırıldıklarında tanrılar burada bir araya gelirlerdi. Salonun, doğuda büyük Derin Deniz'in sularıyla sınırlandırılan dünyanın köşesinden çok uzakta olmayan Gün Doğumu Dağı'nda bulunduğu sanılıyordu.

Babillilerin, yeryüzünü büyük bir yarıküre biçiminde tasavvur ettiklerinden zaten bahsetmiştik. Buna ek olarak dünyanın çukur iç kısmının da Derin Deniz'in sularıyla dolu olduğuna inandıklarını eklememiz gerekir. Bununla birlikte yeryüzü katmanını ince bir kabuk olarak görmüyorlardı. Aksine, her ne kadar çukur gibi olsa da bu sert zeminin kabuğunun epey kalın olduğu düşünülmekteydi. "Dünya Dağı'nı" oluşturan bu kabuğun içinde, yüzey seviyesinin derinliklerinde Arallû adı verilen büyük bir mağara vardı ve işte burası ölülerin mekânıydı. Burada yedi duvarla çevrelenmiş büyük Ölüler Evi bulunmaktaydı. Duvarları gerçekten dayanıklı olacak biçimde inşa edilmişti ve o kadar dikkatlice gözetlenip korunuyordu ki bir kez içeri girildi mi bir daha dünyaya geri dönebilme ümidi olamazdı. Arallû'nun (ölüler diyarının) bir diğer adı da *māt lā tāri* yani "dönüşü olmayan diyar"dı. Ölüler Evi, karanlık ve kasvetli bir yerdi. Orada ölüler, bezgin ve sefil varlıklarını sürdürmekteydi. Gün ışığını asla göremiyorlar ve daimi bir karanlık içinde kalıyorlardı. Tüylerden yapılmış kıyafetler giydikleri için kuşlara benziyorlardı. Yedikleri tek şey, toz ve çamurdan ibaretti ve her şeyin üstü kalın bir toz tabakasıyla kaplıydı. Babillilerin mezarın ötesinde neşeli bir hayat geçirme ümitleri yoktu ve ölülerin yukarıda, yeryüzünde yaşadığına benzer bir hayata sahip olabilecekleri bir cenneti tasavvur etmiyorlardı. Haklı ile haksız ve iyi ile kötü

arasında bir ayrım yapmıyorlardı. Aksine herkesin ortak bir kaderi paylaşıp ölümden sonra aynı seviyeye düşürüleceğine inanıyorlardı. Babillilerin ölülerin mutsuz durumuna dair bu algısı, *Şeol* ya da cehennemdeki ölülerin, varlıklarını hayatın tüm zevklerinden mahrum bir biçimde sürdürdüğünü düşünen İbranilerle ortaktı. İşaya'nın kitabında ölüler, "yeryüzünün en önemlileri" ve "ulusların kralları" da yanlarına katıldığında Babil kralıyla buluşmak üzere toplanan bir grup olarak resmedilmiştir. Buluştuklarında krala şunları sorarlar: "Sen de bizim kadar zayıf mısın? Sen de bizim gibi mi oldun? Şatafatın da tüm o sazlarının gürültüsü de ölüler diyarına indirildi. Kurtlar altında yatak olacak ve solucanlar üstünü örtecek." Ezekiel de ölülerle dirilerin durumu arasındaki tezatlığı vurgular. Diriler diyarında terör estirenler, öldüklerinde hareketsiz yatarlar ve "çukura düşenlerle birlikte bu utancı taşırlar". Zebur'u yazanlar Yehova'ya kurtuluş için yakarırlar: "Ölümde adın anılmadığı için Şeol'da sana kim teşekkür edecek?"

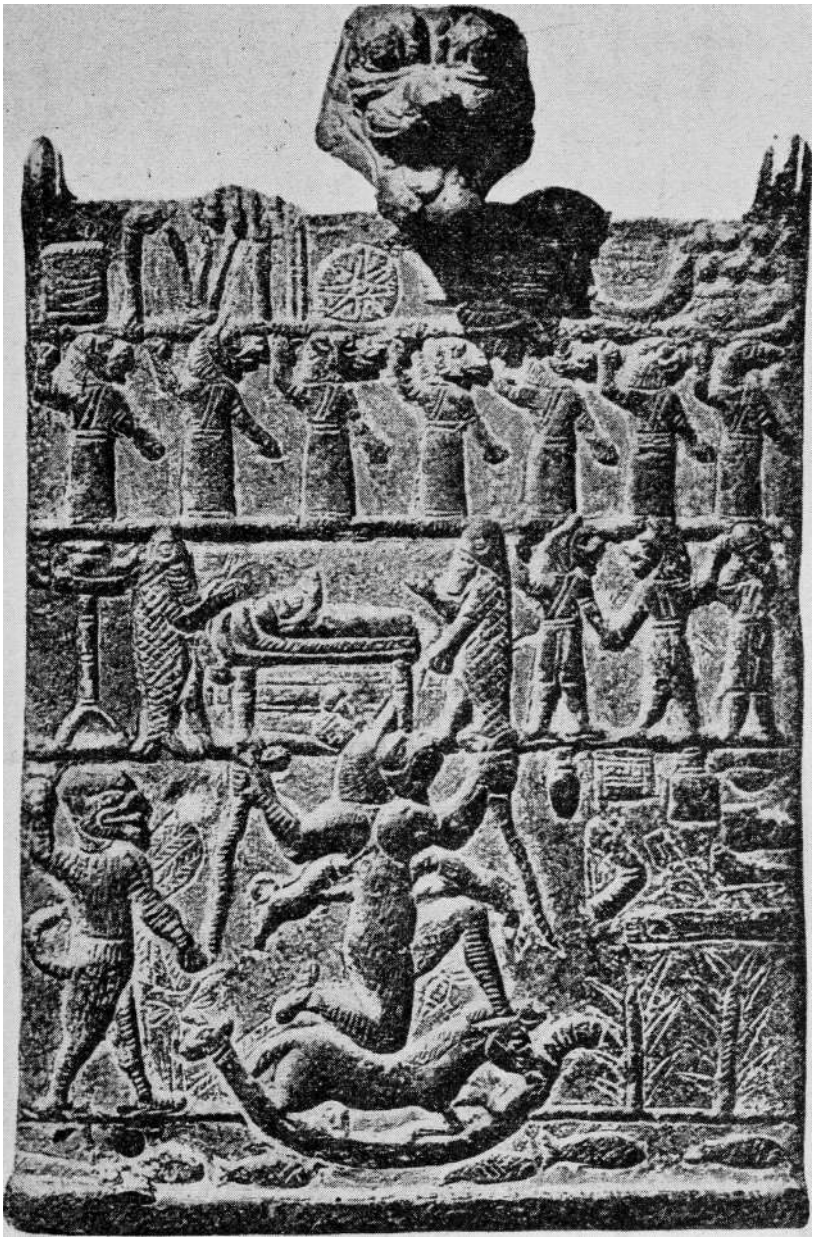
Bu kederli ölüler diyarını yöneten tanrıçanın adı Allatu ya da Ereşkigal'dı. Tanrıça onunla aynı vasıfta olan Ölülerin Tanrısı Nergal'le ilişkilendirilmiştir. Nergal'ın karısının ismi Laz'dı, ancak efsane Nergal'ın, Allatu'yu katletmek amacıyla zorla cehenneme indiğini ve Tanrıça'nın yalvararak canını bağışlaması ve onunla evlenmesi için Nergal'ı ikna ettiğini anlatmaktadır. O andan itibaren Nergal ile Allatu ölüler diyarını birlikte yönetirler. Allatu'nun başyardımcısı, habercisi olarak çalışan ve onun emirlerini yerine getiren salgınlar ile hastalıklar iblisi Namtar'dı. Allatu'nun hükümleri, Bēlit-tsēri yani "Çölün Leydisi" adındaki bir tanrıça tarafından yazılırdı. Muhtemelen ismini Babil'i batıdan kuşatan vahşi ve çorak çölden almıştı. Çölün girişini bekleyen kapıcıysa Nedu adında bir tanrıydı. Anunnaki ya da "Yeryüzü Cini" ise çoğu zaman Nergal ile Allatu'nun emrinde çalışırdı. Bu başlıca tanrı

ve tanrıçaların yanı sıra Namtar gibi insanlar arasında salgın hastalıklar yayarak hanımefendilerinin diyarına yeni kullar kazandıran bir dizi iblis de Allatu'ya hizmet ediyordu.

Bizlere kadar ulaşan bir dizi oyma bronz tabletten, ölüler diyarının tanrıları ile iblislerinin belli bir kısmının biçimi ve görünüşleri hakkında bilgi elde ediyoruz. Bunların aslında ölülerin mezarlarına şükran plaketi olarak yerleştirilmek üzere tasarlandığı öne sürülmektedir. Aşağıda sunulan görsel Suriye'de yaklaşık yirmi yıl önce satın alınan bu türdeki nesnelerin en güzel örneklerinden birine aittir. Suriye'ye de besbelli antik bir Babil şehrinden getirilmiştir. Tabletin arkasında, aslan başlı ve kanatlı efsanevi bir canavar figürü kabartma olarak işlenmiştir. Canavar arka ayakları üzerinde durmakta ve başını ön pençeleriyle kavradığı tabletin üst köşesine doğru kaldırmaktadır. Kopyası burada sunulan tabletin ön kısmındaysa bir cenaze merasimi temsil edilmektedir. Bazıları tarafından tabletin tepesinden bakan bu canavar, ölüler adına yerine getirilen cenaze törenlerini yönettiğine inanılan Tanrı Nergal ile özdeşleştirilmektedir.

Sahnenin kalın çizgilerle dört kesite bölündüğü görülmektedir. İlk kesit, bazı tanrıların amblemlerini içermektedir. Burada yedi küçük daire ya da yıldızdan oluşan bir grup, bir hilal şekli, kanatlı bir güneş diski, sekiz uçlu yıldız içeren bir çember, boynuzlu silindir biçiminde bir başlık ve diğer nesneler bulunmaktadır. Bu amblemlerin gökbilimi bakımından bir anlam taşıdıkları ileri sürülmektedir.[9] Şayet bu doğruysa tabletteki amblemler, adına yapıldığı kişinin ölüm tarihini gösterecek biçimde göklerdeki yıldızların kümelenmelerini temsil ediyor olabilir. Bu gibi amblemlerin sıklıkla kraliyet yazıtlarında (örn. Aşurnasirpal'ın dikilitaşı ile II. Şalmaneser'in dikilitaşı ve Bavian'daki kaya yazıtlarında) ve ya-

9 Bkz. Clermont-Ganneau, *Rev. Archeol., Nouv. Ser.*, (Arkeolojik Araştırmalar) cilt 37, s. 343.

Ölüler Tanrısı, bazı şeytanlar ve yeraltı sakinlerini gösteren bronz levha.

zılı silindir mühürlerde bulunmasına karşın, bu iki tür nesne üzerinde herhangi bir gökbilimsel anlama sahip olmadıkları görülmektedir. Buradan hareketle tanrıların amblemlerinin tabletin tepesinde bulunmasını, ölmüş kişi için lütuf sağlayacak birer tılsım olması için yerleştirildikleri biçiminde izah etmek daha doğru olacaktır.

Tabletin geriye kalan bölünmüş üç kesitinin, yukarı ve aşağı dünyanın farklı seviyelerini temsil etmekte olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan her ne kadar arkaik heykellerde sıkça karşılaştığımız gibi birbirlerinin üstüne yerleştirilmiş olsalar da üç kesitte bulunan üç figür grubunun tek bir olayın parçaları olduğu varsayılabilir. Şekillerin tümüne bakıldığında ölmüş kişi, tabutunun üzerinde yatmakta ve etrafında yeraltı dünyasının iblisleri ile varlıklarının hazır bulunduğu görülmektedir. İkinci kesitte, insan bedenine sahip hayvan başlı yedi efsanevi yaratık görmekteyiz. Etekleri ayaklarına kadar uzanan uzun tunik giymişler, hepsinin yüzü sağa doğru bakıyor ve her birinin sağ eli havaya kaldırılmış. Her bir varlığın, farklı bir canavar kafası vardır. Sağdan başlayacak olursak, ilkinin yılan, ikincinin kuş, üçüncünün at, dördüncünün koç, beşincinin ayı, altıncının tazı ve yedincininse aslan başı vardır. Üçüncü kesitte diğer tanrı ve iblisler bulunmaktadır. Sakallı bir adam biçimindeki sağdaki ilk figürün sağ eli, ikinci kesitteki yedi varlığınki gibi havaya kalkıktır ve onun yanında elleri kenetlenmiş aslan başlı iki yaratık durmaktadır. Tüm bu tanrılarla iblisler, ölüler diyarına aitmiş gibi görünmektedir ve elleri üzerinde kenetlenmiş ölünün tabutunu koruyor gibidirler. Sol taraftaysa mezar kıyafetleri içinde ölü bulunmakta ve ölünün başucuyla ayaklarının yanı başında, cesedin üzerinde mistik bir merasimi yerine getiriyor gibi görünen sağ elleri havada iki görevli durmaktadır. Balık biçiminde yapılmış giysiler giydiği için bu görevlilerin kıyafetleri dikkat

çekicidir. Tabutun başındaki görevlinin arkasında, yanmakta olan tütsü için bir sehpa vardır.

Tabletin üzerindeki en ilginç figürler dördüncü kesittedir, çünkü yeraltı dünyasının en önemli iki ilahi figürünü tasvir etmektedir. Ortadaki dişi figür, ölülerin kraliçesi Tanrıça Allatu'dur. Bir kadın bedeni üstünde aslan başı taşımaktadır. Her bir elinde yılan tutmaktadır ve göğüslerinin her birinde aslan asılıdır. Bir geminin üstündeki atın önünde diz çökmüştür ve yeryüzünün altında kabaran en eski okyanus, Apsû'nun bitişiğindeki "Ölüler Denizi"ne açılmaktadır. Arkasındaki çirkin kanatlı iblis, onun arkasında bekleyip emirlerini yerine getirmeye hazır olan salgınların şeytanı Namtar'dır. Allatu'nun önündeki nesnelerin ne olduğu kesin olmasa da ölüyle birlikte mezara koyulan adakları temsil etmeyi amaçlıyor olabilirler. Tabletin yapılış amacı, ölü adamın Arallû'ya yani ölüler diyarına güvenli geçişini sağlamak gibi görünmektedir.

Daha az korunmuş durumdaki benzer bir bronz tabletse İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluk Müzesi'ndedir[10] ve Güney Babil'deki Surgul'da bulunduğu söylenmektedir. Bu tabletin arkasında, tepeden aşağı bakan canavarın ayaklarının altında ya ölen kişinin adı ve unvanlarını kaydetmek üzere ya da onun yararına dokunması beklenen tılsımlı sözlerin yazılması için dört satırlık bir boşluk bırakılmıştır. Daha küçük olmasına karşın buna benzeyen bir başka tabletin arkasında da aynı amaçla kullanılması düşünülen daha uzun bir yazı bulunmuştur (daha büyük tabletlerde bulunan tabut ile salgın iblisi Namtar ve diğer ilahi varlıklarla şeytanların eksik olmasına karşın sadece tanrıça Allatu temsil ediliyor olsa da). Bu tablet Lajard tarafından yayımlanmıştır, fakat metin o kadar kötü bir biçimde kopya edilmiştir ki kesin olarak okunması

10 1869 yılında Osmanlı İmparatorluk Müzesi adıyla kurulan bu kurum, günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri adını almıştır. (ç.n.)

mümkün değildir.[11] Aynı özellikte daha da küçük bir tabletse British Museum'da muhafaza edilmektedir.

Babilliler ölülere karşı yaklaşımlarından başka hiçbir konuda, Mısırlılara karşı daha çarpıcı bir tezat oluşturamazlardı muhtemelen. Mezopotamya'nın nemli, alüvyonlu topraklarında cansız bir beden çabucak çürür ve Nil vadisinin her iki tarafında yükselen tepeler gibi sıra sıra yükseltilerin yokluğunda ölmüş insanların bedenlerinin muhafaza edilebileceği kayalardan oyulmuş mezarların yapılması mümkün değildi. Muhtemelen bu sebepten dolayı Babilliler, mezarın ötesine geçtiklerinde kasvetli bir yaşam biçimi sürdüreceklerine inanıyorlardı. Bununla birlikte Babillilerin, defin törenlerine hiç önem vermedikleri de düşünülmemelidir. Aksine bir insanın başına gelebilecek en büyük talihsizlik, cenaze merasiminden yoksun kalmaktı, çünkü böyle bir durumda ölen kişinin ruhunun Arallû'ya ulaşamayacağı ve kederle yeryüzünde dolaşmak zorunda kalacağı, sürekli açlık çekeceği ve yeryüzünde de sokaklarda bulabileceği artıklar ve çerçöple yetinmeye mecbur kalacağı düşünülüyordu. Susa'yı fethettiğinde Asurbanipal, düşmanları böyle bir kadere saplanıp kalsın diye yıllar önce ölüp gömülmüş kralların mezarlarının altüst edilip kemiklerinin Asur'a sürüklenerek getirilmesi emrini vermiştir. Aynı amaçla savaş alanındaki cesetlerin uzuvlarının kesilmesini ve ölü bedenlerin kuşlar ve yırtıcı hayvanlara yem olması için etrafa savrulmasını buyurmuştur.

Ne var ki bir cesedin gömülmeden bırakılması yaşayanlar için de tehlike içermiyor değildi, çünkü ölü kişinin hayaleti, yeryüzündeki başıboş gezintileri esnasında karşılaştığı herhangi birini büyüleyip ona çok ağır rahatsızlıklar verebilirdi. Bir kişinin yeryüzündeki hayaletine *ekimmu* (hortlak) adı verilirdi ve büyücülerle cadılar *ekimmu*'nun insanlara zarar verebilmesini sağlayabilecek bir büyü yapma gücüne

11 Bkz. Lajard, *Recherces sur le culte … de Vénus*, pl. XVII, No. 1.

sahip olduklarını iddia ederlerdi. Diğer yandan bir *ekimmu* bazen kendiliğinden, sırf kurbanı onu yakalandığı zorluğun pençesinden cenazesini kaldırırarak kurtarır umuduyla herhangi birini seçip onun başına musallat olabilirdi. British Museum'da, üstüne bir *ekimmu* bağlanmış birisinin okuması için tasarlanan ilginç büyülü sözler bulunmaktadır.[12] Bu sözlerden anladığımız kadarıyla sonuçta hastalanan kişi ıstırap içindeyken şöyle haykırabilirdi:

Ah Ea! Ah Şamaş! Ah Marduk! Kurtarın beni,
Merhametinizle rahatlamama izin verin.
Ah Şamaş! Korkunç bir hortlak günlerdir
Bindi sırtıma hiç ayrılmayacakmış gibi.
Bütün gün boyunca zulmediyor bana ve geceleri de içimde terör estiriyor.
Üstümü kirletiyor, saçlarım diken diken oluyor.
Bedenimden tüm gücümü çekip alıyor, gözlerim yuvalarından çıkacak gibi oluyor.
Sırtıma musallat oldu, kanımı zehirledi,
Bütün vücuduma musallat oldu.

Hasta adam çaresizlik içinde Şamaş'a, her kim olursa olsun bu *ekimmu*'dan onu kurtarması için dua etmektedir:

Hortlak ister ailem ve akrabalarımdan biri olsun,
İster katledilen biri olsun,
İster arada bir bana dadanan herhangi birinin hortlağı olsun.

Hortlağın ölüler diyarına yola çıkması için bundan sonraki adımsa doğru dürüst gömülmemiş adamın ruhunun ayrılmasını sağlayacak gerekli adakların sunulmasıydı ve şunlar söylenirdi:

12 Bkz. King, *Babylonian Magic and Sorcery* (Babil Sihir ve Büyücülüğü), s.119.

Giymesi için bir kıyafet ve ayakları için de ayakkabılar,
Beline bir kemer ve içmesi için de bir tulum dolusu su,
Ayrıca yol azığı için ...[13] *verdim ona.*
Bırakın gitsin batıya,
Ölüler diyarının kapıcısı Nedu'ya sevk ediyorum onu.
Bırak ölüler diyarının kapıcısı Nedu emniyet altında tutsun onu,
Parmaklıklar ve sürgüleri üzerine sıkı sıkıya kapansın.

Birinin arkadaşlarının ve akrabalarının, o kişinin cenazesinin uygun biçimde kaldırılması için gerekli özeni göstermelerinin ve mezarına ona güç versin diye yiyecek ve içecek sunarak ölüler diyarına güvenle gitmesini sağlamalarının, ölmüş kişi kadar onların da yararına olduğu açıkça görülmektedir. Bu gibi bağışlar, kişinin ölüler diyarının kasvetli ortamına vardıktan sonra çekeceği talihsiz yazgısının yükünü hafifletmeyi de amaçlamaktadır. Elimize mezar başında gerçekleştirilen törenler hakkında çok fazla bilgi ulaşmamış olsa da birinin ölümünün ardından, ölümünün neden olduğu kederin açıkça ifade edilmesi için evinin, ailesi tarafından kiralanmış kadınlı erkekli yas tutanlarla doldurulduğunu biliyoruz. British Museum'da bulunan Asurlulara ait mektup tabletler arasında, hüküm sürmekte olan bir kralın ölümü ve sarayda izlenmesi gereken düzenlemelerle ilgili bir tablet bulunmaktadır. Mektupta yazılanlara göre *kral ölmüştür* ve *Asur şehrinin sakinleri yas tutmaktadır*. Mektubun yazarı, daha sonra şehrin valisinin eşiyle birlikte saraydan ayrılışını, bir kurbanın bağışlanışını ve tüm saray sakinlerinin yas kıyafetleri giymelerini tasvir etmektedir. Son olarak da bir orkestra şefiyle tamamen kadınlardan oluşan müzisyenlerin gelip tüm sarayın huzurunda ağıtlar okumaları için düzenlemeler yapıldığını belirtmektedir. Sivil bir vatandaşın ölümü üzerine

13 Metnin yazarı, bu kısımdaki işaretleri çeviremediğini yazmıştır.

yas tutma merasimiyse haliyle çok daha mütevazı bir biçimde gerçekleştirilirdi.

Ölen kişi adına yas tutma merasimi gerçekleştirildikten sonra defin işlemi için uygun şekilde hazırlanmış naaş mezara taşınırdı. Babil'de çok eski dönemlerden bu yana ölen kişinin defnedilişinin törenler ve adaklar eşliğinde gerçekleştirildiği bilgisi, Şirpurla şehrinin eski kralı Eannadu'nun (büyük bir ihtimalle MÖ 4000 yılında hüküm sürmüş) zaferlerini kaydetmek amacıyla yapılan bir dikilitaş üzerindeki tasvirle kanıtlanmaktadır. Dikilitaşın bir bölümünde, savaşta hayatını kaybeden kralın savaşçılarının cenaze törenine dair bir tasvir bulunmaktadır. Ölüler sıra halinde yan yana dizilmiştir ve üzerlerine de bir öbek toprak yığılmıştır. Arkadaşlarıysa ya tümsek için biraz daha toprak ya da muhtemelen ölü için sunaklar dolu sepetleri taşırken tasvir edilmektedir.[14] Geç dönem Babil ve Asur krallarına ait anıtların üzerinde cenaze merasimlerine dair herhangi bir tasvire rastlamamaktayız, fakat ismi ne yazık ki zarar görmüş geç dönem Asur krallarından birinin kırık kitabesinde, babasının cenazesinde yerine getirdiği kısa, ancak çok ilginç bir öykü bulunmaktadır. Kralın anlattıkları şöyledir:

Mezarın içine,
Gizli bir yere,
Krallara layık yağın içine,
Usulca yatırdım onu.
Mezar taşı
Edebi yatağını gösteriyor.
Sağlam bronzla,
Kapısını mühürledim,
Büyülü sözlerle muhafaza ettim.
Altın ve gümüş dolu kapları,
Tıpkı babamın sevdiği gibi,

14 Bkz. De Sarzec, *Découvertes en Chaldée*, pl. 3.

Mezarına yakışan bütün eşyaları
Saltanatına yaraşır biçimde,
Güneş Tanrısı'nın huzurunda sergiledim,
Beni peydahlayan babamın yanına,
Mezarına bıraktım hepsini.
Sonra da prensler için,
Yeryüzünün cinleri için,
Mezarda yaşayan tanrılar için,
Hediyeler sundum.

Buradan, kralın tanrıya ithaf edilen sunağa kaplar dolusu altın ve gümüş koyduğunu ve mezarın girişini mühürledikten sonra kabrin hırsızlar tarafından soyulmasını engellemek üzere güçlü bir büyü okuduğunu çıkarıyoruz. Ayrıca kral, ölüler dünyasının sakinleriyle iblisleri teskin etmek için bağışlarda da bulunuyordu.

Bu kayıtla ilgili bir başka ilginç noktaysa ölünün bedeninin *krallara layık yağ* içine konulduğundan bahsetmesidir, çünkü açıkça görülüyor ki yağın cesedin çürümesini engelleyeceği düşünülmektedir. Ayrıca tuz da cesedin muhafaza edilmesi maksadıyla kullanılmış gibi görünmektedir. Asurbanipal, Nabubelşumati'nin düşmanı Asurbanipal'ın eline canlı olarak düşmesinin önüne geçmek için hizmetkârına kendisini öldürttüğünde cesedinin Ummanaldas tarafından tuza konularak Asur'daki kralın huzuruna taşındığından bahsetmektedir.[15] Babillilerin tuz ve yağın yanı sıra balı da ölülerini muhafaza etmek için kullandıkları görülüyor. Herodot, Babillilerin ölülerini muhafaza etmek için bala yatırarak gömdüklerinden bahseder ve balın ölüyü muhafaza etmede çok kuvvetli olduğunun kanıtı olarak Mısırlıların da balı bu amaçla

15 *Cuneiform Inscriptions of Western Asia* (Batı Asya Çivi Yazıları), V. Cilt, s. 38 sonrası.

kullandıklarını belirtmektedir.[16] Dahası Büyük İskender de ölüm döşeğindeyken kendisini bala yatırarak gömmelerini emrettiği kayıtlara geçmiştir ve görünüşe göre emirlerine de uyulmuştur.[17] Anlatılara göre Marcellus'lardan biri, Aziz Peter'ın cesedini bolca mür ve baharatla cenaze için hazırladıktan sonra bal dolu "uzun bir sandık" içine yerleştirmişti.

Gördüğünüz üzere, Babillilerin ölülerine özen gösterdikleri ve cenazeleri için zahmet çektiklerine dair bolca kanıt bulunmaktadır. Bu yüzden Mezopotamya'da gerçekleştirilen sayısız kazı çalışmalarında, görece az sayıda mezarın keşfedilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Bulunan mezarlardan bazıları tuğlalardan yapılmış ve tonozlu küçük odalar biçimindeyken, diğerlerinin tuğla altyapısıyla desteklenmiş düz ya da kubbeli çatıları vardır. Bu mezarlara ek olarak kilden lahitler ve ölünün küllerinin saklandığı kavanozlar bulunmuştur. Mezarlarda iskeletlerin yanında genellikle birkaç vazoyla süs eşyası bulunmuştur. Bununla birlikte ne bu mezarlar ne de içindeki eşyalar hakkında hiçbir yazı bulunmadığından, bunların tarihini tahmini olarak bile kestirmek oldukça güçtür. Aslında bazıları hiç tereddüt bile etmeden tarihlerini, antik Babil ve Asur imparatorluklarından çok daha sonraki bir dönem olarak belirlemektedir. Mezarların bu kadar az sayıda olmasının nedenini açıklamak üzere Babillilerin ölülerini yaktıkları öne sürülmüştür, ancak çivi yazılarında bu görüşü destekleyecek tek bir paragraf bile bulunamamıştır. Kraliyet, Prusya Müzesi'nin 1886 kışı ile sonraki yılın baharında bir keşif heyeti gönderdiği ve heyetin Sorgul ile El Hiba'da gerçekleştirdiği kazılardan sonra Babillilerin ölülerini yaktıklarına dair kesin kanıt elde ettiklerini düşündükleri doğrudur.[18] Öte yandan

16 Bkz. Budge, *The Mummy* (Mumya), s. 183.

17 Bkz. Budge, *The Life and Exploits of Alexander the Great* (Büyük İskender'in Hayatı ve Maceraları), II. Cilt, s. 349 ve sonrası.

18 Bkz. Koldewey, *Zeitschrift für Assyriologie* (Asuroloji Dergisi), 11. Cilt, s. 403 ve sonrası.

kazdıkları kabirlerin, Babil İmparatorluğu'nun yıkılmasını takip eden bir döneme ait olduğu o zamandan beri öne sürülmektedir. Diğer yandan yakılmış insan kalıntılarının yarı yanmış görünüşü, cesetlerin cenaze amaçlı yakılmayıp yangında kazara yanmış olduğuna işaret etmektedir. Bulunan az sayıda mezar da buna açıklık getirebilir. Tereddüt etmeden Babillierle Asurluların tarihlerinin büyük bir kısmında cesetlerini yakmak yerine gömme alışkanlığında olduğuna güvenle inanabiliriz. Cenaze töreni gerçekleştirme ve kabrin başında sunulan adakların, ölmüş kişinin akıbetini iyileştirdiğine inandıklarını düşünmekte ve muhtemelen ölünün yararına olacak tüm ayinleri gerçekleştirmede genelde titiz olduklarını düşünmeye de hakkımız vardır.

Üçüncü Bölüm

Yaratılma[19] Efsaneleri

Arkalarında herhangi bir kalıntı veyahut yazılı eser bırakan medeniyetler, dünyanın oluşumu hakkında birtakım teoriler geliştirmişlerdir. Kozmogoni olarak da isimlendirilen bu gibi teoriler, genellikle efsaneler ya da hikâyeler biçiminde dile getirilmiştir ve biz bu efsanelerin yalnızca daha geç dönemlerdeki son halini almış metinlerini bulsak da kökenlerinin oldukça eski dönemlere uzandığı farz edilmektedir. Şayet günümüzde az gelişmiş ırklar hakkında gerçekleştirilmiş çalışmalar ve gözlemleri göz önüne alarak bir değerlendirme yapacak olursak ilkel insanın doğasında, "efsane yaratıcılığı" özelliğinin olduğu sonucuna varabiliriz. Bu insanlar, doğadaki her bir nesnenin ve gücün kendisine benzer bir karakteri ve iradesi olduğuna inandığından, etrafındaki dünyada gerçekleştiğine tanık olduğu değişiklikleri de efsaneler ve hikâyeler yoluyla açıklayacaktır. Bu değişikliklerin nedenlerini, kendi eylemlerini kontrol edenlere benzeyen ve doğal dünyayı canlandırıyor gibi görünen gizemli varlıklara yükleyecektir. İlkel insan, gelişimindeki daha olgun bir döneme

gelindiğinde gündüz ile gecenin birbirini izlemesi, yıldızların hareketleri ve mevsimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması gibi doğanın çeşitli hareketleri arasında bir bağ ya da ilişki olduğunu algılamaya başlamıştır. Tüm bunlar, dünyanın yaratılışında bir tür düzenin ya da sistemin varlığına işaret ediyor gibi görünmektedir ve efsane benzeri şeylerin nedenini ararken, zaman içinde bir kozmogoni ya da yaratım hikâyesi geliştirecektir. Babil ve Asur'da, tarihin daha geç dönemlerinde buna benzer en az iki hikâyenin yaygın olduğuna dair elimizde kanıtlar bulunmaktadır.

Babil'de yaklaşık MÖ üç yüzlü yıllarda anlatıldığı haliyle dünyanın yaratılma hikâyesinin, Berossus'un yazdığı tarihi kayıtlardan bizlere kadar ulaşan bölümlerinden oluşan kısa bir taslağını biliyoruz. Berossus, Kaldea'lı bir keşişti ve MÖ dördüncü yüzyılın sonu ile üçüncü yüzyılın başlarında Babil'deki Bēl tapınağında hizmet etmişti. Dünyanın yaratılmasından başlayıp yaşadığı döneme kadar uzanan bir Babil tarihçesi yazmıştı ve Yunancaya tercüme ettiği bu çalışması kaybolmuş olsa da tarihçesinden yapılan alıntılar, ondan sonra gelen yazarların kitaplarında muhafaza edilmiştir. Örneğin Berossus'un yaratılma tanımını, Alexander Polyhistor kopyalamıştı ve Eusebios ise *Kilise Tarihi* adlı kitap serisinin ilk cildinde Polyhistor'dan alıntı yapmıştır. Buradan öğrendiğimize göre Babilliler, dünyanın var olmadığı bir zamanı hayal etmişlerdir; nesnelerin henüz oluşmadığı, sadece karanlıkla suyun var olduğu bir zaman. Bununla birlikte sular uzun süre tenha kalmamıştır. Kanatlı insanlar, dört kanatlı ve iki insan başlı yaratıklarla biri kadın biri erkek olmak üzere iki başlı varlıklar sularda yaşamaya başlamıştır. Bazı yaratıkların bedenleri insan biçimindeyken keçiye özgü ayakları ve boynuzları varmış. Bazılarının atlara özgü bacakları varmış ve diğerlerininse sentorlar gibi atlara özgü bacaklarla gövdeleri varmış ve vücutlarının üst kısmıysa insan biçimindeymiş.

Yine diğerleri insan başlı olup vücutları boğa biçimindeymiş ya da balık kuyruğuyla biten dört vücutlu köpekler gibiymiş. Diğerleri de köpek başlı insanlar ve at vücuduyla başı olan balık kuyruklu yaratıklarmış. Suların içindeyse sürüngenlerle yılanların yanı sıra thuaf tuhaf biçimleri olan sayısız canavar bulunuyormuş. Bu canavarlara, Omoroka adı verilen (ya da Omorka. Kaldea dilinde *Thamte*[20] ya da Yunancada *Thalassa* [deniz] anlamına gelir) bir kadın hükmedermiş. Bēl ismindeki bir tanrının Omorka isimli kadını katletmesiyle sular dünyasında bir keşmekeş patlak vermiş. Bēl, Omorka'yı ikiye ayırmış ve bir yarısından yeryüzünü, diğer yarısındansa gökleri yaratmış. Ayrıca Bēl, Omorka'nın hükmettiği derin denizlerdeki canavarları da katletmiş. Hikâyenin devamında Bēl, yeryüzünü yarattıktan sonra buranın çok kurak olduğunu ve hiç kimsenin yaşamadığını fark etmiş. Bu yüzden de diğer canlıların yaratılması için kendi kanını kullanmaya karar vermiş. Tanrılardan birinden onun başını kesmesini ve kafasından akan kanı toprakla karıştırmasını emretmiş. Sonra da bu karışımdan, insanlarla hayvanları nasıl biçimlendireceğini açıklamış. Başı kesildikten sonra Bēl ölmemiştir çünkü başsız kalmış olsa da yıldızları, Güneş ile Ay'ı ve beş gezegeni yarattığı anlatılagelmektedir. Eusebios'un metni kopyalaması sayesinde günümüze kadar korunan Berossus'un anlattığı Babil kozmogonisinin kısa hikâyesi işte böyledir. Öte yandan Eusebios hikâyeyi ikinci elden alıntıladığı için bazı kısımlarının istemeden de olsa saptırılmış ya da yanlış anlaşılmış olması muhtemeldir.

Neyse ki Babillilerin yaratılışa dair hikâyeleri hakkında bildiklerimizi yalnızca Eusebios'un kopyaladığı metne dayandırmak zorunda değiliz, çünkü son yirmi beş yıl içinde bu-

20 Metinde *thalatth* yazmaktadır, ancak muhtemelen bu sözcük *thamte*, yani Babil dilinde "deniz, okyanus" anlamına gelen *tamtu*'nun zaman içerisinde değişmesiyle oluşmuştur. Bkz. Robertson Smith, *Zeitschrift für Assyriologie* (Asuroloji Dergisi), VI. Cilt, s.339.

lunan Asur ve Babil tabletlerinden elde edilerek yayımlanmış görece daha tam anlatılar bulunmaktadır. Babillilerin yaratılma efsanesiyle ilgili bilgi içeren tabletlerin tüm dünyaya tanıtılması onuru, 1875 yılında Berossus'unkine çok benzeyen bir hikâyenin çevirisini yayımlayan merhum George Smith'e aittir. Smith'in metni, çalışmasını yayımlamadan birkaç yıl önce Ninova'daki Asurbanipal kütüphanesinden İngiltere'ye getirilmiş olan birkaç bozulmamış tablet ve tablet parçası üzerinde yazılıydı. Hem metnin orijinalinin yayımlanması hem de Bay Smith'in yaratılma efsanesiyle alakalı tabletleri tercüme etmesi, Babil kozmogonisine ışık tutmuş ve konunun önemli ölçüde rağbet görmesini sağlamıştır.

İlk kez yayımlanmalarından itibaren tabletler, dikkatlice incelenmiş ve arada sırada efsanenin yeni kısımları British Museum'da teşhis edilmiştir. Dahası bu dönem içinde Asur dili üzerine bilgi birikimi oldukça artmış ve böylece keşfedildikleri zamana göre metinlerin daha doğru tercümelerinin yapılması mümkün olmuştur.[21] Bu yazıtlardan, Babillilerin evrenin yaratılmasına dair efsanesinin yaklaşık MÖ yedinci yüzyılın ortalarında Asur'un başkenti Ninova'da, her biri ayrı bir tablet üzerine yazılmış birkaç bölümden oluşan büyük bir şiir biçiminde muhafaza edildiğini öğreniyoruz. Tabletler numaralarla birbirinden ayrılmıştır ve tüm diziye birinci tabletin ilk sözcükleri olan "Gökyüzünde iken" anlamındaki *Enuma Eliş* ismi verilmiştir. Şiirin mısraları tam olmayıp sonu da eksiktir. Dizinin tamamının en az altı tabletten meydana gelmesi gerektiğini biliyoruz, ancak aslen tam olarak kaç tane tablet içerdiğini söylemek imkânsız. Şiir parçalar halinde olsa da efsanedeki olayların akışı genel anlamda izlenebilmektedir.

---

21 Yaratılma tabletleri üzerine son yıllarda yayımlanmış başlıca çalışmalar için bkz. Jensen, *Die Kosmologie der Babylonier* (Babil Kozmolojisi), s. 263; Gunkel ve Zimmern, *Schöpfung und Chaos* (Yaratılış ve Kaos), s. 401 ve Delitzsch, *Das babylonische Weltschöpfungsepos* (Babillilerde Dünyanın Yaratılışı Öyküsü), s. 7.

Babil kozmogonisine dair bulunan tabletlerdeki efsane, tabletlerin yazıldığı tarihten üç yüz elli yıl sonra Berossus'un anlattığı hikâyeyle hemen hemen aynıdır. Asur tabletlerinde yazılanlara göre dünya yaratılmadan önce, başlangıçtaki kaos sulu bir kütleden oluşmaktaydı. Kaosu canlandıran iki eski varlığın isimleri Apsû (Derin Deniz) ve Tiamat'tı (evren anne). Tiamat, Berossus'un Omorka ya da *Thamte* olarak isimlendirdiği kadına karşılık gelmekteydi. Apsû ile Tiamat'ın dışında başka hiçbir canlı yoktu ve birlikte suları birbirine katıp karmakarışık ediyorlardı.

Zamanla tanrılar yaratılmış. İlk olarak Lahmu ve Lahamu yaratılmış. Onlardan sonraysa Anşar ile Kişar. Yüzyıllar ve çok daha uzun bir süre sonraysa diğer büyük tanrılar doğmuş. Ne var ki devasa bir yılan biçimini alan derinlerin canavarı Tiamat'la onun eşlikçisi Apsû, tanrılara karşı ayaklanmışlar ve onları yok etmek üzere bir canavar ordusu yaratmışlar. Tanrıların lideri Anşar, Tiamat'a karşı koyma görevinde önce Tanrı Anu'ya, ondan sonra da Tanrı Ea'ya boşuna güvenmiş, ardından Ea'nın oğlu Marduk'u, tanrıların en iyisi olmaya ve canavarla çarpışmaya razı etmiş. Anşur, tanrıların hepsini Marduk'a yüce tanrı unvanı verebilecekleri ve çarpışma için yardım edebilecekleri bir konseye çağırmış. Marduk, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Tiamat'la ordusunun karşısına çıkmış. Tiamat'ı öldürüp destekçilerini esir almayı başarmış. Daha sonra Tiamat'ı ikiye bölüp yarısından aşağıdaki sularla yukarıdaki suları birbirinden ayıran bir gökkubbe yaratmış. Suların gökkubbenin ardına geçmesini engellemek üzere parmaklıklar dikmiş ve nöbetçiler yerleştirmiş. Marduk daha sonra mevsimleri düzenleyebilecek gökcisimlerini yaratmış ve geceye hükmetme görevini Ay'a vermiş. Bu noktada şiirde bazı eksikler bulunmaktadır, ancak Marduk'un daha sonra sırasıyla yeryüzünü, yeşil bitkileri, büyükbaş hayvanları, kara

hayvanlarını ve insanı yarattığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır.

Yaratılmaya dair yukarıda özetlenen Babil efsanesinin, *Yaratılış*'ın (Genesis) ilk bölümünde muhafaza edilen hikâyeye dikkat çekici derecede benzerlik sergilediği görülmektedir. Efsaneye bu kadar çok ilgi gösterilmesinin başlıca sebebi de bu gerçektir. Berossus'un kayda geçirdiği hikâyenin basit ana hatları, İncil'le paralellik göstermemektedir. Öte yandan tabletler üzerinde sunulan daha detaylı efsane, Yaratılış'ta anlatılan yaratılma hikâyesinin çoğu özelliğinin Babil kozmogonisine özgü olduğunu kanıtlar niteliktedir. Her iki efsaneye göre de sulu bir kaosun varlığı, mevcut dünyanın yaratılmasından önce gelmektedir. Yaratılış'ta "derin deniz" olarak çevrilen İbranice *tehōm* sözcüğü Babil dilinde "kaos ile kargaşayı canlandıran derinler canavarı" anlamına gelen *Tiamat*'ı tam olarak karşılamaktadır. Yaratılış efsanesinde bahsedilen ışığın yaratılmasına dair ifade, Babil yaratılma efsanesinin yazıldığı tabletler üzerinde bulunan ve Marduk'un güneş tanrısı sıfatıyla Tiamat canavarının üstesinden geldiğini belirten efsanenin eşdeğeridir. Daha sonra her iki anlatıda da yüzeydeki suları yerinde tutmak üzere bir gökkubbenin ya da gökyüzünde bulunan sert bir kubbenin yaratıldığı tasvir edilmektedir. Yine her iki anlatıda gökcisimlerinin yaratılması, gökkubbenin oluşturulmasından sonra gelmektedir ve ikisinde de mevsimleri düzenleme görevi bu cisimlere tayin edilmiştir. Yaratılış efsanesinde geçen, evrenin yedi gün sürede yaratılması bilgisi, Babil anlatısındaki belli başlı yedi yaratılma eylemine karşılık gelmektedir. Bununla birlikte Babillilerin destansı şiiri yakından incelendiğinde böylesi bir düzenlemenin, ne Babilli kâtipler tarafından tasavvur edildiğini gösterir ne de ortada yaratılma efsanesinin kasıtlı olarak yedi eylemden oluşan bir dizi içinde sınıflandırıldığına dair bir kanıt bulunmaktadır. Efsanenin yüzeysel bir biçimde okunmasıysa her iki anlatının

da birçok bakımdan çarpıcı benzerlikler sergilediğini kanıtlamaya yeterlidir. Öte yandan bazı yönlerden anlatıların birbirlerine tezat oluşturduğu da bir o kadar dikkat çekicidir. İki anlatının da temelini oluşturup içine nüfuz eden amaçları ve düşünceleri incelediğimizde, aralarındaki benzerlik tamamen ortadan kalkar. Yaratılış'ta bulunan tektanrıcılık, Babil şiirinde hiçbir şekilde karşılık bulmamaktadır. Ayrıca Babil anlatısında tek bir ilah veya önceden var olan bir tanrı, sözleriyle evreni yaratmamıştır. Aksine tanrıların kendileri kaostan doğmuşlardır ve ancak aralarından biri annelerine karşı savaşıp onu öldürdükten sonra dünyanın yaratılması gerçekleşmiştir.

Dünyanın yaratılmasına dair bu iki anlatı arasındaki bağlantı sorununu ele almadan önce günümüze dek ulaşmış Babil efsanesinden bazı kısımların çevirisini incelemek ve belirlenebildikleri müddetçe ait oldukları dönemler ile tarihçelerinin izini sürmek yerinde olacaktır.

İlk yazma tabletin başlangıcında, kaos ile en eski tanrıların doğumu betimlenir. Tablette şöyle yazmaktadır:

Yükseklerde gökkubbenin ismi yoktu,
Ve altındaki yeryüzünün de henüz bir ismi yoktu.[22]
Ve onların var olmasına vesile olan kadim Apsû,
Ve kaos, Tiamat, her ikisinin de annesi,
Suları karmakarışık edildi ve
Görünürde henüz ne bir kara parçası ne de bataklık vardı.
Daha hiçbir tanrı var edilmemişti,
Hiçbirinin ismi yoktu ve hiçbirinin kaderi de
yazılmamıştı henüz.
Sonra tanrılar yaratıldı (hepsi birden),
Lahmu ile Lahamu vücut buldu
Yıllar geçti,

22 Sami düşüncesine göre bir şeyin ismi, onun varlığının kabul edildiği anlamına geliyordu. Bu yüzden bir isme sahip olmak, var olmaya eşdeğerdi.

Anşar ile Kişar yaratıldı.
Baba Anu...
Anşar ile Anu...

Sondan bir önceki satır açıkça Tanrı Anu'nun yaratılmasından bahsetmektedir ve Babil teogonisinin tekrarlandığı Damascius'un eserindeki bir paragraftan, Bēl ve Ea tanrılarının da onunla birlikte yaratıldıkları anlamını çıkarabiliriz. Diğer büyük tanrıların yaratılmasından, muhtemelen bundan sonra bahsedilmektedir. Aslında kaos yerini düzene bırakmaktadır, ancak tanrılar uzun bir süre huzur içinde kalmayacaktır, çünkü anneleri Tiamat onlardan nefret etmektedir ve babaları Apsû'yla birlikte onları öldürmeyi planlamaktadır. İlk tablet, Tiamat'ın tanrılara karşı savaşında ona yardım etmeleri için doğurduğu canavarlar ordusunun betimlenmesiyle sonlanmaktadır.

İkinci tabletten günümüze çok fazla şey ulaşmamıştır, fakat ilk tablette olduğu gibi metnin, hikâyenin genel gidişatını gösterecek kadarlık bir bölümü muhafaza edilmiştir. Bununla birlikte hikâyenin parçalarının bir araya getirilmesi, Babil şiir geleneğinin ilginç bir özelliği olan sıkça tekrar etme gerçekleştirilmeseydi hemen hemen imkânsızdı. Şiirde bu unsur olmasaydı Tiamat'ın canavarlar neslinin tanımı ve Kingu'yu onların başına seçmesi kısmı kaybolup gidecekti, çünkü bunların neredeyse hiçbiri ilk tabletin bölümlerinde bulunmamaktadır. Her nasılsa bu bilgiler, ikinci tabletin başında Tanrı Anşar'a bir mesaj biçiminde yinelenmektedir. Ayrıca üçüncü tablette, önce Anşar yardımcısı Gaga'ya, daha sonra da Gaga, Anşar'ın mesajını Lahmu ile Lahamu'ya iletilirken tekrarlanmaktadır. Eğer şiirin ilk ve ikinci tabletleri bütün halinde elimizde olsaydı, böylesi bir tekrar biraz usandırıcı olabilirdi, ancak bu tekrarların yarım yamalak haldeki metnin onarılmasına faydası apaçık ortadadır.

Tiamat'ın savaş hazırlıklarını duyan Tanrı Anşar tedirgin olmuş ve oğlu Anu'yu onunla konuşup öfkesini dindirmeye göndermiş. Anu, Tiamat'ı görmeye gitmiş, ancak onu görünce korkudan beti benzi atmış şekilde geri dönmüş. Sonra Anşar, Tanrı Ea'yı göndermiş, ancak o da pek başarılı olamamış. Daha sonra Tiamat'la çarpışmak üzere Tanrı Marduk davet edilmiş ve o da tüm tanrıların bir araya gelip onu resmi bir şekilde en üstün tanrı ilan etmeleri şartıyla razı olmuş. İkinci tablet Marduk'un Anşar'la yaptığı konuşmayla bitmektedir ve üçüncü tabletse Anşar'ın yardımcısı Gaga'ya bir tanrılar konseyi toplaması üzerine verdiği talimatlarla başlamaktadır. Gaga'ya, Tiamat'ın başkaldırdığına dair havadisi Lahmu ile Lahamu'ya götürmesi ve onlara Marduk'u liderleri olarak atayacak diğer tanrıları davet etmelerini bildirmesi emredilmiş. Üçüncü tablet şöyle başlıyor:

Anşar açtı ağzını ve
Yardımcısına (Gaga'ya) şunları söyledi:
Git Gaga, ruhumu en çok memnun eden yardımcım,
Seni Lahmu ve Lahamu'ya gönderiyorum.
...
...tüm tanrılar, hem de hepsi,
Şölen için hazırlansınlar, ziyafet sofrasına otursunlar,
Ekmek yesinler, şarapla karıştırsınlar,
İntikamcıları Marduk'un akıbetine hüküm versinler.
Git Gaga, çık karşılarına,
Sana söylediklerimin tümünü tekrarla onlara ve de ki:
Oğlunuz Anşar gönderdi beni, kalbinden geçenleri bana bildirdi.
Annemiz Tiamat'ın bize öfke beslediğini söyledi,
Tüm gücüyle kasıp kavuruyor, hiddetle dolup taşmış.
Tüm tanrılar annemize dikkatini vermiş.
Yarattıklarınızla birlikte hepsi onun yanında.
Bir araya gelmişler ve Tiamat'ın yanında yürüyorlar,

Hepsi kızgın, gece gündüz durmaksızın kötülük
tertipliyorlar,
Öfkeliler ve hiddetle savaşa hazırlanıyorlar,
Güçlerini birleştirip savaş açıyorlar.
Üstelik her şeye şekil veren Ummu Hubur [23]*,*
Yenilmez silahlar yapmış, canavar sürüngenlere can vermiş,
Keskin ve acımasız dişlerinin yanında,
Vücutlarını kan yerine zehirle doldurmuş.
Devasa canavar engerekleri dehşetle donatmış,
Parıltılı derilerle bezeyip onları göklere tırmandırmış.
Kim görse onları, ödü kopar.
Vücutları şaha kalkar da hiç kimse karşısında duramaz.
Engereği, ejderhası ve canavarı Lahamu'yu doğurdu,
Kasırgası, azgın köpeği ve akrep adamı,
Güçlü boraları, balık adamı ve koçu,
Hepsi de amansız silahlarıyla savaşmaktan çekinmez.
Emirleri çok kudretli, kimse karşı gelemez.
Bu tavrının ardından devasa boyutlarda on bir canavar
yaptı.
Oğulları olan tanrılar arasından, kendisine destek
olduğu için,
Kingu'yu göklere çıkardı, diğerlerinin arasında ona
güç verdi.
Kuvvetlerinin önünde yürüsün, ordusuna liderlik etsin,
Saldırı işaretini versin, orduyu atağa kaldırsın,
Savaşı yönetsin, çarpışmayı denetlesin diye,
Ona yetki verdi, pahalı kıyafetler giydirip şunları söyledi:
Sana büyülü sözler söyledim, tanrılar meclisinde sana güç
verdim,
Tüm tanrıların üzerinde egemenlik sundum.
Yücelesin, benim seçilmiş eşim olasın,
Bırak adını tüm dünyanın üstüne çıkarsınlar.

23 Tiamat'ın başka bir ismi.

Sonra ona Kader Tableti'ni[24] verdi, göğsünün üstüne bırakıp şunları söyledi:
Hükmün yararsız olmayacak, ağzından çıkan her söz de hüküm sayılacak.
Böylece yüceltilen Kingu artık Anu'nun gücüne erişmiş oldu,
Onun oğulları, tanrıların kaderine hükmetti:
Bırak ağzından çıkanlar Ateş Tanrısı'nı söndürsün,
Cesaretiyle övünen her kim varsa bırak gücünü göstersin!

Buraya kadar Anşar, Tiamat'ın başkaldırışını ve ona savaşta yardım edecek canavarların yaratılmasını ve ordusunun başına da Kingu'yu seçmesini betimlemektedir. Bunların tümü ilk tablette tam olarak aynı sözcüklerle anlatılmaktadır. Daha sonra aşağıdaki kelimelerle, Tiamat'ın ihanetine karşı aldığı önlemlerden şöyle bahsetmektedir:

Anu'yu gönderdim ancak, ona karşı duramadı.
Nudimmud[25] da korkup geri döndü.
Tanrıların amiri oğlunuz Marduk yola çıktı,
Tiamat'a karşı yola çıkmak için yüreği ona güç verdi.
Açtı ağzını ve bana dedi ki:
"Şayet ben, intikamcınız,
Tiamat'ı yener de size hayat verirsem,
Bir meclis kurup alınyazımı üstün kılın ve herkese bildirin.
Upshukkinnaku'da[26] güle oynaya oturun.
Sizin gibi ben de artık kadere hükmedeceğim.
Her ne yaparsam artık değişmez kalacak,
Dudaklarımdan dökülen kelimeler artık ne değiştirilecek ne de boşa gidecek."

24 "Kader Tableti"ne sahip olmak, yanında tanrılar arasında üstünlüğü de beraberinde getirmektedir. Bu üstünlüğü elde etmekle bir bakıma Zû, tabletleri Bēl'den çalmıştır, ancak Güneş Tanrısı Şamaş, Zû'yu onları geri getirmeye mecbur etmiştir.

25 Tanrı Ea'nın unvanı.

26 Tanrıların bir araya geldikleri yerin adı.

Acele edin ve ona bahşettiğiniz yazgıya hemen hüküm verin,
Bırakın gitsin ve zorlu düşmanınızla çarpışsın!

Anlatı şu şekilde devam ediyor:

Gaga gitti, yola koyuldu ve
Lahmu ile Lahamu, tanrılar ve babalarının önünde
naçizane,
Başını eğip, ayaklarının dibindeki toprağı öptü.
Gururunu kırdı, sonra da ayağa kalkıp onlara anlattı.

Gaga daha sonra Anşar'ın ona verdiği mesajı tekrarladı, ancak kelimesi kelimesine yukarıda Anşar'ın söylediklerine uyduğu için buraya dahil edilmeyebilir. Anlatı Gaga'nın söylediklerinin bıraktığı etkiyi şu sözcüklerle aktarmaktadır:

Lahmu ile Lahamu anlatılanları duyduklarında korktular,
İgigi'lerin tümü, için için ağlayıp şunları dedi:
"Ne değişti de böylesine bir düşmanlık beslediler?
Tiamat'ın amacını anlamıyoruz!"
Sonra toplanıp gittiler,
Yazgıya hükmeden büyük tanrılar, hem de hepsi.
Anşar'ın huzuruna vardılar, odasını doldurdular.
Toplantıya üşüştüler,
Ziyafete hazırlandılar ve şölen sofrasına oturdular,
Ekmek yediler, susam şarabı içtiler.
Tatlı içki, bal likörü, duyularını şaşırttı,
İçmekten sarhoş oldular, karınları et ve şarapla doldu.
Kolları, bacakları gevşedi ve ruhları güçlendi;
Sonra Marduk, intikamcıları için yazgıya hüküm verdi.

Burada üçüncü tablet sona eriyor. Dördüncü tabletse Marduk'un alınyazısına hüküm verme merasiminin tasviriyle şöyle başlıyor:

Onun için muhteşem bir oda hazırladılar,
Babalarının önünde bir sözcü olarak yerini aldı.
Marduk yerine geçince tanrılar ona şu sözcüklerle hitap ettiler:
"Sen artık büyük tanrıların en büyüğüsün,
Kaderin emsalsiz ve sözlerin artık Anu demek![27]
Ah, Marduk, sen artık büyük tanrıların en büyüğüsün,
Kaderin emsalsiz ve sözlerin artık Anu demek!
Bundan böyle emirlerin boşa gitmeyecek,
Yüceltmeye de küçük düşürmeye de gücün karar verecek,
Sözlerinle her şey resmileşecek, emirlerine karşı gelinmeyecek,
Tanrıların hiçbiri seni ezip geçemeyecek.
Tanrıların tapınaklarındaki adaklar olmasa da
temenniler mabedini doldursun.
Ah Marduk! Bizim intikamcımız!
Sana tüm dünya üzerinde egemenlik veriyoruz.
Kral tahtında oturasın, emrinle yücelesin.
Silahın asla gücünü yitirmesin, düşmanlarını kırıp geçsin,
Ah efendimiz! Sana güvenenin hayatını bağışla,
Ama kötülüğe meyledenin de hayatını söküp al!"

Marduk, Tiamat'la çarpışmaya gitmeden önce tanrılar ondan verdikleri gücü test etmesini dilediler ve bu amaçla ortalarına bir giysi koyup intikamcılarına şöyle seslendiler:

"Ah efendimiz! Yazgınız tanrılar arasında yüce olsun,
Yok etmek ve yaratmak için gerekeni söyleyesin
Ve emrin yerine getirilsin.
Emri verin de bu giysi yok olsun
Ve tekrar emredin de kıyafet geri gelsin!"
Tanrıların söylediğine Marduk itaat etti.
Açtı ağzını ve giysi yok oldu.

27 Sözlerinin Anu'nun sözleriyle aynı güce sahip olduğu vurgulanıyor.

Tekrar buyurdu ve giysiyi ortaya çıkardı.
Tanrılar, babaları, buyruğunun yerine geldiğini görünce
Sevindiler ve ona şu sözlerle saygılarını gösterdiler:
"Marduk artık kral!"
Ona kraliyet asasını ve tahtını ve yüzüğünü bahşettiler,
Ona düşmanını alt edebileceği yenilmez bir silah verdiler.
"Git," dediler, "Tiamat'ın hayatına son ver.
Rüzgârlar kanını bilinmez yerlere uçursun."
Böylece tanrılar, babaları, onun kısmetine krallık hükmünü verdiler,
Mutluluk ve başarıyla dolu bir yola çıkmasını sağladılar.
Marduk yayını hazırladı, silahını kuşandı,
Sırtına bir mızrak astı ve iyice bağladı,
Tokmağını kaldırıp sağ eliyle sıkıca kavradı,
Yayı ile ok kınını bir yanına astı.
Önüne şimşeği saldı,
Kızgın ateşle bedenini doldurdu.
Tiamat'ın iç kısımlarını sarmak için bir ağ ördü,
İçinden hiçbir şey kaçmasın diye dört rüzgâr oluşturdu,
Güney rüzgârı ve kuzey rüzgârı ve doğu rüzgârı ve batı rüzgârı.
Rüzgârları babası Anu'nun verdiği ağa yaklaştırdı.
Şer rüzgârını, fırtınayı ve kasırgayı yarattı,
Dört katlı rüzgârı ve yedi katlı rüzgârı ve eşi benzeri olmayan hortumu,
Tiamat'ın içini yıkmak için, yarattığı rüzgârların
Yedisini birden saldı ve onu takip ettiler.
Sonra efendimiz yüce silahı yıldırımı kaldırdı,
Benzersiz dehşeti olan at arabasına bindi.
Dört atı getirdi ve arabaya bağladı,
Dördü de yavuz, gözü pek ve hızlı.
Dişlerini gıcırdattılar, gövdeleri öfkeden titriyordu,
Dörtnala koşmaya eğitilmiş, düşmanı ayakları altında ezmeyi öğrenmişlerdi.

Böylece arabasında ayakta dikilen Marduk savaş için yola çıktı, yarattığı yedi rüzgârı da peşinden geliyordu. Tüm tanrıların gözü önünde Tiamat'a hücum edişi şöyle tarif edilmektedir:

Sonra efendimiz yaklaştı, Tiamat'a gözünü dikti,
Eşi Kingu'nun küçümsemesine dikkatle baktı.
Marduk baktıkça Kingu yürümekte zorlandı,
İradesi yıkıldı ve hareketsiz kaldı.
Ve yardımcıları, yanında yürüyen tanrılar,
Liderleri Kingu'nun ıstırabını gördüler ve görüşleri zayıfladı.

Öte yandan Tiamat pes etmedi, başı dikti. Marduk'la ve onun sözüne sığınan güvenli bir yerde toplanmış tanrılarla alay etti. Bu sataşmalara Marduk, ihanetiyle onu kınayarak karşılık verdi ve şu sözlerle onu çarpışmaya davet etti:

"Ordularını donat ve silahlarını hazırla!
Kalk ayağa! Sen ve ben, savaşalım!"
Tiamat bu sözleri duyduğunda,
Çılgına dönmüş biri gibiydi, aklını yitirdi,
Yüksek sesle, öfkeyle haykırdı durdu.
Titredi ve vücudunun her bir parçası sarsıldı.
Efsunlu sözler söyledi, büyüsünü okudu,
Ve savaş tanrıları bağırarak silahlarını istediler.
Sonra Tiamat ile tanrıların sözcüsü Marduk hücuma geçtiler,
Mücadeleye çıktılar, savaş meydanına yaklaştılar.
Efendimiz Tiamat'ı yakalamak için ağını fırlattı.
Ardından gelen şer rüzgârını Tiamat'ın yüzüne doğru saldı.
Tiamat ağzını sonuna dek açınca,
Şer rüzgârını daha dudaklarını kapayamadan içeri sürdü.
Tiamat'ın karnı korkunç rüzgârla doldu,

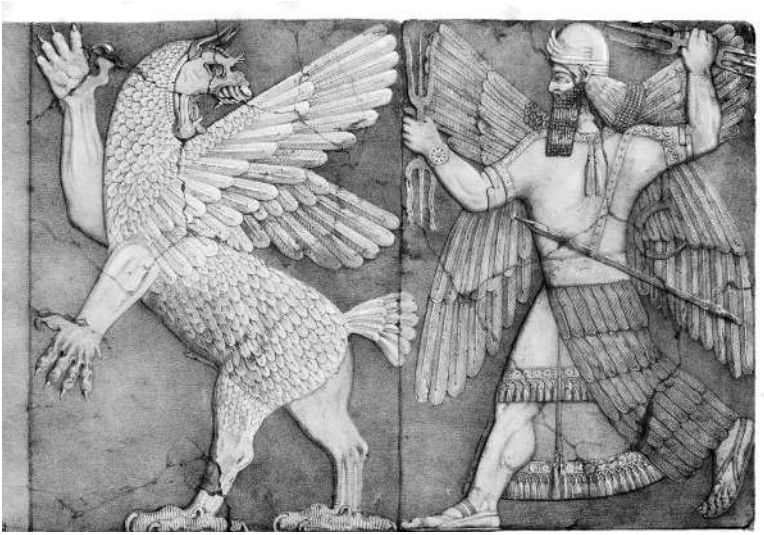
Yiğitliği alındı elinden ve açtı ağzını iyice.
Marduk mızrağını kapıp onun karnına soktu,
İçorganlarını parçalayıp kalbini deldi.
Onu alt edip canını söküp çıkardı,
Gövdesini devirip üstünde dikildi.
Lider Tiamat katledilince
Kudreti çözüldü, kuvvetleri dağıldı,
Yanında yürüyen yardımcıları, tanrılar,
Titrediler, korktular ve geri döndüler.
Hayatlarını kurtarmak için kaçtılar,
Etrafları çevrildi, yakalandılar ve kaçamadılar.
Marduk onları da esir alıp silahlarını kırdı.
Ördüğü ağ içinde sıkıştılar ve tuzağa düştüler.
Tüm dünyayı keder dolu sözleri kapladı.
Marduk cezalarını verdi, esir düştüler.
Ve Tiamat'ın korku salma gücüyle donattığı on bir yaratık,
Buyruğuyla savaşa yürüyen iblisler birliğinin üstüne,
Felaket gibi çöktü, güçlerini kırdı;
Onları da direnişlerini de ayakları altında ezdi.
Ayrıca hepsinin başına lider seçilen Kingu'yu da,
Tıpkı tanrılara yaptığı gibi onu da ele geçirdi (...)
onu da dahil etti.
Hakkı olmayan Kader Tableti'ni Kingu'dan aldı,
Bir mühürle mühürledi ve kendi göğsüne serdi.
Marduk düşmanlarını ele geçirip yok ettikten
Ve küstah düşmanını bir kamış gibi kırdıktan sonra,
Düşmanın üstüne Anşar'ın zaferini pekiştirmiş oldu
Ve Nudimmud'un muradına nail oldu.
Tutuklu olan tanrılar üzerinde mahpusluğunu güçlendirdi.
Galebe çaldığı Tiamat'a geri döndü,
Ve efendimiz Tiamat'ın arka uzuvlarının başında dikildi.
Acımasızca tokmağıyla kafatasını parçaladı,
Damarlarını kesti,
Kuzey rüzgârıyla bilinmeyen yerlere gönderdi.

Babaları izledi, sevindiler ve kıvanç duydular,
Ona ödüller ve armağanlar getirdiler.
Sonra efendimiz dinlendi ve Tiamat'ın ölü bedenini seyretti.
Kurnazca bir plan yapıp cesetteki etleri ayırdı.
Tiamat'ı yassı bir balık gibi ikiye böldü.
Bir yarısını gökkubbenin üstüne bir tabaka gibi serdi.
Bir kapak takıp başına bekçiler dikti,
Onlara suların aşağıya akmamasını emretti.
Gökkubbenin içinden geçip oradan etrafı inceledi,
Derin denizlerin üstüne Nudimmud'un mekânını kurdu.
Ve efendimiz derinlerin yapısını ölçtü,
Üstüne de malikâneye benzer Eşara'yı kurdu.
Gökkubbe gibi yarattığı Eşara malikânesi,
Anu, Bēl ve Ea'nın kendi bölgelerinde yaşamalarını sağladı.

Dördüncü tablet, bu sözcüklerle sona ermektedir.

Tiamat'ı yenen Marduk, böylece yaratma işine başlar. Canavarın cesedinin bir yarısından katı bir tabaka biçiminde gökkubbeyi yaratmıştır. Kubbeye ayrıca kapaklar ekleyip üzerindeki suları yerinde tutmaları için bekçiler koymuştur. Nudimmud'un meskenini derinlerde (yeryüzünün altındaki sonsuz derin sular) yerleştirmiş ve de Eşara'yı kurmuştur. Bazı kişiler Eşara'nın yeryüzü olduğunu düşünmektedir ve bu görüşe göre Marduk'un gökleri, yeryüzünü ve yerin altındaki denizleri yaratıp yerine oturttuğu düşünülebilir. Bununla birlikte diğerleriyse Eşara'nın gökkubbenin bir ismi ya da onun bir parçası olduğunu düşünmektedirler ve dördüncü tabletin son iki satırı da bu görüşü destekler niteliktedir. Paragrafın en doğal yorumuysa Marduk'un Eşara malikânesini daha sonra Anu, Bēl ve Ea tanrıları arasında bölüştürdüğü gökkubbe olacak biçimde yarattığıdır. Dahası diğer kaynaklardan bu üç tanrının sırasıyla gökyüzüne, yeryüzüne ve derin denizlere hükmetmelerine ek olarak astrolojiye dair karakterleriyle

gökyüzünü aralarında paylaştıklarını da öğreniyoruz. Ayrıca astrolojiyle ilgili tabletlerde bazı yıldızların konumunun, bu tanrıların hâkimiyet bölgeleri olarak tayin edilerek belirtildiğini görüyoruz. İlk görüşe göre şiirin bu bölümü, Marduk'un Eşara'yı (yeryüzünü) "gökyüzüne benzer bir mahzen" yani yukarıdaki semaya benzer şekilde oyuk bir yarımküre biçiminde yarattığı anlamına gelmektedir. Tabii bu kanıyı elde etmek için sözcüklerin doğal anlamlarının oldukça çarpıtılması gerekmektedir.

Marduk ile Tiamat arasındaki dövüş. British Museum'daki iki kireçtaşı levhasından alındı. 28-29 numaralı.

Beşinci tablette Marduk, yaratma işine devam etmektedir. Gökleri ve derin denizi ayırmış, her bir bölüme kendi ayrı işlevini tayin etmiş ve bir bütün olarak hepsini düzenleyen yasaları belirlemiştir. Beşinci tablet, gökcisimlerinin yaratılışıyla mevsimlerin düzenlenişini betimlemektedir, ancak ne yazık ki sadece giriş kısmı günümüze dek ulaşmıştır. Metinde yazılanlar şöyledir:

Marduk büyük tanrıların makamlarını kurdu,
Yıldızları ve takımyıldızlarını yerine oturttu,
Yılı nasip etti ve bölümlere ayırdı.
On iki ay için üç yıldız belirledi.
Yılın ortaya çıktığı günden bitişine dek,
Sınırlarını belirlemek için Nibir'in[28] *meskenini kurdu.*
Kimse yanılmasın ya da şaşırmasın diye,
Onun yanında Bēl ile Ea'nın makamlarını belirledi.
Semanın her iki yanına büyük kapılar açtı,
Soluna ve sağına sağlam kapaklar koydu,
Ortasına da bu yüzden zirveyi dikti.
Ay Tanrısı'nın parlamasını sağladı, geceyi ona emanet etti.
Geceden yaratıldığı için ona günleri belirleme görevini verdi.
Her ay hiç durmadan tacıyla onu örtüp dedi ki:
"Ayın başında, parıldayışında (...),
Altı günü belirlemek için boruları çaldıracaksın,
Ve yedinci günde tacı paylaşacaksın."

Metin eksik olduğundan burada bir çeviri tahmini yapamıyoruz, ancak geriye kalan bölümden Marduk'un, Ay Tanrısı'na seslenmeye ve rotasının farklı noktalarında Güneş Tanrısı Şamaş'a göre konumunu belirlemeye devam ettiği anlaşılabilir. Metnin kayıp kısmının tam olarak ne içerdiğini kesin olarak söyleyemiyoruz, fakat yaratma eylemini tanımlaya devam ettiğini varsayabiliriz. Beşinci tabletin sonundaki satır, ortada altıncı bir tabletin bulunduğunun kanıtıdır ve ondaki metnin de aynı konuya değinmiş olması muhtemeldir. Her ne kadar bazıları altıdan daha fazla olduğunu öne sürse de Yaratılma Dizisi'nin toplamda kaç tabletten oluştuğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Yaratılma eyleminden bahseden tablet parçaları bulunmuş ve bunlar da yukarıda

28 Jüpiter.

tanımlanan tabletlere uyumlu olmadığından bu kısımların, kayıp gibi görünen tabletlerin bölümlerini oluşturduğu düşünülmektedir. Özellikle bir tablet parçası, "yer canavarları, yerin büyükbaş hayvanları ve yer sürüngenleri"nin yaratılmasından bahsettiği için ilgi çekicidir. Tek başına Marduk değil de tanrıların tümünün birlik olarak dünyanın yaratılmasında yer aldıklarından ve bunun yanı sıra Marduk'un babası, Tanrı Ea'nın bu işte önemli bir rolünün olduğundan bahsettiği için bu parçanın, Yaratılma Dizisi'ne ait olması mümkün görünmüyor. Aslında bu parça, yaratılma efsanesinin başka bir kopyasını oluşturmaktadır, ancak canavarların yaratılmasına dair betimlemenin şiirin kayıp bazı bölümlerinin benzer bir hadiseyi içerdiği görüşünü desteklediğinden bahsedilebilir. Tabletin ilk mısraları şöyle başlamaktadır:

Tanrıların tümü dünyayı yarattığında,
Gökleri kurup yeryüzünü oluşturduklarında,
Yaşayan canlıları ortaya çıkardıklarında (...),
Yeryüzündeki büyükbaşları, hayvanları ve sürüngenleri var ettiklerinde (...)

Bölümün geri kalanında metin, güvenilir bir biçimde yorumlanmasına yetmeyecek kadar parçalanmıştır, fakat Tanrı Ea'nın isimlerinden biri olan Ninigiazag'tan (Açık Görüş Tanrısı) bahsedilmesi, onun başka yaratılma eylemleriyle ilişkilendirildiğini gösteriyor.

Hayvanların yaratılmasına ek olarak şiirin bazı kısımlarının, insanlığın yaratılmasından bahsettiğine inanmamıza sebep olan bazı destekleyici unsurlar bulunmaktadır. Tanrı Marduk'un yaptığı önemli işlerden bahsedilen bir ilahinin yazıldığı bir tablet bulunmuştur ve bahsedilenlerin birçoğu onun yaratma eylemleri olduğu için ilahinin Yaratma Dizisi'nin son tableti olduğu düşünülmektedir. Marduk'un, tutsak ettiği tanrılara merhamet gösterdiğinden ve düşmanı

olan tanrıların boyunduruklarını çıkaran kişi olduğundan bahsettikten sonra ilahi, onun insanları yarattığından bahsedip sözlerinin "elleriyle yarattığı kara kafalıların (insanların) ağzında" tekrarlanacağını ve asla unutulmayacağını bildirmektedir. Bu görüş sayesinde insanların yaratılmasının, kayıp olan tabletlerde yer aldığı sonucuna varılabilir ve muhtemelen bir başka tablet parçası üzerinde Marduk'un yarattıktan sonra insanoğluna verdiğine inanılan talimatların bir kopyası da bulunmaktadır. Bu tablet parçasından elde edilen aşağıdaki alıntılar insanoğlunun, tanrılara ve komşularına karşı çok yüce görevlerinin bulunduğunu göstermektedir:

Tanrına karşı temiz kalpli olasın,
Yüce tanrının şanına,
Dua edip niyaz edesin ve önünde yere kapanasın,
Sabahları erkenden ona (...) adayasın.

Metnin biraz daha ileriki kısımlarında Marduk şöyle devam eder:

Tanrı korkusundan merhamet doğar,
Adaklar ömrü uzatır,
Ve dualar günahlarını affettirir.
Tanrılarından korkanların, kederden ağladığı duyulmaz,
Anunnaki'den[29] *korkanlar uzun bir ömür yaşarlar.*
Arkadaşına ve komşuna kötü söz söylemeyesin,
Gizli şeylerden bahsetmeyesin, merhamet edesin.
Bir söz verdiğinde yerine getiresin ve asla sözünden dönmeyesin.

Yukarıda bahsedilen ve dizinin son tabletini biçimlendirmesi mümkün değil gibi görünen ilahide, diğer tanrıların olası her saygın isim ve unvanla Marduk'a seslendikleri görülmektedir. Ona *tüm tanrıların hayatı*, *saf hayatın tanrısı*, *ha-*

29 Yeryüzünün Cinleri'nden bahsediliyor.

yatı arındıran, *lütuf estiren tanrı*, *yargılayan ve merhamet eden efendi*, *bolluk ve merhamet yaratan ve azlığı çoğaltıp bolluk getiren* gibi isimler vermişlerdir. Ayrıca tanrıların bile dara düştüklerinde onun estirdiği lütuftan yararlandıklarından bahsedilmektedir. Metin yukarıdaki anlatım tarzıyla devam edip onun düşmanlarına karşı merhametinden, Tiamat'ı mağlup etmesinden ve yaratma eylemlerinden bahsetmekte. Buna ek olarak Bēl ile Ea'nın kendi unvanlarını ona bahşedeceklerini belirtmektedir. Sonundaysa bilgelere hikâye üzerinde düşünmeleri, babalara bunu evlatlarına öğretmeleri ve prens ya da hükümdarlara metnin anlattıklarına kulak vermeleri önerilir. Yaratma Tanrısı Marduk'a böylesi bir övgüyle bu büyük şiir, uygun biçimde sonlanır.

Bu büyük şiire ek olarak Babil metinlerinde, birkaç farklı yaratılma anlatısının yaygın olduğunu düşünmek yerinde olacaktır. Asurbanipal'ın kitaplığında bulunan kırık bir tablet üzerinde günümüze dek ulaşan böylesi bir anlatı bulunmaktadır. Metin, Yaratılma Dizisi'nin dördüncü tabletinde bahsi geçen ejderhayla yapılan büyük mücadelenin, çok farklı bir tasvirini içermektedir. Bu yoruma göre mücadele, dünyanın yaratılmasından önce değil de insanoğlunun yaratılıp şehirlerin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Aslında insanlar ve tanrılar, ejderhanın görüntüsünden eşit derecede korkmaktadırlar ve yeryüzünü bu canavardan kurtarmak için tanrılardan birinin gidip onu öldürmesi gerekmektedir. Metin, Tiamat'ın gelmesiyle yaratılma üzerine düşen dehşetin tanımıyla başlar, ancak Tiamat burada kadın değil de erkek bir canavara dönüşmüştür ve şöyle yazmaktadır:

Şehirler iç çekti, insanlar yüksek sesle inledi,
İnsanlar feryat figan ettiler, üzgün üzgün hayıflandılar.
Feryatlarını duyacak kimse yoktu,
Üzüntüleri için ellerinden tutacak kimse yoktu.
Büyük ejderha da kimdi?

Tiamat[30] *büyük ejderhaydı!*
Gökteki Bēl onun suretini oluşturdu.
Elli kasbu[31] *uzunluğunda, bir kasbu genişliğinde,*
İki buçuk metre açıklığında ağzı ve beş metre (...)

Sonraki birkaç mısra da ejderhanın vücudunun "üç yüz metre" ve "üç yüz yirmi beş metre" vb. uzunluk birimleriyle farklı vücut bölümlerinin ölçülerini vererek ejderhanın tasvirini yapmakta ve nasıl suda çırpınıp kuyruğunu savurduğunu anlatmaktadır. Gökteki tüm tanrılar korkmuştur. Boyun eğip Ay Tanrısı Sin'in cüppesine sıkı sıkıya tutundular. Kimin gidip canavarı öldürüp de uçsuz bucaksız yeryüzünü kurtaracağını ve böylece kendini kral yapacağını haykırarak sordular. Sonra Tanrı Sukh'a bu görevi yerine getirmesi için yalvardılar, ancak o bahaneler uydurdu. Metin tam olmadığı için sonunda ejderhayla çarpışmaya kimin razı geldiğini bilemiyoruz, ancak muhtemelen bu versiyonda da Marduk kahramandı. Bulduğumuz metnin sonu neyse ki günümüze kadar ulaşmıştır ve tanrıların, savaşmak üzere yola çıkan tanrıya, her kimse artık, cesaretlendirici sözler söylediği görülür. Metinde şöyle yazar:

Bulutları, fırtınayı ve boraları karıştır,
Yazgını yüzünün önünde mühürle (...)[32]
Ve ejderhayı katlet!
O bulutları, fırtınayı ve boraları karıştırdı,
Yazgısını yüzünün önünde belirledi (...)
Ve ejderhayı katletti.
Üç yıl, üç ay boyunca gece gündüz
Ejderhanın kanı aktı (...)

30 Burada *tamtu* yani "deniz" olarak adlandırılıyor.

31 İki saatlik yolculukla alınabilecek mesafeye denir. Aşağı yukarı on kilometre.

32 Canavara karşı koruma olarak.

Ejderhanın boyutları ve akan kanının miktarıyla ilgili detaylar özellikle ilgi çekicidir. Yaratılma Dizisi'nde kuzey rüzgârının akan kanı, gizemli yerlere taşıdığından bahsedilmektedir ve ejderhanın kanına verilen önem her iki hikâyede de Berossus'un yazdığı yaratılma hikâyesinin detaylarından biri hakkında ileri sürülen iddiaya renk katmaktadır. Bu anlatıma göre Bēl, tanrılardan birinin başının kesilmesini emretmiş, sonra da o tanrının kanıyla toprağın karışımından insanlarla hayvanları yaratmıştır. Bēl'in bu amaçla kullandığı kanın, başı kesilen tanrının değil de, Tiamat'ın kanı olduğunu varsayacak olursak bu anlatı, tabletler üzerinde rastladığımız efsaneyle çok daha fazla paralellik gösterir. Muhtemelen Polyhistor ya da Eusebios veyahut da her ikisi birden asıl hikâyeyi yanlış anlamış olabilir.

İçeriğinin bizlere kadar ulaşan bölümlerden doğrulanabildiği kadarıyla MÖ yedinci yüzyılda Asur'da yaygın olan büyük yaratılma hikâyesini böylece gözden geçirmiş olduk. Asurbanipal'ın kitaplığının kalıntıları arasında bulunan efsanenin kazılmış olduğu sayısız tablet ve suret, bu hikâyenin dönemin dinsel ve mitolojik yapıtları arasında edindiği önemli konumu gösteriyor. Yaratılışın bu versiyonunun sonraki Asur krallarının hükümdarlıkları boyunca da en yaygın biçimde kabul gören yorum olduğunu düşünmekte haksız değiliz. Elimizdeki biçimiyle dünyanın yaratılışına dair yazılmış bu şiirin, görece geç bir dönemde çoğunlukla Babilliler ile Asurlular tarafından kabul edilen inancı temsil etmesi mümkün görünmektedir, fakat bu konumunu yıllar içinde kademeli olarak edinmiş olabilir. Aslında Babil yazılı kaynakları, yaratılışın gerçekleşme biçimine yönelik farklı anlatılar sunan hikâyelerin ve efsanelerin parçalarından oluşmaktadır. Bunlardan birisiyse Babil'de yaratılışla ilgili ortaya çıkan benzer efsanelerin dönemine ve tarihçesine ışık tuttuğundan

gerçekten önemlidir. Babillilerin şiiri ile *Yaratılış*'ın ilk bölümündeki yaratılış hikâyesi arasında ne gibi bir bağlantı olabileceğini incelemeden önce bu parçayı anlatmak daha uygun olacaktır.

Büyük Yaratılma Dizisi'nden sonraki en uzun ve aslında Babil yazılı kaynaklarında geçen yaratılma hikâyesinin günümüzde bilinen diğer tek versiyonu MÖ altı yüz yılı sonrasında Yeni Babil İmparatorluğu döneminde yazılmış kırık bir büyü tabletinin bir yüzünde bulunmaktadır. Tablet, 1882 yılında Abu Habbah'ta, Kuzey Babil'deki antik Sipar şehri kalıntılarında bulundu.

Yazıt, antik Sümer dilinde yazıldığı için büyük ilgi çekmektedir. Her bir satırına Sami Babilcesindeki çevirisi eklenmiştir. Burada sunulan yaratılış anlatımı, yukarıda anlatılan büyük Yaratılma Dizisi'yle bir takım paralellikler göstermektedir. Tanrı Marduk'un dünyanın yaratılmasını gerçekleştirdiğine inanıldığını burada da görüyoruz, ancak yeryüzünün ortaya çıkmasından önce tanrının kaotik güçlere karşı başarıyla gerçekleştirdiği mücadeleden bahsedilmemektedir. Hatta Tanrı Marduk önceden hiçbir çarpışmaya girmeden ve tamamen kendi iradesiyle yaratma eylemine başlamıştır. Tablet, yeryüzünde henüz hiçbir antik şehrin ve tapınağın, hatta kasabaların bile var olmadığı, tek bir bitki örtüsünün oluşmadığı yani kısacası tüm karaların suyla kaplı olduğu bir dönemdeki kaosun tasviriyle başlamaktadır. Ardından gelen yaratılma anlatımında, çeşitli eylemlerin tanımlanmasındaki sıralamanın muhtemelen kronolojik sıraya göre değil de şiirin yapısına göre yazıldığı tahmin ediliyor. Aksi takdirde Eridu ve Babil şehriyle E-sagil tapınağının ilk yaratılan şeyler oldukları, ortaya çıkışlarının yalnızca Nippur ile Uruk şehirleri ve onların tapınaklarının kurulmasından değil, ayrıca insanlığın, yeryüzünün hayvanlarının, bitki örtüsünün ve Babil'in nehirlerinin yaratılmasından bile önce geldiği anlamı çık-

maktadır. Marduk'un suların üstüne bataklık veya sazlıkları sermesi ve etrafına serptiği tozlar, sadece suların büyük bir bölümünde kuru toprak biçimlendirmenin bir aracı olarak görülebilir. Bununla birlikte suların kenarına bir bent ya da set çekmesindeki amacıysa denizlerin suyunun, oluşturduğu toprağı basmasını engellemektir. Metinde yazılı olan satırlar şöyledir:

Kutsal tapınak, tanrıların tapınağı kutsal yerinde henüz kurulmamıştı.
Hiçbir bataklık ortaya çıkmamış, hiçbir ağaç henüz yaratılmamıştı.
Henüz hiçbir tuğla örülmemiş, hiçbir yapı dikilmemişti.
Hiçbir ev yapılmamış, hiçbir yapı yükselmemişti.
Hiçbir kent kurulmamış, hiçbir mesken hazırlanmamıştı.
Nippur henüz kurulmamış, E-kur inşa edilmemişti;
Uruk henüz yaratılmamış, E-ana inşa edilmemişti.
Derin denizler henüz yaratılmamış, Eridu inşa edilmemişti.
Temiz tapınakta, tanrıların tapınağında henüz kimse yaşamıyordu.
Tüm topraklar denizdi.
Sonunda denizde bir hareketlenme oldu.
Sonra Eridu yapıldı ve E-sagil kuruldu,
Derinlerin ortasında Tanrı Lugal-dul-azaga'nın yaşadığı E-sagil.
Babil şehri kuruldu ve E-sagil tamamlandı.
Tanrılar, Anunnaki, bir kerede yaratıldı.
Kutsal şehri, kalplerinin en çok meylettiği meskeni, en üstün kıldılar.
Marduk suların önüne bir bataklık serdi,
Toz toprağı oluşturup bataklığın üstüne serpti.
Tanrıların işte burada canı gönülden yaşamak istedikleri yerde oturmalarını sağladı.
İnsanlığı yarattı.

Tanrıça Aruru onunla birlikte insan ırkını yarattı.
Karadaki hayvanları ve büyükbaşları oluşturdu.
Dicle ile Fırat'ı yaratıp yerlerine oturttu,
İsimlerini hayırlı kıldı.
Bataklıktaki ussu ve dittu bitkilerini, sazlıkları ve ormanları yarattı,
Toprakları, bataklıkları ve sazlıkları;
Vahşi ineği ve yavrusunu yani vahşi öküzü; dişi koyunu ve yavrusu yani sürünün kuzusunu;
Fidanlıkları ve ormanları;
Tekeyi ve dağ keçisini ve (...)
Efendi Marduk denizin kenarına bir set çekti,
(...) daha önce yapmadığı gibi,
(...)'e hayat verdi.
(...) ağaçları yarattı.
Tuğlaları yerine döşedi.
(...) duvarları ördü.
Evler yaptı, şehirler kurdu.
Şehirler kurup meskenler hazırladı.
Nippur'u yaptı, E-kur'u inşa etti.
Uruk'u yaptı, E-ana'yı inşa etti.

Efsanenin geri kalanının olduğu kısım kırık dökük ve bulunduğu tabletin arka yüzünde de efsanenin geri kalanının devamı bulunmuyor. Onun yerine Borsippa'daki (Birs Nimrud) E-zida tapınağını arındırmak için okunduğu düşünülen bir dua ya da büyülü sözler yazılı. Efsane ile büyülü sözler arasındaki bağlantı belirsiz olsa da efsanenin büyü tabletinin üzerinde bulunması değerini düşürmüyor ve yazılmasının daha geç bir döneme ait olduğunu da göstermiyor. Aslında birazdan belirtileceği üzere efsanenin, Sümer dilinin hâlâ yaşayan diller arasında olduğu bir zamana yani sadece kâtiplerin bildiği ve dinsel törenlerde kullanılan ölü bir dil olmadığı

dönemlere kadar uzandığını düşündürtecek nedenler bulunmaktadır.

Bununla ilgili olarak iki tabletten daha söz etmeliyiz. Tabletlerin, çoğunlukla içeriği "Kutha Yaratılış Efsanesi" adıyla anılan ve antik Kutha şehrinde yaygın olan yerel bir yaratılış anlatımını tanımladığı düşünülüyor. Bu efsanenin, Tiamat'ın ortaya çıkardığı canavarlar ordusunu yendikten sonra Kutha şehrinin tanrısı Nergal'in dünyanın yaratılması hikâyesini anlattığı öne sürülüyor. Bununla birlikte yakın bir zamanda tabletlerin, dünyanın yaratılmasıyla ilgili olmayıp sadece eski bir Babil kralının zenginlikleriyle alakalı olduğuna dikkat çekilmektedir. İsmi bilinmeyen bu kralın hükümdarlığında, ülke tanrılar tarafından indirilen tuhaf bir canavar ırkının istilasına uğramış ve kral üç yıl boyunca bu düşmana karşı savaşında başarı elde edemese de sonunda onları yenmiştir. Aslına bakılırsa tabletlerin ne yaratılma ne de Tiamat ile tanrılar arasındaki savaşla pek bir alakası yoktur, ancak bu hikâyeyi içeren iki tablet bir yaratılma efsanesinin parçaları olarak görüldüğü için çevirilerini sunmak muhtemelen yerinde olacaktır. Metin baştan sona birinci tekil şahıs biçiminde konuşan kralın ağzından kaleme alınmıştır. Her iki tabletin başlangıç bölümleri kayıptır, ancak metnin aralıksız olarak devam ettiği bölümlerde ülkeyi istila eden tuhaf canavarların tanımı şu sözlerle karşımıza çıkmaktadır:

Çamurlu su içen, temiz su içmeyen bir halk,
Ruhu sapkınlığa düşmüş bir halk, insanları tutsak etti, onları mağlup etti ve katliam yaptı.
Tek bir tablette bile yazmıyor, yazacak hiçbir şey kalmamış geriye.[33] *Şahsen,*
Öne çıkıp onlara savaş açmadım.

33 Yani şehir tarumar olmuş, hiç ticaret yapılmıyor ve hiçbir kayıt tutulmuyor.

Çukur kuşların vücut hatlarına sahip bir halkı, kuzgun yüzleri olan insanları,
Yarattı büyük tanrılar.
Yerin altında, tanrılar onlar için bir mesken yarattılar,
Tiamat emzirdi onları,
Tanrıların Hanımefendisi dünyaya getirdi onları.
Dağın (dünyanın) ortasında güçlendiler, devleştiler, fazlasıyla çoğaldılar.
Yedi kral, erkek kardeşleri, sarışın ve yakışıklı,
Savaşçılarının sayısı 360.000'di.
Babaları Banini kral, anneleri Melili kraliçeydi.
En büyük abileri olan liderlerinin adı Memangab'dı.
İkinci abilerinin adı Medudu'ydu.

Tablette daha sonra diğer beş erkek kardeşlerinin ismi belirtilmekte, ancak tablet kırık olduğundan okunamıyor. Efsanede, isimlerden sonra bir boşluk bulunuyor, çünkü asıl tabletin ikinci sütunu kayıp. Hikâyenin tekrar başladığı yerde, kralın tanrılara düşmana karşı savaş açıp açmaması gerektiğini sorduğunu görüyoruz. Kral, tanrılara rahipleri aracılığıyla seslenmektedir ve onlara yedi sıra halinde yerleştirdiği kurbanlık kuzuları adamaktadır. Tanrıların yanıtının olumlu olduğunu görünce de düşmanla savaşmaya karar verir, ancak üç yıllık bir müddet boyunca düşmana karşı gönderdiği her adam helak olur. Metin şöyle devam ediyor:

İlk yılın sonuna doğru,
120.000 savaşçı gönderdim, ancak hiçbiri canlı dönemedi.
İkinci yılın sonuna doğru,
90.000 savaşçı gönderdim, ancak hiçbiri canlı dönemedi.
Üçüncü yılın sonuna doğru,
60.700 savaşçı gönderdim, ancak hiçbiri canlı dönemedi.
Çaresiz, aciz, mahvolmuş ve keder içindeydim ve yüksek sesle sızlandım,

Ve kalbime dedim ki: "Ah hayatım!
Krallığıma ne getirdim ben!
Ben halkına hiç refah getirmeyen bir kralım,
Ve halkına hiç zenginlik vermeyen bir çobanım.
Ancak bunu yapacağım. Bizzat savaşa gideceğim!
Gecenin halkının saltanatını, ölüm ve yıkımla
lanetleyeceğim,
Korkuyla, dehşetle, (...) ve kıtlıkla,
(...) ve her türden acıyla!"

Kral daha sonra düşmanlarının sonunun, bir tufanla gerçekleşeceği kehanetinde bulunmaktadır ve onların karşısına çıkmadan önce tanrılara tekrar adaklarda bulunur. Düşmanı nasıl alt ettiğini bilemiyoruz, ancak savaşa bizzat gitmesi, besbelli ona tanrıların lütfunu ve dolayısıyla da uzun zamandır ülkesine zulmeden canavar yaratıklara karşı zafer kazanmasını sağlamıştır. Efsanenin daha sonraki kısmında kral gelecekte krallığını yönetecek olan prens adaylarına cesaret verici sözlerle seslenmektedir. Kral, halefine dara düştüğünde ümidini yitirmemesini ve onun yaptıklarını cesaret örneği olarak almasını şu sözlerle tembih etmektedir:

Sen, ey kral ya da hükümdar ya da prens ya da her kimsen!
Tanrının bu krallık için hükümdar kıldığı sen!
Bu konularla ilgili sana bir tablet yaptırdım ve senin için
kayıt tuttum.
Kutha kentinde, E-shidlam tapınağında,
Nergal mabedinde, senin için sakladım onu.
Bu kayda dikkatle bak ve
Sözlerine kulak ver.
Sakın umudunu yitirme ve zayıf düşme,
Sakın korkma ve dehşete kapılma.
Dimdik dur.

Eşinin yanında huzur içinde uyu,
Surlarını güçlendir,
Hendeklerini suyla doldur,
Hazine sandıklarını ve ekinlerini ve gümüşlerini ve
mallarını ve sahip olduklarını emniyete al,
Ve silahlarını ve ev eşyalarını da.

Hükümdarın kendi güvenliğine dikkat etmesi, savaşa girmemesi ya da düşmanına yaklaşmaması tavsiye ediliyor. Bu tavsiye sözlerinin anlamı, eski günlerde tanrıların ülkenin kralına yardım edip kederlerini zafere dönüştürdüğüdür. Bu yüzden de gelecekte ülke ciddi bir tehlikeyle karşılaştığında, düşman kapıya dayandığında kralın ümitsizliğe düşmeyip tanrıların yardımını beklemesi gerektiği nasihat edilmektedir.

Bu efsane, birkaç yıldır "Kutha Yaratılış Efsanesi" adıyla bilinmektedir, ancak yukarıdaki çeviriden betimlemenin kusurlu olduğu anlaşılacaktır. Şiirin, Tiamat'ın ailesine karşı savaşmakta olduğu farz edilen Tanrı Nergal tarafından okunduğu düşünülmekte ve Nergal'in Kutha'daki yerel inanışa uygun olarak Marduk'un yerini aldığı sanılmaktaydı. Bununla birlikte efsanenin yazılı olduğu tablet, Kutha'da Nergal'in mabedinde muhafaza edilmek üzere hazırlanmış olsa da (şiirin sonunda ifade edildiği üzere) konuşmacı Nergal değil, eski Babil krallarından biridir. Ayrıca şiirin tanrıların, kralı ve ülkesini canavarlar birliğinden kurtardığını anlattığını gördük. Canavarlar tasvir edilirken bazılarının kuş bedeni, diğerlerinin de kuzgun başı olduğu ve Tiamat'ın onları emzirdiğinden bahsedilmektedir, ancak bu ifade canavarların, daha önce yaratılma efsanesinde tanımlanan canavar soyuyla özdeşleştirilmesini haklı çıkaracak kadar yeterli kanıt sunamamaktadır. Korkunç yaradılışlarını ifade etmek için Tiamat'ın onların üvey anneleri olarak isimlendirilmesi daha muhtemeldir. Dahası şiirdeki konuşmacı herhangi bir yaratma eylemi ger-

çekleştirmemekte, sadece saldırılarından ülkesini kurtarmak için canavarlarla savaşmaktadır.

Son olarak İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluk Müzesi'nde muhafaza edilen bir Babil tabletinden bir bölümün geçen yıl yayımlandığından bahsedebiliriz. Yayımlanan bölüm bu efsanenin parçalarından biridir ve tabletin üzerindeki yazı kopya değil, üstteki şiire paralel bir metindir. Belirtildiği üzere bu bölümün, eski Babil dönemine ait olduğu kanıtlanırsa efsanelerin Babil'de daha eski dönemlerde de var olduğuna dair çok değerli kanıtlar ortaya çıkacaktır.

Şu ana dek büyük Babil yaratılma efsanesiyle, geç dönem Asur ve Babil tabletlerinden ve bizlere kadar ulaşan Berosus'un tarih yazmasından elde edilen alıntılardan ulaşılabildiği kadarıyla farklı biçimlerini inceledik. Üzerinde efsanelerin yazılı olduğu tabletlerin hiçbiri, MÖ yedinci yüzyıldan daha önceki bir döneme ait olmadığından doğal olarak "İçerdikleri efsaneler de yedinci yüzyıldan mı, yoksa daha önceki bir dönemden mi geliyor?" gibi bir soruyu akıllara getirmektedir. Başka bir deyişle, "Acaba papaz kâtipler efsaneleri yaratıp şu an elimizde olan tabletlerin üstüne mi kazıdılar yoksa bu kâtipler yalnızca daha eski dönemlere ait belgeleri mi kopyaladılar?" sorusu ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak şayet yedinci yüzyılın kâtipleri yazar değil de basit birer kopyacıysalar, "Kopya ettikleri eski metinlerin kökeni olarak hangi dönemi saptamamız gerekir?" sorusu akıllara gelmektedir. Neyse ki bu soruları, elimizdeki kanıtları dikkatlice inceleyerek yanıtlamak mümkün.

İlk soru, yaratılma efsanelerinin farklı tabletlerde aldığı biçimleri değerlendirerek en iyi şekilde yanıtlanabilir. Efsaneler yedinci yüzyılda ortaya çıkmış yepyeni eserler olsaydı, aynı zamanda yazılan ve aynı kütüphanede muhafaza edilen tüm kopyaların birbiriyle uyuşmasını beklememiz gerekirdi.

Yaratılma tabletlerinin birkaç kopyasının birbirine kelimesi kelimesine uyduğu doğrudur ve şüphesiz türetildikleri örnek de ortaktır, ancak diğer yandan Asurbanipal'ın kütüphanesinde bulunan, Tiamat'la yapılan savaşın çok farklı bir anlatımını içeren başka bir tablet de vardır. Bu tabletten daha önce bahsetmiştik. Tablette yazılanlardan, savaşın yaratılıştan önce değil de sonra gerçekleştiğinin anlatıldığına ve Tiamat'ın cesedinin gökkubbeyi biçimlendirmek için kullanılmadığına şahit olmuştuk. Dahası bu anlatıda, ejderha dişi bir canavar değil de erkektir ve tasviri de Yaratılma Dizisi'ndekinden epey bir farklıdır. Son olaraksa başta Anu'dan başka bir tanrıdan gidip Tiamat'ı öldürmesi istenmektedir. Tabletin sadece bir bölümü muhafaza edilebildiği için farklı biçimde tanımlanmış başka olaylar da tablet üzerinde anlatılmış olabilir, fakat yukarıda saydıklarımız görüşümüzü kanıtlamak için yeterlidir. Aynı hikâyenin bu denli farklı yorumları, tek bir nesil içinde ortaya çıkmış olamaz. İki anlatının da birbirinden bağımsız olarak sonraki nesillere kaldığı, yüzyıllar süren bir geleneğin olması gerekir. Her ne kadar iki anlatı ortak bir kaynaktan çıkmış olsalar da farklı şehirlerle farklı zamanlarda ilişkilidirler. Başlangıçta muhtemelen biçim açısından birbirlerinin aynısıydılar, ancak zamanla farklılıklar ortaya çıktı ve hikâyenin iki ya da daha fazla biçimi gelişti. Böylesi bir sürecin yavaş yavaş gerçekleşmesi gerekir ve hikâyenin ortaya çıkan farklı biçimleri de ortak atalarının, çok eski bir tarihe dayandığına dair yeterli kanıt sunmaktadır. Tabletlerin, Asurbanipal'ın kütüphanesinde bir arada bulunmaları, kralın yazılı ve dinsel eserleri tüm ülkede didik didik arayıp bulma gayretinin sonucu olarak açıklanabilir.

Yukarıda ele alınan iki farklı ve özgün yaratılış versiyonunu birbiriyle karşılaştırırsak benzer bir sonuca varabiliriz.[34]

34 s. 61'deki büyük Yaratılma Dizisi ve Yaratılma'nın s. 88'de geçen Sümer anlatımlı versiyonundan bahsediyoruz.

Her ikisinde de Marduk dünyanın yaratıcısıdır, ancak büyük Yaratılma Dizisi dünyanın yaratılması için bir ön hazırlık olarak Tiamat'ın ayaklanması ve mağlup edilmesinden çokça bahsederken, daha kısa olan Sümer versiyonunda ne böyle bir savaşın izi bulunmakta ne de ejderha Tiamat'tan bahsedilmektedir. Bu tablette, ejderha mitinin dünyanın yaratılmasıyla ilişkilendirilmediği bir döneme kadar uzandığını varsayabileceğimiz oldukça farklı bir yaratılma anlatısının örneğini bulmaktayız. "Kutha Yaratılış Efsanesi" olarak adlandırılan anlatımsa efsanenin başka bir biçimi olarak nitelendirilemez, çünkü gördüğümüz kadarıyla yaratılma efsanesi bile olmayıp sadece eski bir Babil kralının hikâyesidir. Bununla birlikte ejderha Tiamat'tan söz edilmektedir ve açıkça görülüyor ki okurların, Tiamat'ın doğurduğu söylenen canavarlar hakkında bilgi sahibi olduğu varsayılmaktadır. Şayet yakın zamanda bulunan yazıtın kısmi sureti, eski Babil döneminde yazıldıysa efsanede Tiamat'tan bu şekilde bahsedilmesi, ejderha mitinin erken bir döneme ait olduğuna dair önemli bir kanıttır. Kutha tabletini tamamen göz ardı etsek bile yaratılma efsanesinin iki farklı anlatımının varlığı ve anlatılarda Tiamat'la mücadelenin izlerini sürebilmemiz, kökenlerinin erken dönemlere ait olduğunu kesin olarak kanıtlamaktadır.

Şu ana dek efsanelerin, metin içinde açığa çıkardıkları tarih hakkında var olan kanıtların üzerinde durduk. Benzer doğrultudaki diğer kanıtlar, Babil ve Asur sanatının bazı özelliklerinin incelenmesiyle de elde edilebilir. Asurnatsirpal'ın antik Asur şehri Kalhu'nun yakınlarındaki Nimrud'da inşa ettirdiği bir tapınakta, Marduk ile Tiamat arasındaki savaşı temsil eden kabartma bir levha bulunmuştur. Yarı kuş yarı aslan görünümlü canavar, savaşmak için yüksekten ona doğru inişe geçen insan bedeni olan dört kanatlı tanrıya kükrer vaziyettedir. Asurnatsirpal MÖ 884'ten 860'a kadar hükümdarlık ettiğine göre efsanenin, MÖ 669'tan yaklaşık 625'e

kadar hüküm süren Asurbanipal'ın kütüphanesinin oluşturulmasından iki yüz yıldan daha uzun zaman önce var olduğuna dair kanıtımız var demektir. Dahası Marduk ile Tiamat arasındaki savaş, silindir mühürlerin üstüne oyulan gözde bir temaydı. Bunlardan çok sayıda bulunmuştur ve birçoğu da Tiamat'ı oldukça farklı biçimlerde tasvir etmektedir. Tanrı Marduk genellikle kanatlı insan biçiminde temsil edilirken canavar, birçok farklı biçimde görülmektedir. Bazen kanatları olan insan başlı bir aslan olarak resmedilirken diğer zamanlarda at ya da boğa bedeninde ibikli bir kuşun başıyla kanatlarını taşıdığı görülüyordu. Bazı silindir mühürlerde sadece bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktayken diğerlerinde hayvan bedeni ve kadın başı olduğunu görüyoruz.[35] Burada ilk kez yayımlanan görseldeki çok ilginç silindir mühürde, silahlarını kuşanmış Marduk'un ejderha biçimindeki Tiamat'ın üstüne çıktığı ve Marduk'la yardımcılarının onu katletmekle meşgul olduğunu görmekteyiz. Bu silindir mühürlerin çoğunun, geç Asur ve Pers dönemlerine (MÖ 700'den 300 yılları)

Şimşek ve diğer silahlarını kuşanmış Marduk, Tiamat'ın sırtında durmakta ve onu katletmektedir. (British Museum'daki bir silindir mühürden alıntı.)

35 Bu türden silindir mühür örnekleri için bkz. *Collection de Clercq*.

ait olduğu doğrudur, ancak birkaçı üslup bakımından arkaik olup kökenleri daha erken bir tarih olarak saptanabilir. Bazılarının muhtemelen daha erken tarihlere dayandığına çok fazla önem vermeden, temsil ettikleri ortak temayı farklı biçimlerde ele alışlarından yola çıkarak efsanenin kesinlikle çok değişik anlatımlarının varlığını görmüş oluyoruz. Bu da dolaylı olarak erken dönemlere ait kökenlerinin bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Yaratılma efsanesinin erken tarihi konusunda üçüncü türden kanıtlar da Babil tarihinin erken dönemlerinde heykeller dikilmesi ve tapınak mobilyalarının yapılması gibi işleri kaydeden tarihi metinlerdeki paragraflarda bulunabilir. MÖ 7. yüzyıldan önce hükümdarlığa gelen eski bir Babil kralı olan Agum'a ait bir kitabenin kopyasında, Babil ejderha mitinden bahsedildiğini görüyoruz. Bu kralın hükümdarlığından kalma bir yazıt elimizde olmasa da Asurbanipal için yapıldığını bildiğimiz bir yazıtın British Museum'daki kopyası, nereden bakılırsa bakılsın en az onun kadar iyidir. Bu yazıttan, Agum'un, Tanrı Marduk'un bir heykeliyle daha önceki bir zamanda Babil'in kuzeybatısındaki Khani bölgesine götürülmüş Tanrıça Zarpanit'in heykelini Babil'e geri götürdüğünü öğreniyoruz. Heykeller, Babil'deki E-sagil tapınağına götürülmüş ve görkemli bir törenle tapınaklarına yeniden yerleştirilmiştir. Agum, bu olay için yaptırdığı şatafatlı tapınak mobilyasından ve değerli taş işlemeleri olan som altından tanrı heykellerinin kıyafetleri ile başlığından uzun uzadıya bahsetmektedir. Bizlere anlattığına göre mabedin içine daha sonra da muhtemelen Nebukadnezar ile Neriglissar[36] tarafından yapılanlara benzeyen bir ejderha yerleştirmiş. Ay-

36 Nebukadnezar, MÖ 6. yüzyılda Babil'in giriş kapılarına muazzam büyüklükte yılanlar yerleştirdiğinde ve onun varisi Neriglissar da benzer şekilde bronzdan yapılmış üstü gümüşle kaplanmış sekiz yılan yerleştirdiği tarihlerde bu heykellerin, yaratılma efsanesindeki ejderhayı temsil etmesi amacını taşıdığı oldukça açıktır.

rıca ejderhanın yanına engerek yılanları, *lahmu* adı verilen yaratıklar, bir koç, bir kasırga, azgın bir tazı, bir balıkadam ve keçi-balık heykelleri yerleştirdiği göz önüne alındığında bu ejderhanın, yaratılma efsanesindeki Tiamat'la bağlantılı olduğu barizdir. Yaratılma Dizisi'ndeki on bir türden oluşan yaratık listesinden, bunların canavar yılanlar, dev yılanlar, dev engerekler ve ana engerek, bir ejderha, *lahamu* adındaki yaratıklar, bir kasırga, azgın bir tazı, bir akrep adam, fırtınalar, bir balıkadam ile koçlar olduğunu biliyoruz. Burada bu yaratıkların, ne astrolojiye dair özellikleriyle ne de burçların kökeniyle olan bağlantılarıyla igileniyoruz. Sonuç olarak bu iki listeden açıkça görülen şey, Agum'un döneminde bile Tiamat ve onun canavarlarına dair efsanenin kabul görmüş ve ülkenin antik dini geleneklerinde özümsenmiş olmasıdır.

Agum'un Marduk tapınağına verdiği ve tören amaçlı kullanılan bir başka nesne de efsaneye yönelik göndermelerden biridir. Marduk tapınağında, büyük yılanın yanına *tamtu* (deniz) adını verdiği ve şüphesiz on iki öküzün üzerinde yükselen Süleyman'ın mabedindeki tunçtan denize benzeyen büyük bir tekne (leğen de olabilir) yerleştirmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere böylesi bir kap, efsanede Apsû ve Tiamat'la kişileştirilen derin denizin simgesiydi. Üstelik yazıtta ejderha ve canavarlar ırkıyla bu kadar yakından ilişkili olarak bahsedilmesi bilhassa önemlidir. Diğer yazıtlardan bildiğimiz kadarıyla *apsē* (çukurlar ya da derinler) olarak adlandırılan benzer kaplar, eski dönemlerde Babil tapınaklarına yerleştirilmekteydi. Yaklaşık MÖ 2500 yılında yaşamış olan Ur kralı Bur-Sin, Tanrı Enki ya da Ea için bir *zu-ab ki-ag-ga-ni* (onun için kıymetli derinlik) diktirmiştir. Bunun yanı sıra Şirpurla'lı antik bir Sümer kralı ve isimleri günümüze dek uzanan bu şehrin yöneticilerinden biri olan Ur-Nina'nın egemenliğinde bu tip kaplar halihazırda dinsel törenlerde kullanılmaktaydı. Sonra gelen kral, egemenliği boyunca dikilen tapınakların

listesini kireçtaşından bir tablete yazdırmış ve tabletin üstünde yazanlardansa bir *zu-ab gal* (büyük çukur) inşa ettirdiğini okuyoruz.

Bu denli erken dönemlerde Ur-Nina ve Bur-Sin'in tapınaklarını *denizler* ve *derin çukurlar*'la (leğenlerle) donatmış olmaları, elbette yaratılma efsanelerinin MÖ 7. yüzyıla ait Asur tabletlerinden okuduğumuz efsanenin biçiminin, Sümerliler arasında yaygın olduğunu ispatlamaz. Öte yandan metindeki göndermeler, hiç olmazsa efsanelerin izinin sürülebileceği kaynağı ve dönemi göstermektedir. Sami Babillileri, yazma sanatını Sümerlilerden öğrendi. Onlar varmadan önce bu topraklarda yaygın olan yasal yapıları ve ifadeleri ticari işlemlerinde benimsediler ve fethettikleri topluluğun tanrılarını ya benimsediler ya da kendi tanrılarıyla özdeşleştirdiler. Bu yüzden dünyanın yaratılmasına dair düşüncelerini de Sümerlilerden almış olmaları muhtemeldir. Hammurabi döneminde, Sami kâtiplerin Sümer dini metinlerinin suretlerini çıkarıp incelediklerini biliyoruz. Güney Babil antik kütüphanelerinde bulduğumuz dini metinler, sonraki dönemlerde Asur tapınaklarında kullanılanlarla çok çarpıcı benzerlik taşıyor. Diğer yandan erken dönem Sümer yazıtlarında, yaratılma efsanesiyle ya da herhangi bir mitoloji efsanesiyle alakalı bir kısım bulamadık. Bununla birlikte yaratılışın, Yeni Babil İmparatorluğu döneminden bir tabletin üstündeki daha kısa bir anlatımı Sümerce yazılmış olup yanında Sami çevirisiyle verilmiştir. Bu geç dönemin kâtipleri, büyük bir olasılıkla sık sık Sümer dilinde yazmayı denemiş olsalar da yaratılma efsanesinin bu kısa versiyonu daha erken bir orijinal Sümerce belgeden kopyalanmış olabilir. Sümer dili öğrenimi daha da ilerlediğinde ve son birkaç yıl içinde gün yüzüne çıkarılan çok sayıda tablet incelenip yayımlandığı zaman bu tip efsanelerin varlığına dair kesin kanıtlar da elde edebileceğiz. Elimizdeki mevcut kanıtlar,

MÖ yedinci ve sonraki yüzyıllarda Asur ile Babil'de yaygın olan yaratılmaya yönelik efsanelerin kökeninin, Sümer dönemi olarak tarihlendirebileceğimiz örneklere dayandığını göstermek için yeterlidir. Şüphesiz efsanelerin orijinal metinleri, birçok düzeltme işleminden geçmiştir. Büyük şiirin, birden fazla parçaya bölünerek tabletlere yazılması, muhtemelen daha geç dönemlerdeki kâtiplerin işi olabilir, ancak efsanelerin kendileri antikti ve kökenleri de Babil tarihindeki en erken döneme aitti.

Böylece büyük Babil yaratılma şiirinin içeriğini görmüş, efsanenin birkaç bölümüne ilişkin bizlere dek ulaşan farklı anlatımlarından bahsetmiş ve büyük şiire biraz benzerlik gösteren ikinci bir yaratılma efsanesini de incelemiş olduk. Bu kadar çok değişik biçimin varlığının, efsanelerin ne denli eski olduğunu ispatladığını belirttik. Ayrıca efsanelerin Babil ve Asur sanatında bıraktığı izlerin ve bazı erken dönem tarihi yazıtlarda dolaylı olarak efsaneden bahsedilmesinin, elimizdeki kanıtları desteklediğini gördük. Tabletlerden elde edilen alıntılar, metinlerin içeriklerinin gerçek doğasını herhangi bir özet metinden çok daha iyi aktarmış olacaktır. Ayrıca metinlerin çevirileri de olabildiğince sözcüğü sözcüğüne gerçekleştirildiğinden okur, bu antik Babil hikâyeleriyle *Yaratılış* kitabındaki yaratılış anlatısı arasında kolayca fark edilebilecek benzerliğin doğası hakkında kendi düşüncesini oluşturabilir. Artık geriye, dünyanın yaratılmasına dair İbranice ve Babil dilindeki anlatılar arasında nasıl bir bağlantı olduğunu incelemek kaldı.

İki anlatı arasında bir bağlantının olması gerektiği, genel olarak kabul edilmektedir çünkü tabletler okunduğunda birçok detay bakımından İncil'deki anlatıya çarpıcı derecede benzediğini fark etmemek mümkün değil. Yanıtlanması gereken asıl soru, bu bağlantının nereden geldiğidir. Soruya verilebilecek üç olası yanıt kendiliğinden ortaya çıkmaktadır:

(1) Babilliler, efsanelerini İbranilerin efsanelerinden türetmiş olabilirler. (2) Aynı Sami ırkının, iki farklı kolu olarak hem Babilliler hem de İbraniler efsanelerini ortak bir soy kökeninden miras edinmiş olabilirler. (3) İbraniler, efsanelerini Babillilerin efsanelerinden türetmiş olabilirler. Bu olası yanıtlardan ilki, doğrudan göz ardı edilebilir. Mezopotamya'nın yerleşik halkları, tarihlerinin hangi döneminde Akdeniz kıyılarının halklarıyla rastlamış olurlarsa olsunlar daima fetheden taraf olmuşlardır ve yazıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla Babilliler ile Asurlular, Batı Asya'nın diğer halklarını sadece haraç ödeyenler olarak görmüşlerdir. Bu sebeple kutsal geleneklerini, kendilerine göre daha aşağı gördükleri bir ırktan ödünç almış olmaları gerektiği akla mantığa sığmamaktadır. Dahası Babil'deki efsanelerin varlığına dair izler, Babilliler ile İbraniler arasında herhangi bir temasın gerçekleşemeyeceği kadar erken bir döneme uzanmaktadır. İkinci teori daha çok önerilebilecek türden olup destekçi bulmuştur. Aynı soydan gelen Babilliler ve İbranilerin, yaratılma efsanesini ortak bir değer olarak miras aldıkları ve bu medeniyetlerin birbirinden bağımsız olarak efsanelerinin biçimini değiştirip geliştirdikleri ileri sürülmüştür. Bu açıklamaya karşı olarak efsanelerin belirgin bir biçimde Babil özellikleriyle renkleri taşıdığı gösterilebilir ve genellikle efsanelerin Babilliler dışında başka bir kökenden gelmesinin imkânsız olduğu kabul edilmektedir. Bir sonraki bölümde bahsedilecek olan Yaratılış Efsanesi'ndeki *tufan* hikâyesinde, Babil kökeni daha belirgindir. Bu bakımdan mevcut üç yanıttan üçüncüsünün en muhtemeli olduğunu düşünmek durumunda kalıyoruz. Efsanelerin özellikleri ve kökeni bakımından Babil'e ait oldukları ve Yaratılış Efsanesi'ndeki metnin taşıdığı benzerliklerin, bize göre, Babil etkisinden kaynaklandığı sonucuna varabiliriz. O halde Yaratılış Efsanesi'ndeki İbranice anlatıma izlerini bırakan bu etkinin ne zaman ve ne şekilde gerçekleştiği sorusuna geçebiliriz.

Yaratılış metninin eleştirel incelemesi bu kitabın, Tevrat'ın geri kalanı gibi tek bir yazarın kaleminden çıkmadığını ve birkaç ayrı metnin birleştirilmesinden oluştuğunu göstermektedir. İbranilerin tarihinin erken dönemlerinde bu eserler, kesintisiz bir anlatı biçiminde örülmemişti ve de şimdiki bildiğimiz Tevrat biçiminde değillerdi. Her biri, birbirinden ayrı bir şekilde oluşmuştu. Kısmen metinler boyunca ortaya çıkan tekrarlamalar, kısmen de aynı olayın iki farklı hatta bazen de birbirinden oldukça farklı anlatılarının bulunması ve ayrıca zaman dizini gibi konulardaki sorunlar bu sonuca kanıt oluşturmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda[37] bilim insanlarının metni dikkatlice incelemesi, Tevrat ile *Yeşu* kitabının dayandığı üç başlıca eserin olduğunu göstermiştir. Bu eserler, İbrani ırkının erken dönem tarihini ele almakta ve her biri de diğerleriyle aynı konular üzerinde sık sık durmaktadır. Buradan hareketle ortak anlatının içerdiği tekrarlamaları izah etmek zor değildir. Bu kitapların ya da tarihçelerin her biri; üslupları, konuyu ele alışları, kendilerine has kullandıkları ifadeler, tanrı için kullandıkları isimler vb. bakımından kolayca birbirlerinden ayırt edilebilirler. Bu eserlerden biri, Tevrat ve *Yuşa* kitabının (İbranice İncil'in ilk altı kitabı) temelini oluşturmak üzere kullanılmıştı ve derli toplu bir kronoloji sunduğu için bu amaca uygun biçimde uyarlanmıştı. İnsanların yasalarını ve geleneklerini ele alıyor ve kökenlerini açıklıyordu. İçeriğinin genel doğası gereğiyse genellikle *Papazların Kitabı* ya da *Papazların Yasası* olarak isimlendirilmektedir. *Papazların Kitabı*'na eklenen diğer iki kitapsa İbrani ırkının efsaneleri ve erken dönem tarihçesini ele almaktaydı. Bir parçası oldukları *Papazların Kitabı*'nın daha resmi ve tarihi anlatısına kıyasla üslup bakımından çok daha ilkel ve betimleyicidirler. Bu iki anlatının yazarları ge-

37 Cheyne, *Founders of Old Testament Criticism: Biographical, Descriptive, and Critical Studies* (Eski Ahit Eleştirisi Kurucuları: Biyografik, Betimleyici ve Eleştirel Çalışmalar), Londra, 1893.

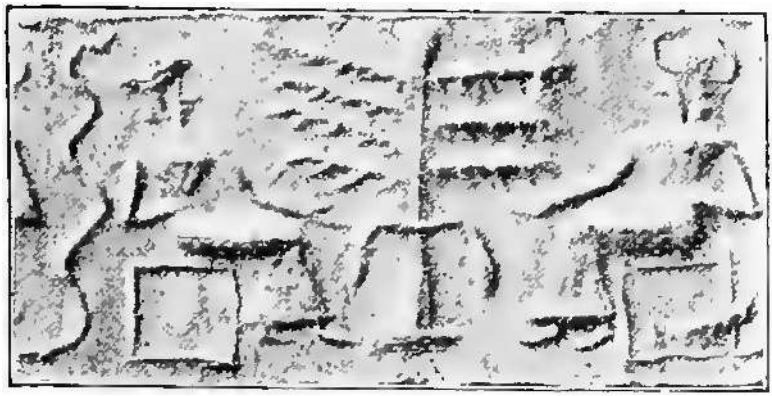
nellikle *Yahvist* (Yehova'nın şahidi) ve *Elohist* isimleri ile ayırt edilirler. Bu durum kitapların birinde *kutsal* isim için *efendi* anlamına gelen *Jahweh/Jehovah* (Yehova) isminin, diğerindeyse *Tanrı* anlamına gelen *Elohim* isminin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Bu üç eserin birbirleriyle bağıntılarını tartışmak ya da İncil'in ilk altı kitabında kullanılan diğer metinleri tek tek saymak amacımız için gereksiz bir uğraş olurdu. *Yaratılış* efsanesinin ilk bölümlerinde bu üç metinden sadece ikisinin (*Papazların Kitabı*[38] ile *Yehova* anlatısının) kullanılmış olduğunu bildirmek yeterli olacaktır.[39] Bu yüzden *Yaratılış* kitabında birinci ve dördüncü bölümler arasında geçen yaratılış anlatısı (şiirin ilk yarısı) *Papazların Kitabı*'ndandır ve arka arkaya bir dizi eylem biçiminde yaratılışın hikâyesinin tamamını içermektedir. Dördüncü bölümle yirmi dördüncü bölüm arasında (şiirin ikinci yarısı) ele alınan *Cennet Bahçesi*'nin hikâyesiyse *Yehova* anlatısından alınmış olup ilk bölümün dengeli yapısıyla edebi duyarlılığına sahip olmayan bir başka yaratılma anlatısı sunmaktadır. İlk anlatı, dünyanın yaratılmasının tam bir açıklamasını vermiştir. İkinci anlatıysa her şeyin başlangıcından itibaren başlayıp hiçbir bitkinin, hiçbir hayvanın, hiçbir insanın olmadığı bir zamana geri döndükten sonra her birinin yaratılmasını anlatmaktadır. Şayet bu iki anlatıyı Babil yazılı kaynaklarından günümüze dek ulaşan iki yaratılma geleneğiyle (ki halihazırda bunlardan bahsettik) karşılaştıracak olursak ilk bölümdeki hikâyenin, daha uzun olan Babil anlatısıyla yakından örtüştüğünü görürüz. Diğer yandan *Cennet Bahçesi* hikâyesi hem yapısı hem de ifadeleri bakımından kısa Babil anlatımından çok da farklı değildir.

38 *Papazlar Kitabı* da *Tanrı* kelimesi için *Elohim* ismini kullanmaktadır.

39 *Yaratılış* kitabının bu satırlar hakkındaki ilk on bir bölümünün analizi Prof. Driver'ın *Introduction to the Literature of the Old Testament* (Eski Ahit Literatürüne Giriş) eserinde verilmiştir: bkz. 6. baskı, sayfa 14.

Cennet Bahçesi hikâyesinin büyük bir kısmı için Babil mitolojisinde çok fazla paralellik bulunmamaktadır. Bununla birlikte cennetin tanımlanmasında Babil kaynaklarından büyük ölçüde yararlanıldığına dikkat çekilmektedir. Bazılarına göre aşağıdaki görsel, Havva'nın baştan çıkarılma hikâyesinin Babil'deki bir temsilidir, fakat bu görüşü destekleyecek hiçbir çivi yazısı mevcut olmadığından dişi figürün, Havva'yla özdeşleştirilmesi biraz hayalperest bir görüş olarak değerlendirilmelidir. Babil mitolojisi hakkında yazanlar, Babil efsanelerinde Adem ile Havva denk gelen karakterler bulmaya çalışmışlar, ancak başarılı olamamışlardır. Yakın bir zamanda *Gılgamış* efsanesinin, efsanevi ve zalim bir kahramanı olan Ea-bani, Adem'le cazibesine kapıldığı bakire Ukhat ise Havva'yla özdeşleştirilmiştir, ancak bu açıklamanın dayandığı temeller yeterince ikna edici bulunmamıştır.

Bir erkek ve kadın figürü, kutsal bir ağacın yanında oturur vaziyette temsil eden silindir mühür sureti. Kadının arkasında bir yılan bulunmaktadır. (British Museum, Numara 89, 326.)

Yaratılış'ın İbrani ve Babil anlatımları arasında bulunan birçok benzerlik sonucunda bazı uzman eleştirmenler Yahudilerin, Babil hikâyelerini ilk kez Babil'deki sürgün dönemle-

rinde duyduklarını ve esaretten kurtulduktan sonra hikâyeleri yanlarında getirip kendi kutsal metinleriyle birleştirdikleri görüşünü öne sürmüşlerdir. Bu varsayıma karşı olaraksa tutsak Yahudilerin, ülkelerini fethedenlerin tuhaf efsanelerini benimsemelerinin ve kendi ulusal gelenekleri arasında saygın bir konuma yükseltmelerinin neredeyse mümkün olmadığı öne sürülmüştür. Öte yandan bu düşüncenin dışında böylesi bir varsayım, benzerlikleri açıklamakta sınıfta kalır. Aslında anlatılarda bulunan çarpıcı farklılıklardan ve değişikliklerden hiç bahsetmediği için de kabul edilmesi neredeyse imkânsızdır. Dahası *Eski Ahit*'teki çoğu paragrafta Babil ejderha efsanesinin izlerini bulmaktayız ve böylesi referansların hepsinin, sürgün sonrası dönemden kalmış olması pek mümkün değildir.

Birkaç paragrafta, derinlerde yaşadığı düşünülen bir ejderha ya da sürüngene gönderme yapılmaktadır. Bu nedenle Tanrı hükmünü verdiğinde hiç kimsenin onun ellerinden kaçamayacağını betimlerken Peygamber Amos şöyle haykırır:

> *Carmel dağının zirvesine de saklansalar, onları bulup oradan çıkaracağım ve gözlerimden uzağa denizlerin dibine saklanmış da olsalar, o zaman yılanıma onları sokmasını emredeceğim.*[40]

Bu sürüngen ya da ejderha bazen *Leviathan* veya *Rahab* olarak adlandırılmaktadır. Birkaç paragrafta derinlerin ejderhası ile mücadeleden bahsedilip bu mücadelede ejderhanın derisinin delindiği ya da katledildiği anlatılmaktadır.

> *Uyan, uyan, gücünü topla. Ah, Tanrı'nın kolu. Eskilerin, antik zaman nesillerinin günlerindeki gibi uyan. Sen Rahab'ı kesip parçalayan, ejderhanın derisini delip öldüren değil misin?*[41]

40 Amos ix, 3.

41 İşaya li. 9.

Burada "eski zamanlarda" geçen, ejderhayla bir mücadeleden bahsedildiği açıkça ortadadır.

> *Sen, kudretinle denizi ikiye böldün* (İbranice sözcük ayırmak anlamına gelmekte): *Sen denizlerdeki ejderhaların başlarını kopardın. Sen Leviathan'ın başlarını kesip yabanda yaşayanlara etlerini verdin.*[42]

Bu alıntıda ve *Eyüp* kitabından alınan sonraki kısımda ejderhanın derin denizlerle ilişkisi ortaya çıkmaktadır:

> *Kudretiyle denizi karıştırdı ve Rahab'a tüm gücüyle saldırdı. Ruhuyla gökleri donattı; eli, çevik sürüngeni delip geçti.*[43]

Alıntılanan son cümlede göklerin donatılmasıyla yılanın derisinin delinmesi arasındaki paralellik, Marduk'un ejderhanın vücudunun yarısıyla gökleri oluşturduğu Babil mitini anımsatmaktadır. Eyüp'ün daha önceki bir bölümündeki bir ifade de Babil efsanesinin başka bir bölümünü yansıtıyor gibi görünmektedir. Tanrının gücünün insanın zayıflığıyla kıyaslanmasından bahsedilirken şöyle bir ifade kullanılmaktadır: *Tanrı gazabını geri almaz, Rahab'a yardım edenler onun önünde eğilecektir.* Buradaki kendilerini mağlup edenin önünde eğilen "Rahab'ın yardımcıları", Tiamat'ın yanında yürüyen "tanrıları, yardımcıları ve onun yenilgisini paylaşanları" akla getirmektedir.

Rahab ismine karşılık gelen Babil'deki biçiminin, yaratılma efsanesinin bölümlerinden birinde ejderha için kullanılan bir eşanlamlısının bulunup bulunmadığı belirsizdir, ancak en azından ejderha kavramının ya da tasvirinin Babil efsanesine dayandığı kabul edilebilir. Mısır ülkesi bazen Rahab olarak isimlendirilir fakat terimin bu kullanımı, Babil kökenli olmasına ters düşmemektedir. Diğer yandan aynı türden bir

42 Zebur lxxiv. 13.

43 Eyüp xxvi. 12.

yaratık olan Behemot'un kökeninin Mısır'a dayandığı kesinlikle belirtilebilir, çünkü *Eyüp* kitabında ona atfedilen özelliklerin çoğu açıkçası su aygırından alınmıştır. Behemot'un ardından gelen Leviathan'ın betimlemesiyse onunla belirgin bir tezat oluşturur ve canavar Tiamat'ın tanımına uygun olmaz. Yukarıda alıntılanan paragraflarda tartışmasız biçimde bir ejderha mitine gönderme yapılmaktadır. Paragraflar şiir biçiminde olup kullanılan dil de büyük oranda mecaz içerir ve simgeseldir. Bununla birlikte kullanılan simgeler ve figürler mitolojiden alınmıştır ve okurun efsane hakkında bilgisi olduğunu varsaymaktadır. Ayrıca ejderha mitinin izlerini, belli başlı ifadeler ve deyişlerde görmek mümkün olabilir. Örneğin *Yaratılış* XLIX. 25'te "aşağıda uzanan derinler" ifadesi, birden ortaya çıkmak üzere olan bir hayvanı tasvir ediyor gibi görünür, ancak hayal gücünü olabildiğince zorlayıp betimlemelerdeki mitolojik referansların, şairin etrafındaki doğayı gözlemlemesiyle ortaya çıktığını düşünmek hiç de zor değildir. Bununla birlikte sadece *Eski Ahit*'te, ejderha mitinin açıkça bahsedildiği paragrafları seçecek olursak İbranilerin bu miti, sürgünden çok uzun zaman önce de bildiğini göstermeye yetecek kadar kanıt elde etmiş oluruz.

Artık geriye bu efsanelerin, sürgünden önceki hangi dönemde Babil'den İbranilere ulaştığını araştırmak kalıyor. Bu aslında kesin ya da su götürmez bir yanıtı olmayan bir sorudur, ancak üstüne tahmini bir teorinin temellendirilebileceği her türden kanıtı araştırmaya olanak vermektedir. Bu tip bir kanıtsa son zamanlarda gerçekleştirilmiş en şaşırtıcı Babil tableti keşiflerinden biriyle elde edilmiştir. 1887 yılında yerliler, Nil Nehri'nin doğu kıyısında, Yukarı Mısır'daki küçük bir köy olan Amarna'da üstüne Babil harfleri kazınmış yaklaşık üç yüz yirmi kil tableti kazıp çıkardılar. Kalıntılar, MÖ 1500 yıllarında Mısır kralı olan Khu-en-aten (Akhenaton) ya da IV. Amenophis (Amenofis) tarafından kurulmuş bir

şehrin yerleşim yerini işaret ediyordu. Bu Babil tabletlerinin Mısır topraklarında bulunması, tarihi açıdan çok önemliydi. Tabletler keşfedilene dek Babillilerin diğer yakın doğu medeniyetleri üzerindeki etkilerine dair genellikle kabul edilen düşünceleri bir hayli değiştirdi. Tabletler incelendiğinde bazılarının, Mısır kralları III. ve IV. Amenofis'le Doğu Asya ülkeleri ve diğer bölgelerin o dönemki kralları arasında yazılmış mektuplar ve mektup taslakları olduğunu, diğerlerininse Filistin, Fenike ve Suriye'deki şehirlerin yöneticileri ve prensleri tarafından Mısır Kralı'na hitaben yazılmış mektup ve raporlar olduğu görülmüştür. Bu belgelerin içeriklerinin detaylıca açıklanması mevcut amacımız için pek gerekli değildir, fakat Babil kültürünün MÖ 15. yüzyıldaki etkisinin ne kadar kapsamlı olduğunu kanıtlamaya yeterlidir. Asur veya Babil krallarıyla Mısır kralları arasındaki yazışmaların Babil dilinde gerçekleştirilmesi çok şaşırtıcı değildir, ancak Akdeniz kıyılarındaki Mısır'a ait kent ve yerleşim bölgelerinin yöneticilerinin raporlarını aynı dilde yazmış olmaları, Babil dilini öğrenmenin Batı Asya'nın her yerinde yaygın olduğunu ve Babil dilinin tıpkı günümüzdeki Fransızca gibi o dönemde diplomasi dili olduğunu göstermektedir. Babil'in yazılı kaynakları, Babil dilini kullanan diğer medeniyetlerle zenginleşmiştir ve bu durum Amarna tabletleriyle kanıtlanmaktadır. Aslında bu tablet belgelerden ikisi, mektup ya da rapor olmayıp aksine Babil efsaneleriyle ilgilidir. Birisi Tanrıça Ereşkigal'le ilgili bir efsaneyi anlatmaktadır, diğerindeyse Adapa efsanesi yazılıdır. Buradan hareketle Babil efsanelerinin o dönemdeki Mısırlılar tarafından bilindiği açıktır ve Suriye'yle Akdeniz kıyısı kavimlerinin de bu efsanelere aşina oldukları çıkarımı yapılabilir. Böylece Babil yaratılma efsanelerinin, Yahudilerin göç etmesinden çok önce Kenan diyarına nüfuz etmiş olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca ülkenin fethinden sonra Yahudiler, bölgenin önceki sakinleriyle yakın ilişkiye girdiklerinden, geri dönerken

Babil'den elde ettikleri birçok efsane ve hikâyeyi yanlarında götürmüş olmaları mümkündür.

Bütün bunlara ek olarak çok daha erken bir dönemde (İbrahim, İshak ve Yakup peygamberlerin dönemi), İbranilerin bu efsaneleri Babillilerle doğrudan iletişime geçerek edinmiş olabilecekleri de ileri sürülmektedir. Geleneklere göre Yahudilerin (İsrailoğulları) atası Terah, günümüzde genellikle Güney Babil'deki Ur şehri olarak bilinen Kaldea'da yaşamıştır. Terah'ın oğlu İbrahim'in, Mezopotamya'dan Kenan diyarına göç ederken yanında, doğduğu ülkenin efsanelerini de getirmiş olabileceği ileri sürülmektedir. Bu doğruysa İbranilerin eski yazılı eserleri arasında bu efsanelerden daha sık bahsedilmesini beklememiz gerekirdi ve görünüşe göre efsanelerin edinilmesinin, Kenan diyarının fethedilmesinden daha sonraki bir dönemi işaret etmesi daha olasıdır. O halde bilinmeyen bir dönemde, gerek Kenanlılardan miras yoluyla gerek Babil'le doğrudan ilişki kurarak İbranilerin, ulusal geleneklerine dahil edildiğini gördüğümüz Babil efsanelerini edindiklerini varsayabiliriz. Bunu onaylayan bir bilgi olmasa da en azından bir nokta açıktır: Büyük bir kısmını Kudüs'e geri döndüklerinde benimseyip değiştirdikleri Babil mitolojisi sürgündeki Yahudiler için yeni bir bilgi değildi, ona zaten aşinaydılar. Esaretleri boyunca Babil'deki geçici ikametleri, kendi geleneklerindeki Babil unsurlarını incelemelerinde hız kazandırmış olabilir, ancak bunların çivi yazılarında keşfedilen sözkonusu efsanelerin biçimindeki büyük farklılıklar, doğrudan bu dönemde alıntılandıkları varsayımına engel olmaktadır. Babil'deki büyük ejderhanın, Daniel tarafından öldürülmesine dair uydurma hikâyede, şüphesiz Babil efsanesinin daha geç bir kopyasını buluyoruz ve bu hikâyenin, İncil'deki yaratılış anlatılarıyla arasındaki tezat garip bir biçimde yol göstericidir. İncil anlatılarında, tüm grotesk ve mitolojik detayların olmamasından ve sürgünden önceki

peygamberlerin öğretilerine tam olarak uygun olan tektanrıcılıktan, anlatıların İsrail'de uzun süredir yaygın olduğu ve restorasyon dönemindeki Yahudilerle Ezra'nın bunları yazmadıkları, aksine ırklarının eski geleneklerinden derledikleri sonucunu çıkarabiliriz.

Dördüncü Bölüm

Tufan Hikâyesi

Dünyanın dört bir yanına dağılmış birçok medeniyetin geleneklerinde, farklı biçimlerde ve çeşitlilikte de olsa yaşadıkları toprakları eski zamanlarda basan ve harap eden büyük bir sel ya da tufan hikâyesi bulunmaktadır. Dünyanın erken çağlarında gerçekleşen evrensel bir tufanın yaşandığından bahseden bu gelenekler günümüzde, yeryüzünün jeolojik oluşumunda böyle bir afetin izleri bulunmadığından dolayı kabul edilmemektedir. Dahası bilim, bizlere dünyanın mevcut fiziksel durumu göz önüne alındığında böyle bir tufanın yaşanmasının imkânsız olduğunu göstermektedir. Diğer yandan bu dağınık efsanelerin her birinin, İncil'deki tufan hikâyesine doğrudan etkisi olup olmadığını tartışmak burada konumuz değildir. Deniz seviyesinin altında kalan sulak yerlerde yaşayan ilkel topluluklar, doğayla mücadelelerinde su taşkınından daha yıkıcı bir düşmanla karşılaşmamışlardır ve bu topluluklar arasında ülkelerinde ancak birkaç sakinin kurtulabildiği geçmiş tufanlara dair hikâyeler bulmamak şaşırtıcı olurdu. *Yaratılış*'taki sel anlatısının, bazı tufan efsanelerinin

kökeni olduğu söylenebilir, fakat artık İncil'deki hikâyenin orijinal olmadığı, aksine Babillilerin benzer bir efsanesinden türetilmiş olduğu kesindir.

Berossus'un tarihçesinden bize ulaşan kısımlardan, tufanın Babil anlatımının kısa bir özetine ulaşmaktayız. Bu anlatıya göre Ziusudra adındaki kralın hükümdarlığı döneminde gerçekleşen tufandan önce on Babil kralı hüküm sürmüş. Bu krala, rüyasında Tanrı Kronos görünmüş ve onu tüm insanlığı yok edecek bir su baskınının gerçekleşeceği konusunda uyarmış. Bu yüzden Tanrı ona, dünyanın tarihini en başından yazmasını ve bunu güneş şehri Sippar'a yerleştirmesini emretmiş. Daha sonra içine arkadaşlarıyla akrabalarını ve her türden kuşla hayvanı alabileceği bir gemi inşa etmesini söylemiş. Ziusudra, Tanrı'nın ona dediklerini yapmış ve yeryüzünü sel basmış. Tufan yatışmaya başladıktan sonra Ziusudra, suların çekilip çekilmediğini anlamak için kuşları gemiden salmış, ancak konacak yer bulamadıkları için kuşlar geri gelmiş. Birkaç gün sonra tekrar salmış kuşları ve bu sefer kuşlar ayakları çamurlu olarak geri dönmüş. Üçüncü kez saldığında kuşlar geri dönmemişler. Bunun ardından Kral gemiden eşi, kızı ve dümenciyle birlikte inmiş ve geminin üstüne oturduğu dağın yamacında bir kurban vermiş. Kral ve üç refakatçisi derhal cennete alınmışlar. Daha sonra gemide kalanlar inmişler ve Ziusudra'yı bulamadıkları için ağıt yakıp onun ismini haykırmışlar. Kral onlara görünmemiş, fakat o ve refakatçilerinin artık tanrılarla yaşadığını söyleyen sesi duyulmuş. Ziusudra daha sonra onlara bulundukları toprakların Ermenistan olduğunu bildirmiş ve Babil'e geri dönüp Sippar'da gizlenen metinleri arayıp bulmalarını söylemiş. Geride kalanlar onun talimatlarını yerine getirip metinleri bulmuşlar ve şehirler kurmuşlar. Böylece de Babil yeniden insanların yaşadığı bir yer olmuş.

Berossus'un tarihçesinden bize ulaşan bu efsanenin,

uzun bir süre *Yaratılış* efsanesindeki anlatıdan alındığı düşünülüyordu, ancak artık Berossus'un hikâyeyi Babil kaynaklarından elde ettiği kabul edilmektedir. Asurbanipal'ın kütüphanesindeki tabletlerde, efsanenin eksiksiz metni bulunmuştur. Bu tabletlerin tarihi MÖ yedinci yüzyıla uzanmaktadır ve üstlerinde yazılan hikâye Gılgamış isimli antik bir kahramana dair büyük bir şiirin parçası gibi görünmektedir. Şiir, her biri ayrı bir tablete yazılmış on iki parçaya bölünmüştür ve bu kitabın bir sonraki bölümünde detaylıca incelenmektedir. Şimdilik burada, şiiri oluşturan hikâyelerin çoğunun kahramanın asıl efsanesiyle doğrudan bir bağının olmadığını belirtmek yeterli olacaktır. Gılgamış, Babil mitolojisindeki en önemli kahraman figürüydü ve geçmişin çoğu kahramanında olduğu gibi zamanla bu ismi merkeze alan farklı kökenden hikâye ve efsanelerin çoğaldığı görülmüştür. Bunlardan biri on birinci tablette gerçekleşen tufan hikâyesidir. Çevirisini sunduğumuz hikâye, bağlamından çıkarılmasıyla hiçbir şey kaybetmemektedir. Burada Gılgamış'ı, ailesiyle birlikte tufandan kurtulan Utnapişti'yle ilişkilendiren eksiksiz bir hikâye anlatılmaktadır. Efsanenin aslında Gılgamış'ın hikâyesiyle hiçbir bağının olmadığı giriş bölümünün yapay biçiminden kolayca anlaşılmaktadır. Ancak kanıt göstermemiz gerekirse yakın bir zamanda bulunan, hikâyenin Babil tarihinin daha eski bir dönemindeki biçimiyle anlatıldığı farklı bir versiyonunun yazılı olduğu kırık bir Babil tableti yeterli olacaktır.

Tablet, ilk Babil İmparatorluğu'nun son krallarından biri olan Ammizaduga'nın hükümdarlığı döneminden kalmadır ve kabaca MÖ 2100 yılından kaldığı söylenebilir. Türk hükümetinin antik Sippar kenti yakınlarındaki Abu Habbah'ta yakın zamanda gerçekleştirdiği bir kazıda ortaya çıkmış olup şüphesiz eski dönemlerde şehirde yaygın olan efsanenin yerel yapısını temsil etmektedir. Ne yazık ki tablet çok kötü durumdadır, ancak tabletin kalıntılarından tufan hikâyesinin

başka biçimdeki bir anlatımla yazıldığı oldukça belirgindir. Metin, tabletin her iki tarafında da dört olmak üzere toplam sekiz sütun halinde yazıldığından hikâyenin bu dönemde bile kısa olmadığı görülür. Tabletin ikinci sütununda tanrılardan biri, insanlığa yıkım göndermekle ilgili emir veriyor gibi görünmektedir. Tabletin sonuna doğru, yedinci tabletteyse Tanrı Ea bu tanrının tufan gönderip de insanlığı yok etmesinden yakınmaktadır. Dahası sondan bir önceki satırda Atra-hasîs ismi ortaya çıkmaktadır.[44] Bununla birlikte tabletten geriye o kadar küçük bir kısmı kalmıştır ki metnin asıl konusu ancak sonundaki nottan ya da künye bilgisinden çıkarılmaktadır. Buradan iki çok önemli unsuru öğreniyoruz: Tabletin bir bölümünü oluşturduğu yazının adı ve tabletin yazılmış olduğu tarihi. Bu iki unsurdan ilkiyle ilgili olarak hikâyenin Gılgamış şiirinin on birinci tableti olarak değil de oldukça farklı bir metnin ikinci tableti olarak tanımlandığını öğrenmekteyiz. Böylece metnin ilk şiirin içine, yazınsal gelişiminin görece geç bir döneminde dahil edildiğine dair doğrudan bir kanıt elde etmiş oluyoruz. Asurbanipal'ın kitaplığı için yedinci yüzyılda yazılan tabletlerden öğrendiğimiz efsanelerin, kesin olarak eski bir tarihe ait olması gerektiğini kanıtladığından bu tabletin yazıldığı tarih hâlâ önemini korumaktadır. Asurbanipal'ın döneminden 1300 yıldan daha uzun bir zaman önce yazılmış bir tablet üzerinde bulunan tufan hikâyesinin bu kısmi uyarlamasında, geç dönem Asur tabletlerinin sağladığı metnin içindeki kanıt fazlasıyla desteklenmektedir.

Gılgamış şiirinde bizlere kadar ulaşan tufan anlatısına geri dönecek olursak efsanenin, genel anlamda Berossus'un yazdığı anlatıdan türetilen bir metin olduğunu görüyoruz. Şiirde, Şuruppag şehrindeki tanrıların yeryüzüne bir tufan göndermeye karar verdiklerini okumaktayız. Onların bu niyetini, Tanrı Ea bir rüya vasıtasıyla Ut-napişti'ye vahiy eder. Bu kişi

44 Bkz. Scheil, *Recueil de Travaux*, XX. cilt, 1898, s. 55.

de Ea'nın talimatlarına uyarak selden kaçabilecekleri bir gemi inşa ederek kendini, ailesini ve her türden hayvanı kurtarmıştır. Anlatının konusu her ne kadar detaylarında farklılık gösterse de Berossus'un hikâyesiyle aynıdır. Örneğin hikâyenin kahramanı Sippar'da değil de Şurippak'ta yaşamaktadır ve tufan diğer tüm kayıtları yok ettikten sonra gelecek kuşakları bilgilendirmesi için Tanrı ona dünyanın tarihini yazmasını emretmemektedir. Bununla birlikte Ziusudra'nın Kronos tarafından uyarılması, Ut-napişti'nin Ea tarafından ikaz edilmesine benzemektedir. Ziusudra ismi de Ea'nın hikâyenin sonundaki konuşmasında Ut-napişti'den bahsederken kullandığı bir isim olan Atra-hasîs ya da Khasisatra'da karşılığını bulmaktadır. Dahası her iki kahraman da gemiden indikten sonra tanrılaştırılmaktadır. Ut-napişti ismiyle ilgili olaraksa ismin ilk hecesinin öyle yazıldığı tahmin edilmektedir ve bazı bilim insanlarınınsa bunu Par-napişti olarak yorumladıklarını da belirtmek gerekir. Hangisi doğru olursa olsun isim, "hayat çocuğu" anlamına gelmektedir. Ea'nın, Ut-napişti'den "akıl dolu" anlamına gelen Atra-hasîs olarak bahsettiğini yukarıda belirtmiştik ve efsanenin kahramanı için bu iki ismin ortaya çıkışını açıklamak üzere bir teori ileri sürülmüştür. Bu teoriye göre Gılgamış destanındaki tufan hikâyesi, birbirinin içine geçmiş iki ayrı efsaneden oluşmaktadır.[45] Bu efsanelerden biri, evrensel bir tufanı tanımlayan tabiat miti, diğeriyse tek bir şehrin yıkımından bahseden yerel bir efsanedir. Gılgamış şiirinde anlatıldığı üzere hikâyenin kahramanına her iki ismin verilmiş olduğu söyleniyor. Atra-hasîs tabiat mitinin kahramanıyken "Shurippaklı adam" Ut-napişti ise yerel efsanenin kahramanıdır. Zekice bir teori olsa da kanıt bulunmamaktadır.

Babil tufan hikâyesini, *Yaratılış* efsanesinde muhafaza edilen hikâyeyle karşılaştırmaya geçmeden önce günümüze

45 Bkz. Jastrow, Zeits*chrift für Assyriologie*, XVIII. cilt, 1899, s. 288.

dek ulaşan metnin mevcut durumunun elverdiği ölçüde Babil yorumunun çevirisini vermek istiyoruz.[46] Başından sonuna dek hikâyenin tamamı, hiç duraksamadan hikâyeyi Gılgamış'a anlatan Ut-napişti'nin ağzından iletilmektedir. Hikâye, tanrıların Shurippak şehrindeki konseyde bir araya gelerek yeryüzüne bir tufan göndermeye karar verdiklerini ve Ea'nın şehrin sakinlerinden biri olan Ut-napişti'ye bu sırrı nasıl açıkladığını anlatarak başlar. Ea'nın Ut-napişti'ye yönelik ilk sözleri eleştirmenler için oldukça kafa karıştırıcı bir kısım olmuştur. Ea şöyle der: "Ah, sazdan kulübe, sazdan kulübe! Ah, duvarlar, duvarlar! Ah, kulübe duy sesimi! Ah duvarlar, anla sözlerimi!" Ea'nın Ut-napişti'yi uyarırken bir konuta böyle seslenmesi kafalarda soru işareti yaratmıştır. Metnin bu kısmı için yapılan en iyi açıklama, Ea'nın Ut-napişti'yle konuşmadan önce onun uyuduğu kulübeye seslendiğini söylemektedir. Hikâyenin sonundan Ea'nın, tanrıların sırrını bir rüya vasıtasıyla Ut-napişti'ye açıkladığını biliyoruz. Ayrıca Ea'nın konuşmasındaki bu metin parçasını göz önünde bulunduracak olursak Ut-napişti'nin, konuşmanın geçtiği anda Babil'de fakir insanlar arasında yaygın bir mesken olan sazlıktan yapılmış bir kulübede uyumakta olduğunu varsaymak çok da sıradışı olmayacaktır.

Ut-napişti hikâyesine şöyle başlamaktadır:

Ah Gılgamış! Sana bir sır vereceğim.
Tanrıların sırrını, sana açacağım.
Senin çok iyi bildiğin bir şehir, Shurippak,
Fırat Nehri'nin kıyısında uzanan şehir,
Bu şehir eskiydi ve şehirdeki tanrılar da öyle,
Büyük tanrıların gönülleri, bir tufan gönderilmesine meyletti.[47]

46 Jeremias, *Izdubar-Nimrod*, s. 32; Jensen, *Die Kosmologie der Babylonier*, s. 367; ve Zimmern'le Gunkel'in *Schöpfung und Chaos* eserinde s. 423.

47 Tufanın, şehrin ve insanlığın üstüne gönderileceği kastediliyor.

Babaları Anu oradaydı,
Ve danışmanları savaşçı Bēl de,
Ve elçileri Ninip de,
Ve yöneticileri Ennugi de,
Bilgelik Efendisi Ea da onlarla birlikte oturdu,
Ve onların maksadını sazdan kulübeye hitaben şöyle tekrarladı:
"Ah, sazdan kulübe, sazdan kulübe! Ah, duvarlar, duvarlar!
Ah, kulübe duy sesimi! Ah duvarlar, anla sözlerimi!
Sen Shurippak'lı, Ubara-Tutu'nun oğlu,
Yık evini, bir gemi yap,
Malını mülkünü bırak, hayatına önem ver!
Bırak eşyalarını, hayatını kurtar,
Ve gemine her türden canlının tohumunu al.
İnşa edeceğin gemiye gelince,
Boyutları iyi planlanmalı.
Genişliği ile uzunluğu birbirine orantılı olmalı,
Ve onu okyanusa indiresin!"
Söylenenlere dikkat ettim ve efendim Ea ile konuştum:
"Ah efendim! Bana verdiğin emri,
Onurlandırıp yerine getireceğim.
Peki, ama şehre nasıl izah edeceğim, insanlara
Ve oradaki yaşlılara?"
Ea açtı ağzını ve konuştu,
Ve bana, hizmetkârına dedi ki:
"Onlara şu cevabı veresin:
'Bēl benden nefret ettiği için beni kovdu,
Ve artık şehrinizde yaşayamam.
Artık Bēl'in dünyasında huzur bulamam.
Bu yüzden derin denizlere gidip efendim Ea ile yaşayacağım.'"

Ut-napişti'nin insanlara vereceği yanıtın devamını içeren sonraki birkaç satırın bazı kısımları eksik ve anlamı da çok

açık değil. Metnin bu eksik parçasının genel anlamıysa Ut-napişti'nin, ayrılışının ardından geride bıraktığı topraklara lütuf getireceğidir, çünkü Bēl çok sayıda balık ve kuşla birlikte sağanak yağdırıp bereketli bir hasat sağlayacaktır onlara. Şamaş önceden kesin bir tarih belirlediğinden, refaha ne zaman varmaları gerektiğini bileceklerdi. Karanlıklar Efendisi Ramman onların üzerlerine bolca yağmur yağdıracaktı. Bu yoruma göre Ut-napişti'ye önceden, tufan alametlerinin bir yıkım değil de gelmekte olan refahın işaretleri olduğuna yurttaşlarını inandırarak herhangi bir kuruntuyu gidermesi emredilmiştir. Bazılarıysa bu bölümü, Ut-napişti'nin yaklaşmakta olan tufanı gizlemeyip, ne zaman gelip kuşlarla balıklar dahil tüm canlıları yok edeceği kehanetinde bulunduğunu varsayarak açıklamaktadır. İlk yorum, Ut-napişti'nin yanıtının başlangıcıyla uyuşuyor gibi görünmektedir. Aksi takdirde Ea ona Bēl'in sadece kendisinden değil, tüm insanlıktan nefret ettiğini söylemesini emrederdi.

Ea'nın Ut-napişti'ye verdiği talimatlar ve onun tanrıya verdiği yanıtın epey farklı bir yorumuysa elimize sadece bir kısmı geçmiş olan bir başka tablette bulunmaktadır. Bu yoruma göreyse Ea, Ut-napişti'ye belirlenmiş olan tarihi beklemesini ve sonra da hasat ettiği mısırlarını, malını mülkünü, eşyalarını, ailesini, hane halkını, zanaatkârlarını ve bunların yanında yeryüzünün belli başlı büyükbaş hayvanlarıyla canlılarını gemiye doldurmasını söylemiş. Tanrıya verdiği yanıtta Ut-napişti, hareketlerini yurttaşlarına nasıl açıklayacağını sormaz, sadece görevin uygulamaya yönelik zorluklarından dolayı dertli gibi görünmektedir. Hayatında daha önce hiç gemi yapmadığından yakınır ve bu yüzden de tanrıdan geminin bir planını yere çizmesini ister. Bu noktada bu yorum bitmektedir.

Bir Babil gemisi
(British Museum'daki bir silindir mühürden alıntı, Numara 89. 349.)

Ea'nın talimatlarını aldıktan sonra Ut-napişti, tam dört gün boyunca geminin yapımı için gerekli olan odun ve malzemeyi toplamış ve beşinci gün gemiyi yerine kondurmuş. Geminin teknesini 120 arşın genişliğinde tabanı düz bir mavna biçiminde yapmış. Teknenin üstüneyse 120 arşın yükseklikte bir tür ev veya kulübe yapmış. Bu devasa güverte kamarasını altı kata bölmüş ve her katta dokuz oda bulunuyormuş. Geminin dışını, üstüne altı ölçek katran dökerek su geçirmez kılmış ve içine de zift bulamış. Daha sonra yağ getirtip öküzler kestirmiş ve kavanozları susam şarabıyla doldurduktan sonra tıpkı yılbaşı günü gibi ziyafet vermiş. Yedinci günde gemi hazırmış ve Ut-napişti Ea'nın talimatlarını yerine getirip sahip olduğu her şeyle gemiyi doldurmak için acele etmiş. Anlatı şöyle devam ediyor:

Sahip olduğum her şeyle doldurdum gemiyi,
Sahip olduğum tüm gümüşle doldurdum,
Sahip olduğum tüm altınla doldurdum,
Sahip olduğum her türden tohumların hepsiyle doldurdum.
Bütün ailemi ve ev halkımı gemiye binbirdim,
Büyükbaş hayvanları ve yeryüzünün diğer hayvanlarını getirdim gemiye.

Şamaş şöyle diyerek kesin bir tarih belirlemişti:
"Karanlıklar efendisi akşamüzeri şiddetli bir yağmur
gönderecek,
O zaman gemine gir ve kapını kapat."
Belirlenen zaman geldi çattı ve
Karanlıklar Efendisi akşamüzeri şiddetli bir yağmur
gönderdi.
Fırtınanın başlangıcını gördüm.
Yukarı fırtınaya bakmaya korktum,
Gemiye girip kapımı kapattım.
Geminin dümencisi, denizci Puzur-Bel'e,
Büyük yapıyı (gemiyi) *ve içindekileri emanet ettim.*
Erkenden şafak söktüğünde,
Ufuktan kapkara bir bulut çıkageldi.
Ramman'ın ortasından gök gürledi,
Ve önünden Nabu ile Marduk gidiyordu,
Dağın ve ülkenin üstünden elçiler gibi geçtiler.
Uragal çapa halatını kopardı.
Sonra Ninip gidip fırtınayı patlattı.
Anunnaki yanan meşaleleri taşıdı,
Ve onların parlaklığı yeryüzünü aydınlattı.
Ramman'dan çıkan hortum göklere doğru yükseldi ve
Bütün ışıklar karanlığa dönüştü.

Şiddetli fırtına bütün bir gün boyunca esip gürlemiş. Sular yükselmiş ve her şey karışmış. İnsanlar karanlık yüzünden hiçbir şey göremeyip berbat şekilde can vermişler. Metin şöyle devam ediyor:

Hiç kimse arkadaşını göremiyordu,
Artık insanlar birbirlerini tanımıyordu. Göklerde,
Tanrılar bile tufandan korktu,
Geri çekildiler, Anu'nun cennetine gittiler.
Tanrılar ürkmüş tazılar gibi sindiler,

Gökkubenin sığınağında korkudan çömelip oturdular.
İştar doğum sancısı çeken bir kadın gibi inledi,
Tanrıların Hanımefendisi yüksek sesle inleyerek şunları söyledi:
"İnsanlığın eski ırkı toprağa geri döndü,
Çünkü ben tanrılar konseyinde şeytani bir şeye onay verdim!
Eyvah! Tanrılar konseyinde şeytani bir şeye onay verdim,
Ve bir fırtınanın halkımı yok etmesine razı oldum!
Doğurduğum şey... Nerede o?
Tıpkı balık yumurtası gibi denizi doldurdu!"
Anunnaki'nin tanrıları onunla birlikte ağladı,
Tanrılar diz çöktü, ağlayarak oturdular.
Dudakları mühürlendi (...)
Altı gün altı gece boyunca
Rüzgâr esti, tufan ile şiddetli fırtına yeryüzünü kapladı.
Yedinci gün yaklaştığında ordu gibi çarpışan,
Şiddetli fırtına, tufan ve kasırga durdu.
Sonra deniz sakinleşti ve alçaldı; kasırga ile tufan dindi.
Denizin üstüne baktım ve yüksek sesle ağladım,
Tüm insanlık toprağa döndüğü için.
Önümde yeryüzü yerine bir bataklık uzanıyordu.
Pencereyi açtım ve yanaklarıma ışık düştü.
Dizlerimin üstüne çöktüm, oturup ağladım.
Yanaklarımdan gözyaşlarım süzüldü.
Dünyaya baktım ve görebildiğim tek şey denizdi.
On iki gün sonra kara göründü.
Gemi, Nitsir diyarına doğru yol aldı.
Nitsir diyarının dağı, gemiyi sıkıca tuttu ve kayıp gitmesine engel oldu.
İlk gün, ikinci gün Nitsir dağı gemiyi sıkıca tuttu.
Üçüncü gün, dördüncü gün Nitsir dağı gemiyi sıkıca tuttu.
Beşinci gün, altıncı gün Nitsir dağı gemiyi sıkıca tuttu.

Yedinci gün yaklaştığında bir güvercin saldım ve uçup gitmesine izin verdim.
Güvercin bir oraya bir buraya uçtu,
Ama konacağı bir yer yoktu ve geri döndü.
Sonra bir kırlangıcı saldım ve uçup gitmesine izin verdim.
Kırlangıç bir oraya bir buraya uçtu,
Ama konacağı bir yer yoktu ve geri döndü.
Sonra bir kuzgunu saldım ve uçup gitmesine izin verdim.
Kuzgun uçtu gitti ve suların alçalmasını izledi,
Ve sonra çamurda yürüyerek ve gaklayarak yaklaştı ama geri dönmedi.
Sonra tüm kuşları dört bir yana saldım, bir kurban verdim,
Dağın zirvesine tanrılar şerefine şarap döktüm.
Yedi tane kazan hazırladım,
Altlarına saz ve sedir odunu yığıp tütsü yaktım.
Tanrılar kokuyu aldılar,
Tanrılar hoş kokuyu aldılar.
Tanrılar kurban adayanın üstünde sinekler gibi toplandılar.
Sonra Tanrıların Hanımefendisi yaklaştı,
Ve Anu'nun onun arzusuna göre yaptığı harika mücevherleri yukarı çıkardı ve dedi ki:
"Ne güzel tanrılar bunlar! Boynumdaki lapis lazuli (gök cevheri) taşları sayesinde asla unutmayacağım onları!
Hafızama kazıdığım bu günleri asla unutmayacağım!
Bırakın bu ikrama gelsin tanrılar,
Ama Bēl ikrama gelmeyecek,
Çünkü o konseye danışmayı reddedip tufanı gönderdi,
Ve halkımın üstüne büyük bela gönderdi."
Ardından Bēl yaklaşıp da
Gemiyi gördüğünde çok kızdı.
Tanrılara, İgigi'ye karşı öfkeyle doldu ve dedi ki:
"Kim canını kurtarıp kaçtı?
Yıkımın ardından kimse yaşamamalıydı!"
Sonra Ninip açtı ağzını ve konuştu,

Ve savaşçı Bēl'e dedi ki:
"Ea'dan başka kim yapabilir bunu?
Çünkü yapılan her şeyi bilir o!"
Sonra Ea açtı ağzını ve konuştu,
Ve savaşçı Bēl'e dedi ki:
"Sen tanrıların yöneticisisin, onların savaşçısısın,
Ama sen konseye danışmadın ve tufanı gönderdin!
Günahkârın günahını cezalandır,
Haddini aşana haddini bildir,
Ama eline hâkim ol, herkese kıyma!
Kendini tut ki herkes mahvolmasın!
Bir tufan göndermek yerine,
Bırak bir aslan gelip insanları azaltsın!
Bir tufan göndermek yerine,
Bırak bir leopar gelip insanları azaltsın!
Bir tufan göndermek yerine,
Bırak kıtlık gelip ülkeyi viran eylesin!
Bir tufan göndermek yerine,
Bırak felaket tanrısı gelip insanlığı katletsin!
Büyük tanrıların maksadını açığa vurmadım.
Atra-hasîs'in bir rüya görmesini sağladım ve böylece o da tanrıların maksadını işitti."
Bunun üstüne Bēl bir karara vardı,
Ve gemiye çıktı.
Elimi tuttu ve beni dışarı çıkardı,
Eşimi de dışarı çıkardı ve yanımda diz çöktürdü,
Bize doğru döndü, aramızda durup bizi şöyle kutsadı:
"Şimdiye dek Ut-napişti insanlardan biriydi,
Artık Ut-napişti tanrıların üstünde gibi, hatta bizim de,
Ve bırakın uzakta, nehrin ağzında yaşasın!"
Sonra beni alıp nehrin ağzına, uzağa götürdüler ve orada yaşamama izin verdiler.

Okur, MÖ yedinci yüzyılda Asur'da yaygın olan tufan hikâyesi hakkında bir fikir elde etmiştir sanıyorum. Bu hikâyeyi, İncil'deki anlatıyla karşılaştırmadan önce göz önünde bulundurmamız gereken bazı unsurlar vardır. İncil'deki hikâye, *Yaratılış* 7:9/9:17'de bulunmaktadır ve bu kitabın birinci ve ikinci bölümlerindeki yaratılma anlatılarında olduğu gibi iki farklı metinden alınmıştır (daha önce kısaca bahsettiğimiz *Papazların Kitabı* ve *Yehova* anlatısı). Yaratılmaya dair anlatılarda bu iki hikâyenin birbirlerinin içine geçmediğini ve birinin ilk önce, diğerininse daha sonra verildiğini görmüştük. Diğer yandan tufan sözkonusu olduğunda iki anlatı da ayrı ayrı verilmemiş, aksine tek bir anlatı oluşturacak biçimde birleştirilmiştir. Bununla birlikte anlatıları derleyen kişi, iki bilgi kaynağında küçük değişiklikler yapmış ve yararlandığı metinleri titizlikle korumuştur. İki yorumun detayları bakımından birbirinden farklılık gösterdikleri yerlerde bile ikisini uyumlu kılmaya çalışmamış, aksine bulduğu biçimiyle değiştirmeden sunmuştur. Bu unsur sayesinde iki anlatıyı da tam bir kesinlikle birbirinden ayırt etmek mümkündür.

Metnin mevcut haline baktığımızda hikâyenin bazı kısımlarında iki önemli detayda, kayda değer farklılıklara rastlamaktayız. Biri tufanın süresinin uzunluğu, diğeriyse gemide koruma altına alınan hayvan sayısı. *Yaratılış* 7:10'a göre sel afeti, Nuh'a gemi inşa etmesi söylendikten yedi gün sonra gerçekleşmiştir. *Yaratılış* 7:12 ve 8:6'da suların yeryüzünde kaldığı süre kırk gündü ve 8:6-8:12'ye göreyse her biri yedi gün süren üç farklı aşamadan sonra geri çekildiler. Bu bölümlere göre tufanın toplam süresi, yedi günlük hazırlık dönemi de dahil olmak üzere altmış sekiz gündü. Diğer yandan *Yaratılış* 7:11'de sel felaketinin, "Nuh'un ömründeki altı yüzüncü senenin, ikinci ayının, on yedinci gününde" başladığı belirtilmektedir. *Yaratılış* 7:24'teyse "suların yeryüzünde yüz elli gün kaldığı" ifade edilmektedir. *Yaratılış* 8:13 ile 8:14'e göre

sular nihayet "Nuh'un altı yüz birinci yaşı, ikinci ayı ve ayın yedisi ile yirmisinde" ortadan kaybolmuş ve yeryüzü yeniden kuru toprağa kavuşmuş. Bu paragraflara göre tufanın toplam süresi bir yıldan biraz daha fazlaydı ve böyle bir ifade afetin süresini altmış sekiz gün olarak belirten paragraflardaki alıntılarla bağdaşmamaktadır. İkinci en çarpıcı fikir ayrılığı örneğiyse gemide korumaya alınan hayvanların sayısındadır. *Yaratılış* 6:19'a göre Nuh'un her türden iki hayvanı korumaya aldığı söylenirken *Yaratılış* 7:2'de Nuh'un her av hayvanından yedi tanesini, evcil hayvanlardansa iki tanesini korumaya aldığı belirtilmektedir. Bunlar muhtemelen anlatıdaki en çarpıcı iki fikir ayrılığı örneğidirler. İki farklı yazarın birbirinin içine geçmiş farklı anlatıları oldukları varsayımının dışında bağdaştırılmaları da mümkün değildir.

Her birinin kendine özgü yazım biçimleri bulunan, aynı olayın iki farklı anlatısı da bu düşüncemizi kanıtlar niteliktedir. Böyle bir kanıta dayanarak anlatının iki üslubunu birbirinden ayırmak mümkündür. Bu iki üslubun farkları o kadar barizdir ki herhangi biri resmi İngilizce İncil versiyonunda izlerini kolaylıkla sürebilir. Metindeki sütunun yanında bir çizgiyle anlatının aşağıdaki paragraflarını işaretlersek bu durum açıkça ortaya çıkacaktır: *Yaratılış* 6:9-22 ve 7:6, 11, 13-16 ("Tanrının emrettiği gibi" bölümüne kadar); 7:18-21, 24 ve 8:1-2 ("son verildi" bölümüne kadar); 8:3 ("ve bitiminden sonra" ile başlayan bölümden itibaren) ve 8:5; 8:13 ("yeryüzünden" bölümüne kadar); 8:14-19; 9:1-17. İşaretlemeyi yaptıktan ve bu kısımlar arka arkaya okunduktan sonra tufanın eksiksiz ve tutarlı bir anlatımını elde ettiğimiz görülecektir. Şayet daha sonra işaretlenmemiş olan paragraflar okunursa, her ne kadar mısranın bir bölümünün sırası değiştirilmiş olsa da (7. bölüm 16'ncı mısranın ikinci yarısı), tufanın diğer eksiksiz ve tutarlı anlatımını elde ettiğimiz görülecektir.[48]

48 Bu durum aşağıdaki özetlerden açıkça anlaşılacaktır. İlk önce birlikte

tufanın *Papazlar Kitabı*'na göre anlatısını içeren işaretlenmiş paragrafları özetleyeceğiz: Yeryüzü yozlaştığı için Tanrı bir tufan göndermeye karar verdi. Bu sebeple de Nuh'u boyutlarına ve yapılış biçimine dair kesin talimatları verdiği bir gemi inşa etmesi için uyardı. Gemi tamamlandığında gemiye ailesini, yaşayan her canlıdan bir erkek bir dişi olmak üzere iki tane ve ayrıca hem kendisi hem de onlar için yiyecek getirmesi söylendi. Nuh da kendisine emredileni yerine getirdi (6:9-22). Sel felaketi başladığında Nuh, altı yüz yaşındaydı (7:6). Ömrünün altı yüzüncü yaşında, derin denizlerdeki pınarların parçalanması ve gökkubbenin pencerelerinin açılması sel felaketine neden oldu (7:11). Tam olarak aynı gün, Nuh'la ailesi gemiye bindi ve hayvanları da çift olarak içeri aldı (7:13-16). Ve sular yükselip yüksek dağları kapladı. Sel sularının derinliği on beş arşına ulaştı ve yaşayan her canlı helak oldu (7:18-21). Tanrı suları dindirmek üzere rüzgâr gönderdiğinde, sular yüz elli gündür yeryüzündeydi. Derin denizlerin pınarları ile gökkubbenin pencereleri kapatıldı (7:24 – 8:2). Yüz elli günün tamamlanmasından sonra sular azaldı ve yedinci ayda gemi Ağrı Dağı'nın zirvesine oturdu. Sular, dağların zirveleri görünene kadar onuncu aya kadar aralıksız alçalmaya devam etti (8:3-5). Altı yüz birinci yılın ilk gününde, sular yeryüzünden çekildi (8:13) ve ikinci ayın yedinci ile yirminci gününde yeryüzü tamamen kurudu (8:14). Nuh gemiden çıktı (8:15-19), Tanrı da Nuh ile oğullarını kutsayıp bir daha tufan gönderip de yeryüzünü helak etmeyeceğini söyledi. Bu vaadinin bir işareti olarak da bulutların üstüne gökkuşağını çekti (9:1-17). İşaretlenmiş paragraflarda sunulan eksiksiz ve kendi içinde tutarlı olan hikâye işte böyledir.

İşaretlenmemiş olan paragraflarsa *Yehova* anlatısını temsil etmektedir. İşaretlenmiş bölümlerden okur, kutsal isim olarak *Tanrı*'nın kullanıldığını fark edecektir. Bu isim İbranice sözcük olan *Elohim*'e karşılık gelmektedir. İşaretlenmemiş olan paragraflardaysa İbranice bir sözcük olan *Yahveh* ya da *Yehova*'yı temsil eden *Efendimiz*'in genellikle kullanıldığı fark edilecektir. *Yehova* anlatısı tamamen eksiksiz bir anlatı değildir, çünkü bir gemi inşa edilmesi emrini içeren başlangıç kısmı ihmal edilmiştir. Şüphesiz *Papazlar Kitabı*'nda bu bölümün tamamı anlatıldığından olsa gerek. *Yehova* anlatısından geri kalanlardan tufana dair şöyle bir paragraf elde etmekteyiz: Nuh kendi nesli içinde erdemli birisi olduğu için Efendimiz ona ve tüm aile halkına gemiye binmesini emretti. Nuh'a ayrıca gemiye her av hayvanından yedi tane ve evcil hayvanlardan da iki tane getirmesi söylendi. Av hayvanlarının sayısının daha fazla olmasının sebebi, şüphesiz onların Nuh ile ev halkının gemide mahsur kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak kullanılacak olmalarıydı. Nuh yedi gün içinde Efendimizin yeryüzüne kırk gün kırk gece boyunca yağmur yağdıracağı ve Efendimizin yarattığı her canlının öleceği konusunda uyarıldı (7:1-5). Böylece Nuh kendisine emredileni yerine getirip gemiye av ve evcil hayvanlardan aldı (7:7-9) ve Efendimiz de onu gemiye kapattı (7:16). Önceden bildirildiği üzere yedi gün sonra yeryüzüne sel afeti geldi (7:10) ve kırk gün kırk gece boyunca yeryüzüne yağmur yağdı (7:12). Ve tufan kırk gün boyunca yeryüzüne indi ve sular yükselip gemiyi taşıdı

Okur her bir anlatının, kendine özgü ifadeleri tekrarladığını ve her birinin diğerinden bağımsız ele alındığında tufan vakasına dair tutarlı ve çelişkisiz bir yorum içerdiğini anlayacaktır. Olayların tarihsel kaydını tutan özelliğine uygun olarak *Papazlar Kitabı* geminin boyutları ve yapımına dair kesin detaylar sunmaktadır. Ayrıca sel sularının derinliğinin kaydını tutmakta, taşkının ne zaman başladığı, geminin Ağrı Dağı'nın zirvesine ne zaman oturduğu, diğer dağların zirvelerinin ne zaman göründüğü, suların ne zaman çekildiği ve yeryüzünün zemininin ne zaman tamamen kuruduğuna dair tarihleri gün, ay ve yıl olarak ayrıntılı biçimde vermektedir. Buna özgü hadiseler, tufanın nedeni olarak derin denizlerdeki pınarların parçalanması, geminin Ağrı Dağı'nın üstüne oturması ve Tanrı'nın ahdini yerine getirmesinin işareti olarak gökkuşağı yollaması olarak sıralanabilir. *Yehova* anlatısı çok daha betimleyicidir. Efendimiz Nuh'u gemiye kapatır, Nuh'un adağının tatlı kokusunu alır ve bir daha tekrar tufan göndermeyeceğini söyler. Bu anlatıya özgü hadiselerse av ile evcil hayvanlar arasındaki ayrım, tufanın derin denizlerdeki pınarların parçalanmasından değil de şiddetli bir yağmurla getirilmesi, kuzgun ile güvercinin salıverilmesi, sunağın inşa edilmesi ve üstünde Yehova'ya kurban verilmesidir. İki anlatı

(7:17). Ve Nuh ile gemide yanında olanlar dışında her canlı yok oldu (7:22-23). Sonra yağmur gökyüzünde zapt edildi ve sular da yeryüzünden kesintisiz bir biçimde çekildi (8:2-3). Ve kırkıncı gün Nuh, geminin penceresini açıp bir kuzgunu dışarı saldı. Kuzgun oraya buraya uçup geri dönemedi. Sonra bir güvercini saldı. Güvercin, ayaklarını koyabileceği kuru bir yer bulamayıp ona geri döndü. Bir yedi gün daha bekleyip güvercini yeniden saldı. Kuş bu sefer gagasında kopmuş bir zeytin yaprağıyla geri döndü. Böylece Nuh suların azaldığını anladı. Yine de bir yedi gün daha bekleyip güvercini yeniden saldı. Kuş bu sefer geri dönmedi (8:6-12). Bu yüzden Nuh geminin kapağını açtı ve yeryüzünün zemininin kuruduğunu gördü (8:13). Ve Nuh sonra Efendimiz adına bir sunak yaptı ve her evcil hayvanla kümes hayvanından alıp sunakta kurban etmek üzere yaktı. Efendimiz tatlı kokuyu aldı ve tüm kalbiyle bir daha yeryüzüne lanet etmeyip yaşayan her canlıyı öldürmeyeceğini söyledi. Diğer yandan yeryüzünün mevcut durumunda kalacağını, evrenin doğal düzeninin değiştirilmeyeceğini belirtti (8:20-22).

arasındaki başlıca görüş ayrılığından yani tufanın süresinin uzunluğuna dair ifadelerden halihazırda bahsedilmiştir.

Tufanın, Babil anlatımını ve *Yaratılış* kitabındaki bu iki yorumunu karşılaştırdığımızda, her ikisinin özelliklerinin çoğunu içerdiğini görmekteyiz. Geminin biçimi ve yapısına dair detaylar *Papazlar Kitabı*'nda ve Babil anlatımında çok benzerdir. Her iki anlatı da teknenin çok katlı yapıldığından ve su geçirmemesi için zift kullanıldığından bahsetmektedir. Her iki anlatıda da geminin bir dağın zirvesine oturduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Ea'nın gelecekte bir tufan gönderilmesine karşı çıkması da muhtemelen Tanrı'nın, Nuh'a bir daha insanlığın böyle yok edilmeyeceğine dair verdiği söze eşdeğerdir. Diğer yandan *Yehova* anlatısına özgü özelliklerin birçoğu Babil yorumunda da ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazıları uyarıyla tufanın gelişi arasında geçen yedi gün, tufanın nedeninin şiddetli yağmura yüklenmesi, suların durumunun kontrol edilmesi için kuşların salıverilmesi, tatlı bir kokuya neden olan kurbanın yakılması vb. olarak sayılabilir.

Buradan hareketle *Yaratılış* kitabında birbirinden bağımsız iki tufan hikâyesi olduğunu ve her ikisinin de aslen Babil kaynaklarından türediğini, ancak Asurbanipal'ın kitaplığından gelen tabletler üzerindeki Babil yorumundan doğrudan kopyalanmadığını söyleyebiliriz. Yaratılmaya dair efsaneler sözkonusu olduğunda bunların, sürgünden belli bir süre önce Babil'den elde edildiklerinden zaten bahsetmiştik ve orada sunulan iddialar, tufan hikâyesi için de aynı şekilde geçerlidir. Ancak yine de bu anlatılardan ikincisinin erken dönem İbranice metinler üzerinde, Babil ejderha miti kadar güçlü bir etki bırakmaması da oldukça çarpıcıdır. *İşaya* kitabının ikinci bölümünde, Yehova'nın Yahudileri esarete göndermesine neden olan gazabı, "Nuh'un suları"na benzetilmektedir. Ayrıca *Ezekiel* kitabında tufanın İncil'deki hikâyesinin bilindiğini gösteren ilginç bir alıntı bulunmaktadır. Ancak *Eski Ahit*'in

diğer kitaplarında hikâyeye dair pek bir iz yoktur. Dahası tufanın, İbrani ve Babil yorumları arasındaki benzerlik, yaratılmaya dair benzer anlatılar arasındakinden çok daha yakındır. Bu unsurlar, tufan hikâyesinin daha geç bir dönemde ve Kudüs'ün ele geçirilmesinden yüzyıllar öncesi bir tarihte, İbraniler tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Beşinci Bölüm

Tanrılar ve Kahramanların Hikâyeleri

Önceki iki bölümde, İbrani yazılı metinleri üzerinde izlerini bırakan Babil efsanelerini inceledik. Bu efsanelerden dünyanın yaratılışıyla ilgili olanlar, kendi aralarında tam bir gelenek topluluğu oluşturmuşlardır ve onlardan da üçüncü bölümde bahsettik. Dördüncü bölümün konusunu oluşturan tufan hikâyesiyse bizlere ayrı bir efsane olarak ulaşmamış olup Gılgamış isimli büyük bir Babil kahramanının maceralarını betimleyen uzun bir şiirin içinde yer alıyordu. Şiirde anlatılan tufan hikâyesi eksiksiz bir anlatı oluşturduğu için yaratılışa dair efsanelerle bağlantılı olarak ele almak üzere bağlamından çıkararak inceledik. Şimdiyse Babil medeniyetinin en büyük efsanevi kahramanı olan Gılgamış'ın kahramanlıklarını ele alan bu büyük Babil şiirinin geriye kalan bölümlerini inceleyeceğiz.

Kahramanın ismi uzun yıllar boyunca *İzdubar* ya da *Gişdubar* olarak okunuyordu, ancak Babillilerin *Gılgamış* ismini oluşturan ideogramı bu şekilde telaffuz ettiklerini artık bi-

liyoruz.[49] Gılgamış'ın "Efendimizden önce büyük bir avcı" olan ve "Şinar" (Mezopotamya) diyarındaki krallığında "Babil, Uruk, Akad ve Kalneh'de" şehirlerini barındıran Nemrud isimli bir kahramanla özdeşleştirildiği iddia edilmektedir. Bununla birlikte Nemrud'la Gılgamış'ın antik dönemde büyük Babil kahramanları olmalarının ötesinde kimliklerini bir sayacak başka hiçbir neden bulunmamaktadır. Nemrud hakkında *Yaratılış*'ın bahsi geçen paragrafında bizlere anlatılanlar dışında çok az şey biliyoruz, ancak Gılgamış'ın başarıları günümüze dek ulaşan en uzun Babil şiirinde tekrar tekrar anlatılmaktadır. Bu şiir, *Yaratılma Dizisi*'nde olduğu gibi rakamlarla ayrılmış on iki tabletten oluşan bir dizi biçimindedir. Merhum Sör Henry C. Rawlinson, on iki tabletin yılın on iki ayına karşılık geldiğini ve bu nedenle de şiirin bir güneş efsanesi olduğunu ileri sürmüştür, ancak tabletlerin çoğunun içeriği bu görüşü destekler nitelikte değildir. Aslında şiirin on iki bölüme ayrılması, görece daha geç bir döneme ait bir düzenlemeydi. Muhtemelen antik efsaneleri derleyip düzenleyen kâtiplerin işiydi. Gılgamış efsaneleriyle anlatılarının oldukça eski dönemlere uzandığını biliyoruz, çünkü üstünde onun tarafından gerçekleştirilmiş kahramanlık başarılarının kazınmış olduğu Sümer dönemine[50] ait silindir mühürler bulunmuştur. Bununla birlikte birçok diğer Babil efsanesinde olduğu gibi bu hikâyeleri okuduğumuz asıl şiir hakkında da MÖ yedinci yüzyılda yazılmış Asur tabletleri sayesinde bilgi edinmekteyiz. Eserin birkaç kopyası Asurbanipal'ın kütüphanesi için çıkarılmıştır ve kopyaların British Museum'da bulunan çok sayıdaki parçasından da hikâyenin kısımlarını bir araya getirip anlatının bazı bölümlerini detaylı bir biçimde anlatmak mümkündür. Hikâye, Tanrıça İştar'ın başlıca tapınma yeri olan Uruk'a sıkıca bağlıdır ve Gılgamış her ne kadar

49 Aelianus, Gılgamos adında antik bir kraldan bahsetmektedir. Belli ki bu adı, şiirin kahramanından ödünç almıştır.

50 Yaklaşık MÖ 4000 yılından MÖ 2300 yılına kadar olan dönem.

maceraları süresince uzak diyarlara seyahat etmiş olsa da daima Uruk kentine geri dönmektedir.

Dizinin ilk tabletinin büyük bir kısmı kırıktır. Büyük bir ihtimalle şiirin başlangıç sözlerini içeren bir parça bulunmuştur, çünkü şiiri inceleyip kahramanın geçmişi hakkında bilgi edinmek isteyenlere yararlı olacak bilgileri içeriyor gibi görünmektedir. Önsöz niteliğindeki bu açıklamalardan sonra metin Uruk'u takdim etmekte ve gerçekleşen bir kuşatmanın sonucunda bu antik kentin başına gelen talihsizlikleri anlatmaktadır. Şehirde yaşayan tüm canlılar, tanrılar, insanlar ve hayvanların akılları karışmış ve dehşete düşmüşlerdir. Metin şöyle devam etmektedir:

Yavrularını ayağı altında ezmekte,
İnekler buzağılarına saldırmakta.
Erkekler hayvanlar gibi haykırmakta,
Ve bakireler kumrular gibi yas tutmakta.
Güçlü duvarlarla çevrili Uruk'un tanrıları
Sineklere dönüşüp sokaklarda vızıldamakta.
Güçlü duvarlarla çevrili Uruk'un cinleri
Yılanlara dönüşüp deliklere süzülmekte.
Düşman üç yıldır Uruk'u kuşatmakta,
Ve kapılar kapatılıp sürgüler çekilmiş,
İştar düşmana karşı başını bile kaldırmamış.

İlk tabletin bu parçalarında Gılgamış'tan hiç bahsedilmediğini görüyoruz, ancak ikinci tabletin üstünde Uruk sakinlerinin, Gılgamış'ın hükmü altında feryat figan ettiklerine tanık oluyoruz. Uruk'u kuşatmakta olduğundan bahsedilen düşmanın, Gılgamış'ın yönetiminde olması ve sonra da şehri ele geçirdikleri pek de ihtimal dışı gibi görünmüyor. Başka bir görüş ise Gılgamış'ın gelip Uruk'u düşmanın elinden kurtarmış ve hizmetlerinin karşılığında da şehrin yöneticisi olarak seçilmiş olduğudur. Bunlardan hangisi gerçekleşmiş olur-

sa olsun nihayetinde Uruk'ta tahtına oturmuş ve şehirdeki tüm genç erkekleri hizmetine alıp tüm bakire kızları sarayına kaçırdığı için yönetimi kısa süre içinde sevilmez olmuştur. Şehrin yaşlıları şikâyetlerini şöyle dile getirmektedir:

Gılgamış hiçbir erkek evladı babasına bırakmadı,
Hiçbir bakireyi yiğidine, hiçbir karıyı da kocasına...

Bu sebeple halk, Gılgamış'ın zorbalığına karşı Tanrıça Aruru'ya haykırmış ve Gılgamış'ın, onu kontrol altında tutacak hiçbir rakibi olmadığından böyle despotça davrandığını söyleyip şikâyet etmişler. İnsanların şikâyetleri hiç durmadan gece gündüz yükselmiş ve göklerin tanrıları yakarışlarını duyup onlara acımış. Tanrılar da Aruru'ya haykırıp gücü Gılgamış'a eşit olan ve böylece onunla çarpışıp onun kudretini kısıtlayacak birini yaratması için ona yalvarmışlar. Gılgamış'ı yarattığı gibi[51] onun rakibini de yaratması gerektiğini ileri sürmüşler. Aruru onların sözlerine kulak vermiş ve Gılgamış'ın karşısında durabilecek birini tasarlayıp yaratmaya koyulmuş. Ea-bani olarak adlandırılan bu kişinin ortaya çıkışından bahsedilen paragrafta şöyle yazmaktadır:

Bu sözleri duyduktan sonra (yani tanrıların sözleri)
Aruru zihninde, Anu'dan[52] *bir insan yaratmayı tasarladı.*
Aruru ellerini yıkadı,
Kilden bir parça kopardı ve yere fırlattı.
Böylece kahraman Ea-bani'yi yarattı.

Ea-bani, şeklen tamamen insan biçiminde değildi. Silindir mühürler üstündeki resminden kafası, vücudu ve kollarının insan biçiminde, bacaklarınınsa hayvan bacağı biçiminde

51 Yaratılma hikâyesinin bir yorumuna göre Aruru'nun Marduk ile birlikte insanlığı yarattığına inanıldığını hatırlayalım.

52 Yani kutsal bir insan, bir yarı tanrı. Bu ifadede geçen "Anu" ismi "tanrı" için genel bir isim olarak kullanılmaktadır.

olduğunu biliyoruz. Şiirde Ea-bani'nin tasviri şu şekilde verilmektedir:

Vücudunun tamamı kıllarla kaplıydı,
Bir kadınınkine benzer uzun saçları vardı.
Saçları Mısır Tanrısı'nın saçları gibi gürdü.
Bu diyarı ve sakinlerini tanımıyordu,
Yeryüzünün tanrılarınınki gibi kıyafetler giyiyordu.
Ceylanlarla birlikte ot yiyordu,
Hayvanlarla birlikte susuzluğunu gideriyordu,
Sulardaki canlılarla birlikte gönlünü hoş tutuyordu.

Artık yeni bir şahsiyet sahnede görünmektedir ve böyle bir anda ortaya çıkıvermesinden, şiirin eksik olan daha önceki bölümlerinde kendisinden zaten bahsedilmiş olduğu apaçık ortadadır. Bu yeni şahsiyet görünüşe göre Gılgamış tarafından Ea-bani'yi yakalamak üzere dağlara gönderilmiş "avcı" Tsaidu'dur. Tanrılar Ea-bani'yi, Gılgamış'la savaşması için bir an önce Uruk'a göndermek istiyorlardı ve Gılgamış'ın Tsaidu'yu, Ea-bani'yi yakalamak üzere göndermesinin amacı da açıkçası onların bu niyetini engellemekti. Dolayısıyla "avcı" dağlara çıkıp Ea-bani'yi yakalamak için pusu kurmuş. Tsaidu üç gün boyunca Ea-bani'yi su içmek için dereye inerken izlemiş, ancak teke tek çarpışmada yenemeyeceği kadar güçlü olduğunu düşünmüş. Bu yüzden Uruk'a dönüp Gılgamış'a bu canavarın gücünden bahsetmiş. Onu gördüğünde içine düştüğü dehşeti tarif etmiş ve kurduğu bütün tuzakları nasıl yok ettiğini şöyle anlatmış:

Tüm dağlarda geziniyordu,
Sürekli hayvanlarla besleniyordu,
Sürekli su içtiği yere geliyordu.
Ama korktum ve ona yaklaşamadım.
Kazdığım çukurları doldurdu,
Serdiğim ağları yırttı,

Yeryüzünün evcil ve yabani hayvanlarını elimden kaçırttı,
Ve onlarla savaşmama izin vermedi.

Tsaidu'nun başarısızlığından dolayı Gılgamış'ın cesareti kırılmadı ve ona avcının sıradan tuzakları karşısında kurnazlığını kanıtlayan Ea-bani'yi yakalayabileceği bir yol gösterdi:

Git benim Tsaidu'm ve yanında Ukhat'ı götür.
Ve canavar su içmeye geldiğinde,
O zaman bırak Ukhat giysilerini yırtıp çıkarsın ve çıplak vücudunu göstersin.
Ea-bani de onu görecek ve ona yaklaşacaktır,
Ve topraklarında beslenen büyükbaş hayvanlar
Onu terk edecektir.

Tsaidu'nun yanında götürmesi söylenen Ukhat, İştar'ın hizmetinde olup bu tanrıçanın Uruk kentindeki antik tapınağına bağlı kutsal kadınlardan biriydi. Anlatı şöyle devam etmekte:

Tsaidu ayrıldı ve yanında Ukhat adlı kadını götürdü.
Düz yoldan gittiler,
Ve üçüncü gün belirlenen yere vardılar.
Sonra Tsaidu ve kadın kendilerini gizlediler.
Bir gün, iki gün... İçme yerinde pusuda beklediler.
Hayvanlarla birlikte Ea-bani susuzluğunu giderdi,
Sulardaki yaratıklarla gönlünü hoş etti.
Sonra Ea-bani (...) yaklaştı.
Ceylanlarla birlikte otları yedi,
Hayvanlarla susuzluğunu giderdi,
Sulardaki yaratıklarla birlikte gönlünü hoş tuttu.

Ea-bani yaklaşırken Ukhat onu gördü ve Tsaidu şöyle haykırdı:

İşte bu o, Ukhat, kuşağını çöz,
Çıplaklığını göster ki güzelliğini beğenebilsin.
Ürkek olma, ruhunu ele geçir.
Seni görecek ve sana yaklaşacaktır.
Giysilerini çıkar, o zaman kollarına yatacaktır.
Kadınların edasıyla onu memnun et.
Seni aşkın kucağında tutarken,
Topraklarında yetişen büyükbaşlar onu terk edecektir.

Ukhat, Tsaidu'nun emirlerini yerine getirdi ve aşağıdaki dizelerden de anlaşılacağı üzere komplo başarıya ulaştı:

Ukhat kuşağını çözüp çıplak vücudunu gösterdi,
Ürkek olmadı ve onun ruhunu ele geçirdi.
Giysilerini çıkardı ve Ea-bani onun kollarına yattı.
Onu kadınların edasıyla memnun etti,
Ve Ea-bani onu aşkın kucağında tuttu.
Altı gün ve altı gece boyunca Ea-bani yaklaştı ve
Ukhat ile oyalandı.
Ukhat'ın sunduğu zenginliklerle kendini hoş ettikten sonra,
Dikkatini büyükbaş hayvanlarına çevirdi.
Ceylanları yatmış Ea-bani'ye bakıyordu,
Topraklarının hayvanları ona sırtlarını çevirmişti.
Ea-bani dehşete düştü ve vücudu gerildi,
Hayvanları ayrılırken dizleri kımıldamıyordu.

Ea-bani onları izlemeye ya da geri dönmeleri için ikna etmeye çalışmamıştı. Dehşetinden sıyrılıp yanındaki refakatçisine bir daha dönmüştü. Şöyle devam ediyor:

Aşka geri döndü, kadının ayaklarının dibine oturdu,
Bakışlarını kaldırıp kadının yüzüne baktı.
Kadın konuşurken dinledi.
Ve kadın Ea-bani'ye dedi ki:

"Endamın ne kadar muazzam, ah Ea-bani! Tıpkı bir tanrı gibisin.
Neden yeryüzünün hayvanlarıyla yatıyorsun?
Gel, seni güçlü duvarlarla çevrili Uruk'a götüreyim,
Görkemli eve, Anu ile İştar'ın konutuna,
Yabani boğa gibi kuvvetli olan,
İnsanlar üstünde saltanat süren Gılgamış'ın sarayına götüreyim."
Ukhat onunla konuştu ve o da kadının sözlerine kulak verdi,
Kalbinin bilgeliğinde bir arkadaş arzuluyordu.
Ea-bani kadına dedi ki:
"Hadi o zaman, Ukhat, götür beni,
Anu ile İştar'ın görkemli ve kutsal konutuna,
Yabani boğa gibi kuvvetli olan,
İnsanlar üstünde saltanat süren Gılgamış'ın sarayına."

Tablette şiirin buradan sonrasının yazıldığı yer kırık ve bu yüzden hikâyenin konusunu anlamak çok zor. Ea-bani, Ukhat'tan Gılgamış'ın gücü hakkında o kadar çok şey dinlemiş ki onun arkadaşlığını kazanmak istemiş. Ancak görünüşe göre önce kahramanın gücünü sınamayı ve onunla bir mücadeleye girmeyi arzulamış. İşte bu amaçla Ukhat ile birlikte Uruk şehrine doğru yola çıkmış ve oraya bir festival sırasında varmışlar. Bu esnada Ea-bani, Gılgamış ile dövüşmeye girişmekten kaçınması konusunda uyarıldığı bir rüya görmüş. Gılgamış'ın, ondan daha güçlü olduğu ve gece gündüz demeden dinlenmediği için onu gafil avlamayı bile ummaması söylenmiş. Ayrıca Gılgamış'ın, Güneş Tanrısı Şamaş'ın çok sevdiği bir kulu olduğu ve üç büyük tanrı Anu, Bēl ve Ea'nın ona akıl verdikleri de anlatılmış.

Bu arada Gılgamış da bir rüya görmüş ve rüyayı yorumlayamadığı için tedirgin olmuş. Bu yüzden de annesi Aruru'ya gidip ona gördüklerinin anlamını sormuş. Annesine, rüyasın-

da göklerdeki yıldızların üstüne düşüyormuş gibi göründüğünü söylemiş ve annesi de görünüşe göre rüyayı Ea-bani'nin gelişinin kehaneti olarak yorumlamış. Ayrıca oğluna Ea-bani'yle arkadaş olmasını tavsiye etmiş.

Gılgamış ile Ea-bani mücadele etmemişler ve dizinin üçüncü tableti nasıl arkadaş olduklarını anlatmaktadır. Metnin geriye kalan okunabilir kısımlarında görünen o ki Ea-bani önce ona rüyasında sunulan uyarıya aldırış etmemiş. Ancak Güneş Tanrısı'nın şahsen aracılık etmesinin ardından Gılgamış'la savaşma arzusundan vazgeçmiş ve bundan böyle Gılgamış'a bir dost olarak davranmaya razı olmuş. Ea-bani'yi Uruk'ta kalmaya ikna etmek için Şamaş onu kraliyet rütbesiyle onurlandırmış ve ona yeryüzünün prensesi gelip ayaklarını öperken büyük bir kanepeye uzanacağına ve Uruk halkının da ona itaat edeceklerine dair söz vermiş. Ea-bani, Güneş Tanrısı'nın sözünü dinlemiş ve Gılgamış'ın arkadaşı olarak Uruk'ta kalmaya razı olmuş.

Şiirin bir sonraki bölümü eksik olmasına rağmen iki kahramanın birlikte Humbaba isimli bir Elam tiranına[53] karşı çıktıkları bir seferle ilgili hikâyeyi çıkarmamıza yetecek miktarda metin parçası geriye kalmıştır. Sefer hazırlıkları ve Humbaba'yla mücadeleleri dizinin dördüncü ve beşinci tabletlerinde anlatılmaktadır. Humbaba'nın kalesine doğru yola çıkmadan önce Ea-bani, Güneş Tanrısı'na dua etmiş ve Gılgamış ise ona gönderilen hayırlı bir rüyayı anlatmış. Rüyasında arkadaşının Humbaba'nın ölü bedeninin başında dikildiğini görmüş. Zamanı gelince iki kahraman, tam ortasına Humbaba'nın kalesinin inşa edildiği bir sedir ormanına varmışlar. Haykırışları kasırga gibi olduğu için Humbaba'nın yakınlarında yaşayan herkes ondan korkarmış ve sedir ormanına girecek kadar ihtiyatsız davrananlar helak olurmuş. Buna

53 Mezopotamya'nın doğusunda yaşayan Elam halkı çok eski zamanlardan beri Babillilerle sürekli anlaşmazlık içindeydi.

rağmen iki kahraman, düşmanlarının kudreti hakkındaki söylenenlerden yılmadan yolculuklarına hızla devam etmişler. Ormana girmişler ve orada yetişen ağaçların büyüklüğü karşısında hayrete düşmüşler. Şiirde şöyle anlatılmaktadır:

Kıpırdamadan durdular ve ormana hayret ettiler,
Sedir ağaçlarının yüksekliğine bakakaldılar,
Ormanın girişine, Humbaba'nın yürümeye alışık olduğu,
Ayak bastığı yere bakakaldılar.
Yol yapılmış ve patika güzelce düzenlenmişti.

Keyifli ve nefis gölge veren hoş kokulu devasa sedir ağaçlarının güzelliği betimlendikten sonra tabletin kırıldığını görüyoruz. Kahramanların kaleye nasıl girdiklerini ve Humbaba'yı öldürmeyi nasıl başardıklarını bilmiyoruz, ancak mücadelede başarılı oldukları, tabletin son satırından açıkça belli oluyor. Satırın yarısı elimize ulaşmıştır ve şu şekilde yazar: "Humbaba'nın başı." Buradan Gılgamış ile Ea-bani'nin muhtemelen tiranı öldürdükten sonra başını vücudundan ayırdıkları sonucuna varabiliriz.

Buraya kadar kahramanlar hep başarılı oldular. Güneş Tanrısı'nın lütfundan yararlanarak şehrin kudretli bir düşmanını öldürmeyi başarıp zaferden memnuniyet duyarak Uruk'a geri döndüler. Bununla birlikte bu andan itibaren kısmetleri o kadar da kutlu olmayacaktı. Altıncı tablet talihsizliklerinin nedenini belirtmektedir. Gılgamış kudretli Tanrıça İştar'ın gazabına maruz kalmaktadır. Tablet, Gılgamış'ın Uruk'a döndükten sonra savaş lekelerini silip de kral kaftanını nasıl giydiğini şu sözlerle anlatarak başlamaktadır:

Silahlarını temizledi, silahlarını parlattı,
Üstünden zırhını çıkardı,
Kirli kıyafetlerini çıkarıp temiz olanları giydi.
Saygın kaftanını giyip tacına uzandı.
Gılgamış tacını taktı, tacına uzandı.

Savaştan döndükten sonra giyinip kuşanan kahramanın görüntüsü karşında Tanrıça İştar'ın kalbi ona karşı sevgiyle doldu. Şiir, İştar'ın Gılgamış'ın yakışıklılığının farkına vardığını anlatarak devam ediyor:

Gel, Gılgamış, benim eşim ol.
Kudretini bir hediye olarak ver bana,
Ve benim kocam olasın, ben de senin karın.
Sana altından ve lapis lazuli'den (gök cevheri) bir araba hazırlayayım,
Tekerlekleri altından ve kornası elmastan yapılmış,
Ve güçlü (...) atları bağlayasın ona.
Hoş sedir kokulu evimize giresin.
Evimize girdiğinde,
En büyükler ve kudretliler gelip ayaklarını öpsün.
Krallar, hükümdarlar ve prensler önünde diz çöksün,
Ve dağlardan, ovalardan sana hürmetle hediyeler getirsinler.

Tanrıça bunlara ek olarak Gılgamış'a sürülerinin ikizler doğuracağının, arabasının atlarının hızlı ve hayvanlarının da eşsiz olacağının sözünü verdi, ancak Gılgamış daha önce onun aşkına sığınanların kaderini hatırlayarak onu reddetti. İhanetinden dolayı Tanrıça'yı şöyle azarladı:

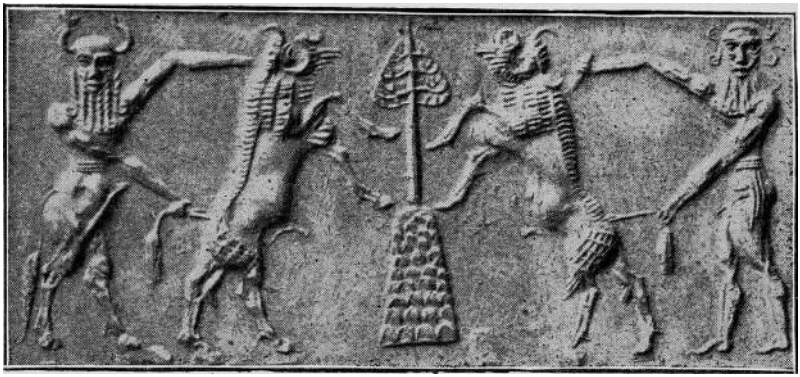
Gençliğinde eşin Tammuz'un üstüne,
Her yıl keder saldın.
Muhteşem Allalu kuşunu çok sevdin,
Ama sonra yakalayıp kanadını kırdın.
Ormanda ayakta dikilip "Ah, kanadım!" diye ağlıyor.
Ayrıca çok kudretli bir aslanı sevdin,
Yedi üstüne yedi tuzak kurdun ona.
Ayrıca savaşta rakipsiz bir atı sevdin.
Onu da dizginledin, mahmuzladın ve kırbaçladın.
Yedi kasbu boyunca dörtnala koşturdun,

Istırap çektirdin, terlettin onu,
Ve annesi Silili'ye keder saldın.
Ve sürekli senin için toprağa şarap döken,
Her gün senin için oğlak kurban eden,
Bir sürünün çobanını da sevdin,
Ama onu da yakalayıp bir leopara çevirdin,
Sonra da çobanın oğlu babasını avladı,
Ve kendi köpekleri onu parçaladı.

Gılgamış ayrıca İştar'ın babası Anu'nun hizmetinde olan ve İştar'ın sevdiği bir bahçıvanın mahzun kaderini de anlatmaktadır. Bahçıvan, her gün İştar'a pahalı hediyeler getirip yemek yediği tabakları temizlemiştir, fakat İştar ondan sıkılınca yatağından kalkamayacak biçimde onu sakat bırakmış. Gılgamış iğnelemelerini şu sözlerle bitirmektedir: *Bana gelince, beni şimdi seveceksin ve sonra onlar gibi bana da ıstırap vereceksin.*

İştar bunları duyduğunda öfkelenmiş ve göklere çıkıp babası Anu ile annesi Anatu'yu aramış. Onlara Gılgamış'ın onu küçümsediğini söyleyip şikâyet etmiş. Anu onu sakinleştirmeye çalışmış, ancak İştar Gılgamış'tan intikam alınmasını talep etmiş. Anu'dan, Alû adında Gılgamış'ı yok edebilecek devasa bir boğa yaratmasını istemiş. Anu buyurgan kızına boyun eğmiş ve kızının dileğine uyarak boğayı yaratmış. Boğayla iki kahraman Ea-bani ve Gılgamış arasındaki cengin hikâyesi çok eksik olsa da görünüşe göre mücadele çok uzun ve şiddetli olmuş. Anlatının sonuna doğru Ea-bani'nin boğayı kuyruğundan yakaladığını ve böylece Gılgamış'ın canavarı kılıcıyla öldürebildiğini okumaktayız. Aşağıdaki görselde Gılgamış ve Ea-bani'nin bir boğayla savaştığını görmekteyiz. Görsel muhtemelen efsanenin farklı bir yorumuna dayanıyor. Bu yoruma göre Anu, Gılgamış ve arkadaşının karşısına iki ilahi boğa göndermiş. Yine de bunun, iki kahramanın av gezilerinden birine ait bir görsel olduğunu varsaymak daha

kolaydır, çünkü diğer silindir mühürler üstünde kahramanlar sıklıkla aynı anda birkaç aslan ve boğayla çarpışırken temsil edilmektedir. Görselin ortasında bir yığın taş gibi görünen şeyin üstünde yetişen bir köknar ağacının bulunduğu fark edilecektir, ancak taş gibi görünen küçük yarım silindirler alışılmış dağ tasvirleridir. Gravür sanatçısı, boğalarla yapılan mücadelenin ağaçlıklı ve dağlık bir bölgede gerçekleştiği izlenimini aktarmak istemiş.

Ea-bani ve Gılgamış iki boğayla savaşmakta.
(British Museum'daki bir silindir mühürden alıntı, Numara 89, 308.)

Şiir daha sonra, İştar'ın boğanın ölümü üzerine gazabını şu şekilde tasvir etmektedir:

Sonra İştar güçlü duvarlarla çevrili Uruk'a çıktı.
Zirveye tırmanıp şu sözlerle lanet okudu:
"Beni öfkelendiren ve göklerden gelen boğayı katleden
Gılgamış, lanet olsun sana!"
Ea-bani, İştar'ın bu sözlerini duyunca,
Boğanın iç organlarını söküp parçaladı,
Ve İştar'ın önüne fırlatıp şöyle haykırdı:
"Sana gelince, seni de yeneceğim,
Ve bu boğaya yaptığımı sana da yapacağım."

Böylece Ea-bani de İştar'ın gazabını üzerine çekti.

Sonra İştar, hizmetindeki üç kademeden rahibeyi toplamış ve onlar da boğanın ölümüne ağıt yakmışlar.

Boğanın boynuzları çok değerliymiş, çünkü çok büyükmüşler ve her biri altı ölçek yağ alıyormuş. Bu yüzden Gılgamış, şükran borcu olarak boynuzları Güneş Tanrısı'na adamış. Güneş Tanrısı şiirin bu bölümünde yerel ismi *Lugal-Marada* (Marad Kralı) olarak tanımlanmaktadır. Marad, Babil'deki bir şehirdir. Tanrının sunağında büyük bir törenle boynuzları adadıktan sonra Gılgamış ve yanındakiler Fırat Nehri'nde ellerini yıkayıp Uruk'a doğru yola çıkmışlar. Vardıklarında şehrin caddelerinde gezinmişler ve onlar geçerken insanlar toplanıp onları izlemiş. Şehrin prensesleri de Gılgamış'ı karşılamaya gelmişler ve o da onlara haykırarak şunları söylemiş:

Kahramanlar içinde kim en yüce?
İnsanlar arasında kim en kudretli?
Gılgamış kahramanlar içinde daha yüce,
Gılgamış insanlar arasında daha kudretli.

Gılgamış, bu şekilde Uruk'un içinden geçip sarayına girmiş. Orada büyük boğaya karşı zaferinin onuruna arkadaşlarını konuk ettiği bir ziyafet vermiş. Ziyafetin ardından konuklar koltuklarına uzanıp uyumuşlar. Ea-bani uykusunda bir rüya görmüş ve sabahleyin uyandığında Gılgamış'ın yanına gidip gördüğü şeyleri ona anlatmaya başlamış.

Yedinci tablet, Ea-bani'nin rüyasına dair anlatısıyla başlamakta, ancak bu ve sonraki tabletin metninden okunabilir o kadar az parça geriye kalmış ki bu noktada anlatının gidişatını anlamak mümkün değil. Kesin olarak bildiğimiz tek şey Ea-bani'nin ölümünün, sekizinci tabletin sonunda gerçekleştiğidir. Ea-bani savaşta bir yara almış gibi gözüküyor, ancak

hangi düşmanın elinden ve nasıl yaralandığını tam olarak söyleyemiyoruz. Yarım yamalak anladığımız kadarıyla metinden tüm elde edebildiğimiz, yarasının neden olduğu hastalık yüzünden yatağında yattığıdır. On iki gün boyunca yatağında yatmış, Gılgamış'ı başucuna çağırıp ona nasıl yaralandığını anlattıktan sonra da ölmüş. Mantık çerçevesinde bakıldığında, ölümüne öfkesini uyandırdığı İştar'ın neden olduğunu tahmin edebiliriz. Gılgamış da bizzat ölümden kurtulmuştur, ancak onun da ıstırap çektiren bir hastalığa yakalandığını görmekteyiz. Şüphesiz onun hastalığı da aşkını küçümsediği büyük tanrıçanın öfkesinden kaynaklanmıştı.

Dokuzuncu tablet, Gılgamış'ın arkadaşının ölümü ardından yas tutması ve muhtemelen benzer bir kaderden kurtulmasına yardım edebilecek tek kişi olan atası Ut-napişti'yi aramaya karar vermesiyle başlamaktadır. Tabletin ilk sözleri şöyledir:

Arkadaşı Ea-bani için
Gılgamış için için ağlayıp yerlere kapandı.
Ve şöyle haykırdı: "Ea-bani gibi ölmeme izin verme!
Bedenim kahırla doldu ve
Ölümden korkuyorum ve yerlere kapanıyorum.
Ubara-tutu'nun oğlu, Ut-napişti'nin kudretini sınamak için,
Yola koyulacağım ve bu arada hiç oyalanmayacağım."

Gılgamış yolculuğunu şöyle anlatmaktadır:

Geceleyin bir dağ geçidine vardım,
Aslanlar gördüm ve dehşete kapıldım.
Başımı kaldırıp Ay Tanrısı'na dua ettim,
Ve tanrıların efendisine çığlıklarım ulaştı,
Ve o da duydu beni ve bana teveccüh gösterdi.

Metinden geriye kalanlardan anlaşılana göre Gılgamış,

Ay Tanrısı'nın ona dağların üzerinden emniyetle geçebileceği yolu gösterdiği bir rüya görmüş. Gılgamış, yolunu kapatan ilk sıradağı geçmeyi başarmış ve sonra Mashu yani Günbatımı Dağı isimli daha büyük bir dağa ulaşmış. Şiir şöyle devam etmekte:

Sonra Mashu dağına ulaştı,
Geçitleri her gün canavarlar tarafından korunan dağa,
Sırtları göklerin surlarına kadar tırmanıyordu,
Ve baş tarafları da Arallû'nun derinlerine doğru uzanıyordu.
Akrep adamlar Mashu'nun kapılarını koruyordu.
İnsanları dehşete düşürüyorlardı ve onlara bakmak ölüm demekti.
Gövdeleri dağları kapladığından muazzamdı,
Gün doğumundan günbatımına kadar Güneş'i koruyorlardı.
Gılgamış onlara baktı,
Ve korku ile dehşetten yüzü kapkara kesildi,
Ve yüzlerinin vahşiliği Gılgamış'ı hissiz bıraktı.

Akrep adamlardan biri Gılgamış'ı görmüş ve karısına dönüp yaklaşmakta olan adamın vücudunun bir tanrınınkine benzediğini söylemiş. Karısı, Gılgamış'ın kısmen kutsal varlık kısmen de insan olduğu yanıtını vermiş. Akrep adam daha sonra karısına, Gılgamış'ın tanrıların arzusuna uyarak uzun yolculuğuna nasıl çıktığını söyleyip halihazırda aştığı dik dağları tarif etmiş. Canavarın, ona dostane bakışlarla baktığını gördükten sonra Gılgamış korkusundan sıyrılmış ve ona yolculuğunun maksadını, yani tanrılar meclisinde bulunan ve yaşamla ölüme kudreti olan atası Ut-napişti'ye gideceğini anlatmış. Akrep adam da ona şayet Mashu dağının içinden geçmek kararında ısrarcıysa karşılaşacağı tehlikeleri ve zorlukları anlatıp on iki kasbu yani yirmi dört saatlik bir mesafe boyunca, zifiri karanlıktan geçmek zorunda kalacağını eklemiş. Ne var ki Gılgamış'ın cesareti kırılmamış. Bu yüzden Ak-

rep adam da onun isteğine karşı koymamış ve dağın geçidini açıp içeri girmesine izin vermiş.

Gılgamış yirmi dört saat boyunca ilerlemiş ve *ortalık zifiri karanlıkmış ve hiç ışık yokmuş*. Bu uzun ve dehşet verici yolculuğun ardından bir kez daha gün ışığına çıkmış ve ilk gördüğü şey çok güzel ve muhteşem bir ağaçmış. Şiirde ağaç şu sözlerle tanımlanmaktadır:

Meyve yerine değerli taşlar taşıyordu,
Seyretmeye değer güzellikte dallar sarkıyordu.
Ağacın tepesi lapis lazuli'dendi,
Görenlerin *gözlerini kamaştıran meyvelerle doluydu.*

Bu ağaç, değerli taşlarla dolu diğer ağaçların yanında, muhteşem bir parkın ya da bağın içinde büyüyormuş. Gılgamış ağaçların arasında oyalanmamış ve meyveleri toplamak için bile durmamış. Deniz kıyısı çok uzakta değilmiş ve atası Ut-napişti'ye ulaşmak için denizi geçmek zorunda olduğunu bildiğinden kıyıya ulaşmak adına vakit kaybetmek istemiyormuş.

Onuncu tabletteki metin, Gılgamış'ın daha sonra bulaştığı dertleri ortaya çıkarmaktadır. Henüz ulaştığı deniz kenarı, deniz kıyısındaki sarayda yaşayan Sabitu ismindeki bir prenses tarafından yönetiliyormuş. Uzaktan Gılgamış'ı görmüş ve o yaklaşınca da sarayına girip kapıyı kapatmış. Ancak onun yardımı olmadan Gılgamış denizi geçemezmiş ve bu yüzden de kapısına gidip neden kapıyı kapattığını sormuş. Ayrıca kapıyı açmazsa kıracağına dair tehdit etmiş. Metindeki boşluk yüzünden bu tehdide Sabitu'nun nasıl bir yanıt verdiğini öğrenemiyoruz. Metnin devam ettiği noktada Gılgamış'ın, Sabitu'ya yolculuğunun amacından, yani arkadaşı Ea-bani'nin kaderini paylaşmaktan kaçmayı nasıl öğrenebileceğinden bahsettiğini görmekteyiz. Gılgamış sözlerine Ut-napişti'nin

evine giden yolu ona göstermesini isteyerek son veriyor ve metin şöyle devam ediyor:

Ey Sabitu! Söyle bana Ut-napişti'ye giden yol hangisi?
Eğer bu mümkünse denizi geçeceğim.
Ancak bu mümkün değilse çaresizlik içinde kendimi yerlere atacağım.

Sabitu şöyle yanıtlamış:

Ey Gılgamış! Burada ne bir kayık oldu,
Ne de bu denizi geçen.
Kahraman Şamaş denizi geçmişti, ancak Şamaş'tan başka kim geçebilir ki?
Geçiş çok zor, yol ise çok çetin.
Ölümün suları kapalı, sanki sürgü ile kapanmış gibi.
Ey Gılgamış! Nasıl geçebilirsin ki denizi?
Hem ölüm sularına ulaşsan bile, sonra ne yapacaksın ki?

Bununla birlikte Sabitu yine de Gılgamış'a ona yardım edebilecek birinden bahsetmiş. Bu kişi, Ut-napişti'nin hizmetindeki Arad-Ea isimli bir denizciymiş. Gılgamış'ı ona göndermiş ve Arad-Ea'dan onu karşıya geçirmesini rica etmesini söylemiş. Eğer reddederse Gılgamış'ın geri dönmesi gerekiyormuş.

Gılgamış, Arad-Ea'yı aramış ve ona üzüntüsüyle yolculuğunun maksadından bahsetmiş. Sonra da ondan Ut-napişti'ye giden yolu göstermesini talep etmiş. Talebini daha önce Sabitu için kullandığı şu sözlerle dile getirmiş:

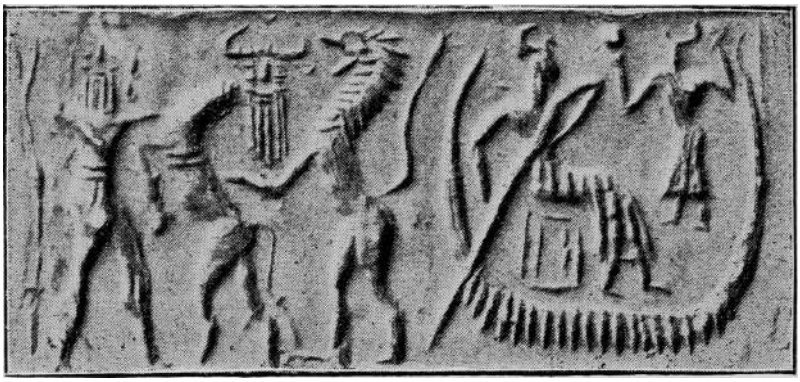
Eğer bu mümkünse denizi geçeceğim.
Ancak bu mümkün değilse çaresizlik içinde kendimi yerlere atacağım.

Arad-Ea yolculuğa razı olmuş ve Gılgamış'a ormana gidip

gemi için büyük bir dümen yapabileceği bir ağaç kesmesini söylemiş, çünkü bu deniz seferi için özel bir donanıma ihtiyaç duyacaklarmış. Şiir daha sonra yaptıkları hazırlığı ve yola çıkışlarını şöyle aktarmakta:

Gılgamış bunları (yani Arad-Ea'nın talimatlarını) *duyduktan sonra*
Baltasını eline alıp (...)
Ve ormana gidip uzunluğu beş ölçek olan bir dümen kesmiş,
Ve dümenin her yerine zift bulamış.
Sonra Gılgamış ile Arad-Ea gemiye binmişler.
Gemi dalgalara doğru hücum etmiş ve yolculukları da başlamış.
Üç gün içinde bir ay ve beş günlük yol gitmişler,
Ve böylece Arad-Ea, ölüm sularına ulaşmış.

Ölüm sularından geçmek zorluk ve tehlikeler içeren bir görevmiş ve Arad-Ea'nın geminin güvenli biçimde dümenle idare ettirilebilmesi için Gılgamış'ın yardımına ihtiyacı varmış. Geçişi tamamladıktan sonra Gılgamış kuşağını çözmüş, yorgunluğunu gidermek için dinlenmiş. Sonra da Ut-napişti ile karısının, insanlardan ayrı olarak yaşadıkları diyarın kıyısına yaklaşmışlar. Ut-napişti uzaktan Gılgamış'ı görmüş ve canlı bir insanın ölüm denizini aştığını görünce çok şaşırmış. Daha sonra Gılgamış sahile yaklaşmış ve hâlâ teknede oturur vaziyetteyken Ut-napişti'ye onu aramasının nedenini açıklamış. Ona, Ea-bani ile yaşadığı maceraları anlatıp arkadaşının hazin ölümünü ve kendi acı kaybını tarif etmiş. Ut-napişti'den yardım almak için yola nasıl çıktığını ve yolculuğunda dik dağların üzerinden ve tehlikeli denizlerden nasıl geçtiğini sayıp dökmüş. Uzun anlatısını, arkadaşı Ea-bani'nin başına gelen hazin ölümden nasıl kaçabileceğini anlatmasını isteyerek bitirmiş.

Gılgamış ile Arad-Ea okyanusu ve ölüm sularını geçmekte.
Görselin sol tarafında Gılgamış ve Arad-Ea bir aslanla savaşıyor.
(British Museum'daki bir silindir mühürden alıntı, Numara 89, 588.)

Ut-napişti, Gılgamış'ın anlattıklarına üzülmüş, ancak ölümden kurtulmasına yardım edebilecek hiçbir şey yapamayacağını söylemiş. Ona ölümün herkese ulaştığını ve hiçbir insanın ondan kaçamayacağını şu sözlerle ifade etmiş:

Evler kurulduğu müddetçe (...)
Ve kardeşler çekiştikçe,
Ve yeryüzünde nefret oldukça,
Ve nehir sularını denizlere taşıdıkça (kimse ölümden kaçamaz).

Görevleri kaderdeki ölüme hüküm vermek olan tanrıların, diledikleri zaman birinin ölümüne karar verdiklerini ve hiç kimsenin ölüm zamanının ne zaman geleceğini bilmediğini eklemiş ve şöyle demiş:

Büyük tanrılar, Annunaki, kaderi belirler,
Ve onlarla birlikte kaderi yazan Mammetum,
Ve ölüm ile hayatı onlar belirler,
Ancak ölümün günleri bilinmez.

Şiirin onuncu tableti bu sözlerle bitmektedir.

On birinci tablette Gılgamış, Ut-napişti'ye onun ölümden kurtuluşunun hikmetini sormuştur. Ut-napişti'ye şöyle bir bakıp görünüşünün canlı bir insan gibi olduğunu görünce şöyle demiş:

Sana bakıyorum da Ut-napişti,
Lakin görünüşün hiç değişmemiş.
Tıpkı benim gibi sen de aynısın.
Evet, sen hiç değişmemişsin. Tıpkı benim gibi sen de aynısın.

Sonra da nedenini şöyle sormuş:

Söyle bana, tanrılar meclisinde geçirdiğin bu hayatı nasıl elde ettin?

Bu soruya yanıt olarak Ut-napişti, Gılgamış'a daha önce dördüncü bölümde açıkladığımız tufan hikâyesini anlatmış.

Hikâye anlatılırken Gılgamış, sahille arasında biraz mesafe olan gemide oturarak dinlemiş anlatılanları, çünkü hastalıktan dolayı ıstırap çektiği için gemiden dışarı adımını atamıyormuş. Ut-napişti maceralarının hikâyesini anlatmayı bitirdikten sonra kahramana dönüp onu sağlığına geri kavuşturacağına dair söz vermiş, çünkü her ne kadar vakti dolduğunda ölümden nasıl kurtulabileceğini gösteremeyecek olsa da en azından onun için bunu yapabilirmiş. İyileşmesi için ilk adım olarak Ut-napişti ona uyumasını söylemiş. Altı gün ve altı gece boyunca Gılgamış gemide oturmaya devam etmiş ve bu sürenin sonunda birden tıpkı "bir fırtına gibi" uyku üstüne çökmüş. Gılgamış uyurken Ut-napişti de eşinden uyurken ona verebileceği birtakım sihirli yiyecekler hazırlamasını istemiş. Uykusundan uyanır uyanmaz Gılgamış efsunlanmış gibi hissetmiş ve ona ne yaptıklarını sormuş. Ut-napişti ve eşi de onun için hazırlanmış olan ve ona yedirdikleri yiyeceklerden bahsetmişler. Tedavisini tamamlamak üzere Ut-napişti Arad-

Ea'ya, Gılgamış'ı şifalı sularda yaralarını yıkayabileceği bir pınarın başına taşıtmış ve böylece vücudu korkunç illetten arındırılmış. Eve dönüş yolculuğu için ayrılmak üzereyken Ut-napişti'nin eşi, kocasına eve sağ salim dönmesi için Gılgamış'a ne verebileceklerini sormuş. Ut-napişti, Gılgamış'a hiçbir insanın ölümden kurtulamayacağını söylemiş olsa da Gılgamış yola çıkmak için hazırlanırken, Ut-napişti ona hayatı uzatan sihirli bir bitkinin var olduğunu söylemiş. Gılgamış daha sonra Arad-Ea'nın eşliğinde gidip bu bitkiyi bulmak üzere yelken açmış. Sonunda bitkiyi bulmayı başarmışlar ve Gılgamış, Uruk'a bitkiyi yanına alarak geri döneceği ve onu yiyerek gençliğine kavuşacağı için neşeyle çığlık atmış. Sonra Gılgamış ile Arad-Ea bitkiyi taşıyarak geri dönmüşler ve otuz kasbu yol aldıktan sonra içinden serin ve ferahlatıcı suların aktığı bir dereye varmışlar. Gılgamış su içmek üzere dereye indiğinde, yılan kılığındaki bir iblis ortaya çıkıvermiş ve bitkiyi ondan çalmış. Gılgamış bitkinin kaybından dolayı acı acı figan etmiş, ancak geri alabilmek için de yapabileceği bir şey yokmuş. Bu yüzden de yolculuğuna devam etmiş ve vaktinde Uruk'a geri dönmüş. Bu hadiseyle birlikte on birinci tablet sona ermekte.

Şiirin on ikinci tableti, Gılgamış'ın uzun yolculuğundan döndükten sonra Ea-bani için ağıtına devam ettiğinden bahsetmektedir. Gılgamış, arkadaşının artık ölüler diyarında mahkûm kaldığı için gerçekleştiremediği gündelik eylemleri düşünmüş ve Ea-bani'ye seslenerek şunları söylemiş:

Artık yayını yeryüzünde geremeyeceksin,
Ve yayınla öldürülenler etrafını sarmış.
Artık elinde bir asa taşıyamazsın,
Ve ölüm perileri seni esir ettiler.
Ayaklarına artık ayakkabı giyemezsin,
Artık yeryüzünde savaş naraları atamazsın.
Artık sevdiğin kadını öpemezsin,

Artık kızdığın kadını cezalandıramazsın.
Artık sevdiğin kızını öpemezsin,
Artık kızdığın kızını cezalandıramazsın.
Ölüler diyarının kahrı etrafını sarmış.

Gılgamış daha sonra tanrılara mateminde ona yardım etmeleri ve arkadaşını yeniden görebilmesine izin vermeleri için yalvarmış. Gılgamış bu maksatla tek başına Tanrı Bēl'in tapınağına gitmiş ve ona "babası" olarak seslenip dert yanmış, ancak Bēl ona yardım edememiş. Daha sonra kederini Ay Tanrısı Sin'e anlatmış, ancak o da yardım edememiş. Onlardan sonra yalvardığı Ea da ona yardımcı olabilecek bir şey yapamamış. Son olarak Ölüm Tanrısı Nergal'e gücünü kullanıp Ea-bani'yi ona geri getirmesi için yalvarmış. Gılgamış'ın duasını duyan Nergal isteğini yerine getirmiş. Yeri yarmış ve "Ea-bani'nin ruhunun, bir rüzgâr gibi yerden çıkmasını" sağlamış.

Bunun üzerine Gılgamış, Ea-bani'den ölüler diyarını tarif etmesi için ona haykırarak şöyle demiş: *Söyle bana dostum, söyle bana; bana gördüğün diyarın neye benzediğini anlat*. Ea-bani'yse şöyle yanıtlamış: *Sana anlatamam, dostum, sana söyleyemem*. Ölülerin mekânı hakkında konuşmayı reddetmesi, bu gibi konuları yaşayanlara anlatmaması konusunda Ea-bani'ye verilmiş herhangi bir emir yüzünden değilmiş, aksine henüz azat edildiği yerin kasvetinden kaynaklanıyormuş. Gılgamış'la oturup gözyaşı döktükten sonra her şeyi yiyip bitiren solucanların bulunduğu ve her şeyin tozla kaplı olduğu sefalet mekânını tarif etmeye başlamış. Metin burada tam olmasa da Ea-bani'nin ölüler diyarını tarifinin sonunu içeren tabletin kapanış satırları korunmuştur. Bu paragrafta Ea-bani, uygun şekilde defnedilen savaşçıyla, cesedi toprak üstünde terk edilmiş kişinin yazgısını şu sözlerle karşılaştırmaktadır:

Bir divana yattı,
Ve saf sudan içti.
Savaşta öldürülen adam... Sen de ben de sıkça gördük böylesini.
Babası ile annesi başını kollarına almış,
Ve karısı yanı başında diz çökmüş.
Öte yandan cesedi yeryüzüne bırakılmış adam,
Sen de ben de sıkça gördük böylesini...
Ruhu artık yeryüzünde istirahat etmiyor.
Ruhuyla artık kimsenin ilgilenmediği adamı,
Sen de ben de sıkça gördük böylesini...
Şişelerdeki tortular, ziyafetlerden geriye kalanlar,
Ve sokaklara saçılanlar artık onun yemeği.

Bu sözlerle, şiir sona ermekte.

Buraya kadar Asurbanipal'ın kütüphanesindeki tabletlerde anlatıldığı biçimiyle, Kahraman Gılgamış'ın yiğitliklerinin izini sürmüş olduk. Bu maceraların tabiatları gereği çeşitlilik göstermesinden, çok farklı kaynaklardan elde edildikleri aşikârdır. Bu erken dönem Uruk kralı hakkında anlatılan hikâyelerin özünde, ne gibi bir tarihi temele dayandığını tam olarak söyleyemiyoruz, ancak geçmişte bir hükümdarın yiğitçe davranışlar sergilediğini ve isminin de yüzyıllar içinde hikâyelerle efsanelerin toplandığı bir merkez oluşturduğunu varsaymak akla yatkındır. Bildiğimiz biçimiyle şiiri oluşturmak üzere bir araya gelmiş farklı anlatıları birbirinden ayırmak ve incelemek için harcanacak zahmete değecek gibi görünmüyor, ancak hikâyenin belli başlı bölümlerinin kabaca listelenmesi karışık doğasını göstermek için yeterli olacaktır. Şiirin ayrıldığı belli başlı bölümler şöyle sıralanabilir: Gılgamış'ın Uruk'taki hükümdarlığı, Ukhat ile Ea-bani'nin hikâyesi, Humbaba'ya karşı çıkılan sefer, Tanrıça İştar'ın Gılgamış'a duyduğu aşk, devasa boğanın öldürülüşü, Gılgamış'ın Gün-

batımı Dağı'na yolculuğu, ölüm sularının geçilmesi, Ut-napişti'nin tufan anlatısı, yaşam bitkisini arayış ve Ea-bani'nin ruhunun ölüler diyarından geri çağrılması. Bunların arasındaki tufan anlatısı, Gılgamış'ın hikâyesiyle en az bağıntılı olan bölümdür, fakat şiirin daha ustaca işlenmiş diğer bölümleri, şüphesiz bir zamanlar kendi başına bağımsız birer metindi.

Bu hikâyelerin çoğunun, epey eski dönemlere kadar uzandığını ve önceleri diğer kahramanların isimleriyle ilişkilendirildikten sonra zaman içinde Gılgamış ismiyle de anıldıklarını varsayabiliriz. İşin ilginç yanı Gılgamış'ın ona ait olmayan maceralarla bu şekilde onurlandırmasına benzer şekilde onun yiğitliklerinin bazılarının da sonraki dönemlerde bir başka meşhur kahraman Büyük İskender'in ihtişamını parlatmak için kullanıldığını fark etmekteyiz. Gılgamış'ın ölümsüzlük sırrını öğrenmek üzere yola çıkması, yolculuğu esnasında Mashu dağına varması, zifiri karanlık bir bölgeyi aşması ve ölüm sularını geçmesi gibi İskender'in de yaşam sularını aramak üzere yollara düştüğü ve Musas (ya da Masis) adında bir dağa ulaştığı, karanlık bir diyardan geçtiği ve pis kokulu denizi aştığı söylenmektedir.[54] Dahası tarihçi Kallisthenes'in yazdığı metinde Gılgamış'ın bu yolculuğu İskender'e atfedilmiştir ve Kuran'da da yolculuktan bahsedildiğini görmekteyiz.

Gılgamış'ın başarılarını anlatan büyük Babil şiirinin bölümleri arasında en önemli olanları, muhtemelen metnin sonunda Ea-bani'nin ölüler diyarından azat edilmesinin ardından Gılgamış'la yaptığı konuşmaların geçtiği bölümlerdir, çünkü bu paragraflardan Babillilerin sonraki hayata dair oluşturdukları düşünceler hakkında biraz bilgi ediniriz. Ba-

54 Bkz. Budge, *The History of Alexander the Great* (Büyük İskender'in Tarihi), s. 148, 171; *The Life and Exploits of Alexander the Great* (Büyük İskender'İn Hayatı ve Başarıları), I. Cilt, s. 11; Meissner, *Alexander and Gılgamos* (İskender ve Gılgamış), s. 4.

billilerin başlıca efsanelerinden bir diğeri de Tanrıça İştar'ın bir zamanlar yeryüzünü terk edip ölüler diyarına indiğini anlatır ve bu hikâyenin korunduğu şiir, Ea-bani'nin ölülere dair anlatısının bizlere kadar ulaşan bölümlerinde öğrendiklerimize eklenebilir. Tanrıçanın ölüler diyarına inişini anlatan şiir şöyle başlamaktadır:

Hiç kimsenin geri dönmediği ülkeye, karanlıklar diyarına,
Sin kızı İştar kulak verdi.
Sin kızı kulak verdi.
Karanlık eve, Tanrı İrkala'nın konutuna,
İçeri girenin çıkamadığı eve,
Gidenlerin geri dönemediği yola,
İçine girenlerin ışıktan mahrum kaldığı eve,
Toz toprağın, ekmek;
Çamurun da yemek olduğu yere kulak verdi.
Işığı görmüyor, karanlıkta yaşıyorlar,
Ve kuşlar gibi tüy kıyafetlere sarınmışlar.
Kapının ve sürgünün üstü bile tozla kaplanmış.
İştar kimselerin dönemediği diyarın kapısına yaklaştığında,
Geçitteki kapıcıya şöyle dedi:
"Baksana! Kapıcı! Kapını aç!
Kapını aç ki gireyim.
Şayet giremeyeyim diye kapını açmazsan,
Kapıyı kırıp sürgüsünü parçalarım,
Eşiğini kırıp kapılarını yıkarım,
Yaşayanları yesinler diye ölüleri diriltirim,
Böylece ölülerin sayısı yaşayanları katlar."
Kapıcı açtı ağzını,
Ve Yüce İştar'a şöyle seslendi:
"Dur, Leydim! Yıkma kapıyı.
Gidip ismini Kraliçe Allatu'ya bildireyim."

Kapıcı daha sonra ölüler diyarının kraliçesi Allatu'ya gidip İştar'ın geldiğini söyledi, ancak Allatu haberlere öfkelendi ve İştar'ın kurbanları için ağladı. Kapıcıya İştar'ı kabul etmesini emredip şöyle dedi:

Git kapıcı, kapını aç ona,
Ve kadim yasalara göre el koy gerekenlere.

Şiirde daha sonra İştar'ın içeri kabul edildiğinden ve yavaş yavaş kıyafetlerinin çıkarıldığından şu sözlerle bahsedilmektedir:

Kapıcı gidip İştar'a kapıyı açtı ve şöyle dedi:
"Gir içeri, Leydim, Kuta[55] seni hoş karşılasın.
Gidenlerin geri dönemediği diyarın sarayı senin huzurunda bayram etsin."
İştar'ı ilk geçitten geçirdi, (...) ve başından büyük tacını aldı.
"Ey kapıcı! Neden başımdan büyük tacımı aldın?"
"Girin Leydim, çünkü Allatu'nun yasaları böyle."

İştar, ölüler diyarının yedi kapısının her birinden işte bu şekilde geçirilmiş. Her kapıda kıyafetinden bir parça çıkarılmış ve itirazlarına kapıcı her seferinde aynı yanıtı vermiş. Kapıcı kapıdan geçmesi için İştar'ı davet ederken Allatu'nun yasalarının böyle olduğunu belirtmiş. Böylece İştar, çıplak ve güçsüz bir halde Allatu'nun huzuruna getirilmiş. Cehennem Kraliçesi, onu hoşgörüyle karşılamayıp salgın iblisi Namtar'a, İştar'ın vücudunun her bir yerine illet bulaştırmasını emretmiş.

İştar sonsuza dek Allatu'nun pençelerine bırakılmamış pek tabii. Aşk Tanrıçası'nın yeryüzündeki eksikliği, kısa süre içinde insanlar ile hayvanların başına dert olmuş, çünkü artık

55 Kuta şehrinde, Ölüler Tanrısı Nergal'in büyük tapınağı E-shidlam bulunmaktaydı. Burada şehrin ismi ölüler diyarı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

vücutları hiçbir şeyi arzulamıyormuş ve tüm yaratıklar doğal işlevlerini yerine getiremez olmuş. Bu musibete dair haberleri tanrıların temsilcisi Pap-sukal, Güneş Tanrısı Şamaş'a iletmiş ve Şamaş da vakit kaybetmeden Sin ile Ea'ya bu durumu düzeltmek için hangi önlemlerin alınması gerektiği konusunda danışmış. Bunun üzerine Ea, İştar'ın azat edilmesini sağlamak üzere ölüler diyarına göndermek için Udduşu-namir isimli bir mahlûk yaratmış. Ea'nın talimatlarına uygulayarak Udduşu-namir yeraltına kabul edilmiş ve Allatu'nun huzuruna çıkarılmış. Büyük tanrıların bahşettiği güçle, Allatu'nun yaşam suyundan ona vermeye rıza göstermesini istemiş. Bu sayede İştar'ı yeniden hayata döndürmeyi amaçlıyormuş. Allatu bu talebe öfkelenmiş ve her ne kadar İştar adına başvurduğu güce karşı koyamasa da intikamını Udduşu-namir üzerine salmış ve korkunç bir bedduayla onu lanetlemiş. Daha sonra Namtar'a dönüp İştar'ı getirmesini ve üstüne yaşam sularından serpmesini söylemiş. Emri yerine getirildiğinde İştar, ölüler diyarının yedi kapısından geçirilmiş ve her bir kapıda daha önce üstünden çıkarılan giysi parçası ona geri verilmiş. Böylece yeniden yeryüzüne dönmüş.

Tanrıça İştar ile diğer ilahi varlıkların bir Babil silindir mühür üstündeki betimlemeleri. Ortada Güneş Tanrısı Şamaş, ufuk çizgisi üstünde yükselmektedir. Sağında, kutsal bir ağacın yanı başında kanatlarını uzatan Tanrıça İştar ayakta durmakta. Onun sağındaysa yayıyla aslanı tutan bir tanrı ve solunda da bir nehir tanrısıyla başka bir ilahi varlık bulunmakta. Görselin sol tarafında mührün sahibinin ismi yazmaktadır: "Adda, kâtip." (British Museum, Numara 89, 115).

Efsaneye ait asıl metinde, İştar'ın neden yeraltına indiğinden bahsedilmemektedir, ancak muhtemelen bu konudan bir kez bahsedildiğini şiirin son birkaç satırında görebiliriz. Bu satırların yorumlanma biçimi tartışmaya açıktır, fakat anlatının devamı niteliğinde olmadıkları ve muhtemelen şiirin yüksek sesle okunmasıyla onu dinleyen kişilere hitaben (ölüler için ağıt yakanlar) hazırlandığı belirgindir. Bu öğüde uyarak, ağıt yakan kişi İştar'ın gençliğindeki eşi Tammuz'dan bahsetmektedir ve dinleyicilere onun onuruna saf gözyaşı dökmelerini ve ona yağ sunmalarını buyurmaktadır. Biraz daha ilerideki bir örnekte, kadın ve erkeklerin matem tuttukları ve tütsü yaktıkları bir zaman olarak "Tammuz günü"nden bahsedilmektedir. Buradan hareketle Tanrıça'nın yeraltına inmesinin nedeninin, gençlik eşini ölümden geri getirmek olduğu iddia edilebilir ve bu durumda şiirin elimize ulaşan haliyle asıl efsanenin sadece bir kısmını oluşturacağı aşikârdır. Tanrıça İştar'ın bu hikâyesi, muhtemelen tıpkı Kudüs'te Peygamber Ezekiel zamanında olduğu gibi kadınların Babil'deki ölü tanrı için yas tuttukları, Tammuz'un ölümü anısına düzenlenen yıllık festivalde okunmaktaydı.

Gılgamış şiirinin bir kısmının ve Tanrıça İştar'ın efsanesinin ölüler diyarına dair tasvirler ve hikâyeler içerdiğini gördük, çünkü ölüler diyarı, hakkında efsanelerin doğal olarak derlendiği gizemli bir yerdi. Gökyüzü de ayrıca gizemli bir yerdi ve oraya giden kahramanların hikâyelerinin de Babil mitolojisinde yer alması pek şaşırtıcı değildir. Benzer bir hikâye, arkadaşı Kartal'ın yardımıyla gökkubbeye gizlice girmeyi başaran Etana isimli eski bir Babil kahramanı hakkında anlatılmaktadır. Etana'nın[56] yiğitliklerini anlatan bir dizi tablet, Asurbanipal'ın kütüphanesinde bulunmuştur ve günümüze dek ulaşan kısımların çoğunda Kartal, Etana'nın

56 Etana efsanelerini E. T. Harper derlemiştir. *Beiträge zur Assyriologie* (Asurolojiye Katkılar) II. Cilt, s. 391 ve Morris Jastrow, *a.g.e.*, III. Cilt, s. 363.

arkadaşı ve yoldaşı olarak görünmektedir. Hikâyelerin birinde, Etana'nın eşi ona bir oğul doğurmak üzereymiş, ancak çocuğu doğuramıyormuş. Kartal da Etana'ya eşinin güvenle doğum yapmasını sağlayacak "Doğum Bitkisi"ni elde etmesinde yardım etmiş. Bir başka hikâyede Kartal, Etana'yı göklere taşımış. Kahraman, Kartal'ın kanatlarına tutunmuş ve birlikte göklerin kapılarını görene dek yükselmişler. Anu, Bēl ve Ea'nın kapısına ve Sin, Şamaş, Ramman ile İştar'ın kapısına yaklaştıklarında büyük, görkemli bir taht görmüşler ve Etana korkup tahtın dibine düşmüş. Ardından Kartal, Etana'yı daha yükseğe tırmanmaya cesaretlendirmiş ve birlikte yola koyulmuşlar. Uçuşları boyunca her iki saatte bir Kartal, yükseldikçe altlarında küçülen yeryüzünü işaret etmiş ve nihayetinde Anu, Bēl ve Ea'nın kapısına varmışlar. Bir süre dinlendikten sonra Kartal, Etana'ya onu daha da yükseklere, Tanrıça İştar'ın kapısına taşıyabileceğini söylemiş. Yeniden yola koyulmuşlar, ancak altı saat daha uçtuktan sonra Etana, Kartal'a durması için haykırmış. İkilinin başına ne gibi bir talihsizlik geldiğini bilemiyoruz, çünkü efsane metninin yazılı olduğu tablet burada kırılmış. Metinden geriye kalanlardansa ikilinin havadan tepe üstü düştüklerini ve hızla yere çakıldıklarını çıkarıyoruz.[57]

57 Etana'nın hikâyesinin başka bir bölümü, Kartal'ın akıbetinden bahsetmektedir ve hikâye, hayvanlarla kuşların insanlar gibi konuşurken ve tanrıların yardımıyla tavsiyesine başvururken temsil edildiği bir Babil miti grubuna örnek gösterilebilir. Hikâye, Kartal'ın Yılan'ın nefretini nasıl üstüne çektiğini ve sonra da yılanın Güneş Tanrısı'nın yardımıyla nasıl intikam aldığını anlatmaktadır. Hikâye şu satırlarla başlamaktadır:

Kalbi Kartal'ı kışkırttı (...),
Etraflıca düşündü ve kalbi (...) onu kışkırttı.
Refakatçisinin yavrusunu yemek için (...)
Kartal ağzını açtı ve yavrusuna konuştu. Şöyle dedi:
"Yılan'ın yavrusunu yiyeceğim (...)
Yükselip gökkubbeye tırmanacağım;
Bir ağacın tepesine çullanacağım ve Yılan'ın yavrusunu yiyeceğim."
Bilgelik bahşedilmiş yavru kuşlardan biri Kartal'a babası olarak seslenmiş:

"Ah Babacığım! Sakın yeme, çünkü Şamaş'ın tuzak kurmuş.
Şamaş'ın kapanı ve fermanı üstüne kapanacak ve seni yakalayacak.
Her kim Şamaş'ın yasalarını çiğnerse Şamaş korkunç şekilde intikamını alacaktır."
Ancak onları dinlemedi ve yavrusunun sözlerine kulak asmadı.
Aşağı doğru çullandı ve yavru yılanı yedi.

Yılan daha sonra yeryüzüyle göklerin yargıcı olarak böyle bir yanlışı cezasız bırakamayacak olan Güneş Tanrısı Şamaş'a gitti ve ona olan biteni anlatıp adalet için yalvardı. Nasıl yuvasının bir ağaçta kurulu olduğunu ve Kartal'ın onu fark edip yavrusunu yediğini şöyle anlattı:

Birden aşağı çullandı ve yavrularımı yedi!
Bak, ey Şamaş! Bana yaptığı kötülüğe bak.
Ey Şamaş, yardım et! Tuzağın yeryüzü kadar uçsuz bucaksız.
Kapanın ırak göklere kadar uzanır!
Tuzağından kim kurtulabilmiş ki?
Şeytanın yüzünü gösteren iblis işçisi Zū bile kaçamadı!

Burada Yılan'ın bahsettiği Zū'nün hikâyesinin bazı kısımları, Asurbanipal'ın kitaplığındaki diğer tabletlerde muhafaza edilmiştir. Bu metinlerde Zū'nun ihanetini okumaktayız. Anu'dan Kader Tabletleri'ni çalıp tabletlerle birlikte dağ evine kaçmış. Kartal'ın alınyazısına dair Yılan'ın anlattıklarından Güneş Tanrısı'nın onu yakalayıp cezalandırmada başarılı olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Yılan ile Kartal'ın hikâyesinde Şamaş bizzat Kartal'ı cezalandırmaz, aksine Yılan'a öcünü alabileceği bir plan anlatır. Anlatı şöyle devam etmektedir:

Yılanın dualarını dinledikten sonra,
Şamaş açtı ağzını ve Yılan'a şunları söyledi:
"Yola çık ve dağa git,
Ve ölmüş bir öküzün içine gizlen.
Karnını yar ve bağırsaklarını deş,
Ve karnına yerleş.
Göklerin tüm kuşları çullanacaktır,
Ve (...)
Kartal da onlarla birlikte gelecektir,
Ve komplonu bilmeden,
Hızla harekete geçerek bir parça et arayacaktır,
Ve görünmeyen kısımlara doğru yönelecektir.
Tam ortasına ulaştığında kanadından yakala,
Kanatlarını, tüylerini ve pençelerini kopar,
Parçalarına ayırıp bir çukura at (...)
Böylece açlıktan ve susuzluktan ölsün."

Alıntılanan efsanenin bu kısmından, Kartal'ın akıbetini öğreniyoruz, ancak arkadaşı Kahraman Etana'ya ne olduğundan bahsedilmiyor. Etana, tanrıların mekânına çıkmaya kalkışarak onların öfkesine uğramış olmalı ve Kartal'la birlikte gökkubbeden yere düştüğünde parçalara ayrılmış olabilir.

Gökkubbeye yolculuk eden Adapa adında başka bir an-

Şamaş'ın sözleri üzerine hikâyenin kahramanı Yılan ayrıldı ve dağa gitti.

Ve yılan vahşi bir öküze saldırdı,
Ve karnını yarıp bağırsaklarını deşti,
Ve karnına yerleşti.
Göklerin tüm kuşları çullandı ve etinden yedi.
Ancak Kartal önce şeytani niyetinden şüphelendi,
Ve kuş sürüsüyle birlikte etten yemedi.
Sonra Kartal açtı ağzını ve yavrularına şöyle seslendi:
"Gelin! Çullanıp bu vahşi öküzün etinden biz de yiyelim!"
Bilgelik bahşedilmiş yavrulardan biri,
Babasına dönüp (...) dedi ki:
"Ey Baba! Yılan bu vahşi öküzün etinde gizleniyor!"
(...)
Ancak Kartal bu sözleri dinlemedi ve yavrusunun sözlerine aldırış etmedi.
Aşağı çullandı ve vahşi öküzün başında dikildi.
Kartal, öküzün etini inceledi, dikkatlice önüne ve arkasına baktı.
Tekrar eti inceledi, dikkatlice önüne ve arkasına baktı.
Sonra hızla hareket ederek görünmeyen kısımlara yöneldi.
Etin ortasına ulaşınca yılan onu kanadından yakaladı.

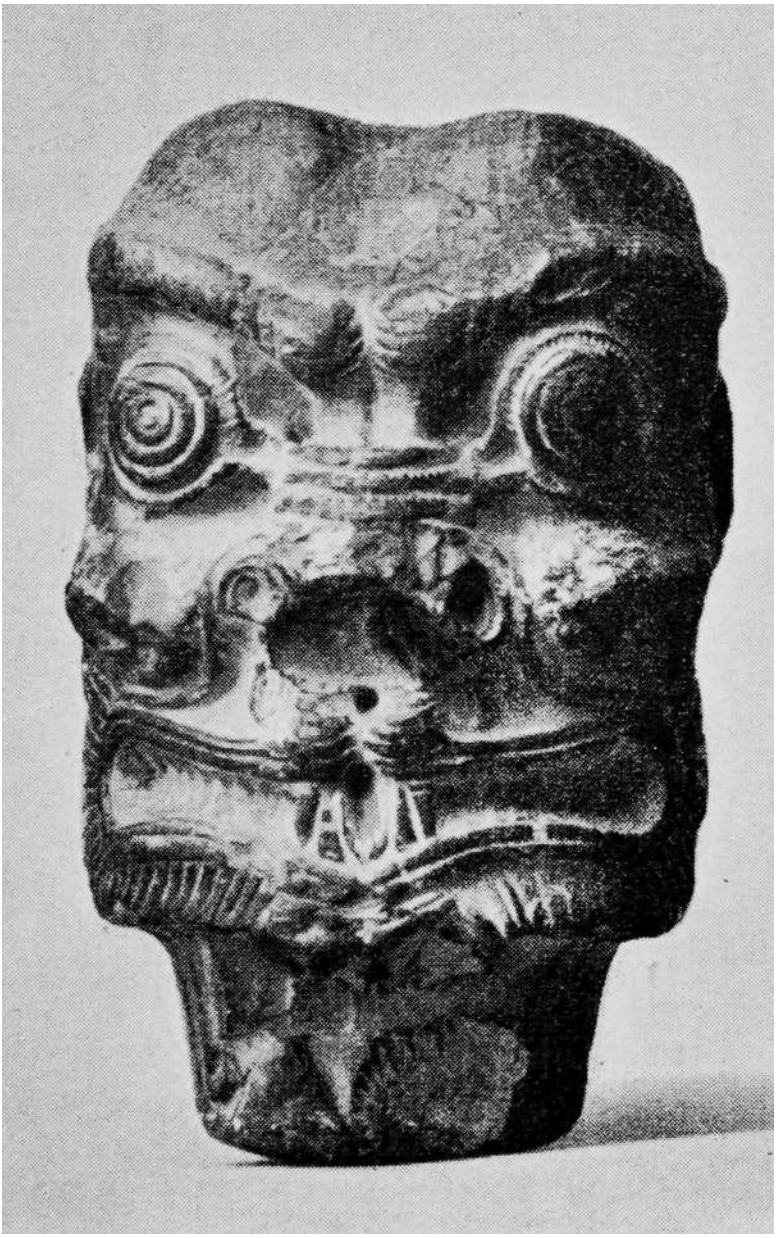
Buraya kadar her şey Güneş Tanrısı'nın kehanetindeki gibi gerçekleşti. Şimdi düşmanının eline düştüğünü anlayan Kartal merhamet dilemiş ve Yılan'a rüşvet vermeye kalktı, ancak Yılan ona Şamaş'a yapılan bir yakarışın geri alınamayacağını hatırlatmış ve eğer Güneş Tanrısı'nın emrini yerine getirmezse onu şimdi çarptırmakta olduğu cezayı kendisinin de paylaşacağını söylemiş.

Kartal ağzını açtı ve Yılan'a şöyle dedi:
"Merhamet et bana ve ben de sana dilediğin gibi bir hediye vereyim."
Yılan açmış ağzını ve Kartal'a şöyle demiş:
"Şayet seni bırakırsam, Şamaş bize karşı (...)
Ve senin cezanı bana devreder,
Şimdi sana ceza olarak uygulayacağım şeyi."
Ardından kanatlarını, tüylerini ve pençelerini kopardı,
Parçalarına ayırıp bir kuyuya attı (...)
Ve Kartal, açlık ve susuzluktan öldü.

tik kahraman hakkında bir efsane de anlatılmaktadır, ancak bu sefer kahraman kendi isteğiyle oraya ulaşmaya çalışmaz, aksine Göklerin Tanrısı Anu kahramanı oraya davet eder. Efsane, Amarna'da bulunan tabletlerden birinin üstünde bizlere ulaşmış olup bu haliyle MÖ on beşinci yüzyılın ortalarına tarihlenebilir.

Hikâyede, Ea'nın oğlu Adapa'nın günün birinde babasının evine getirmek için balık yakalamak üzere bir tekneyle denize açıldığından bahsedilmektedir. Aniden güney rüzgârı Shùtu esmiş ve teknesini altüst edip onu denize düşürmüş. Adapa bu hakarete çok kızmış ve güney rüzgârını kanatlarından yakalayıp onları kırmış. Bu paragrafta güney rüzgârı, kanatlı bir dişi yaratık olarak resmedilmekte olup diğer yönlerden de bir kuşa benzediği düşünülebilir. Ona ait herhangi bir tasvir elimizde yok, ancak itici bir görünümü olan bir yaratık olduğu sonucunu çıkarabiliriz, çünkü Fırat Nehri'nin deniz seviyesindeki bölgelerinde yıkıcı sel taşkınlarına neden olduğu için Babilliler güney rüzgârından çok korkuyorlardı. Aşağıdaki görselde sunulan benzer türdeki bir perinin, güneybatı rüzgârı iblisinin temsili resmi, British Museum'daki mermer bir büstten alınmış olup Babillilerin yıkıcı fırtınalar ve boralara neden olan canavara dair yarattıkları korkunç düşünceyi temsil etmektedir.

Adapa, Shùtu'nun kanatlarını kırdıktan sonra güney rüzgârı artık yeryüzünde esemez olmuş. Yedi gün geçtikten sonra Cennet Tanrısı Anu, yardımcısı İlabrat'a neden güney rüzgârının esmeyi kestiğini sormuş ve o da Adapa'nın rüzgârın kanatlarını kırdığını söylemiş. Bunun üzerine Anu suçlamaya karşılık yanıtını vermesi için Adapa'yı gökkubbeye çağırmış. Yola çıkmadan önce Adapa, gökkubbenin kapısında bekleyen ve kendilerine saygılı biçimde yaklaştığında Anu'nun huzurunda elverişli bir şekilde karşılanmasını sağlayabilecek olan iki tanrı, Tammuz ve Gişzida'yı matem kıyafetleri giyerek na-

Güneybatı rüzgârı iblisinin büstü.
(British Museum, Numara 22, 459.)

sıl ikna edebileceğini anlatan babası Ea'dan talimatlar almış. Ea ayrıca onu, Anu'nun huzuruna çıktığında ona "Ölüm Eti" ile "Ölüm Suyu" ikram edeceklerini söylemiş ve hiçbirisine dokunmaması gerektiği konusunda uyarmış. Daha sonra ona bir giysiyle yağ getireceklerini ve bunlardan kaçınmasına gerek olmadığını söylemiş. Kıyafeti giyebilir ve yağı üstüne sürebilirmiş.

Adapa gökkubbenin kapısına vardıktan sonra Tammuz ile Gişzida'nın desteğini layıkıyla kazanmış ve Anu'nun huzuruna götürülmüş. Anu ona neden güney rüzgârının kanatlarını kırdığını sormuş ve Adapa da balık tutarken güney rüzgârının esip teknesini devirdiğini anlatmış. Tammuz ile Gişzida, Adapa'nın lehine araya girmişler ve onların sözleri üzerine Anu'nun Adapa'ya olan öfkesi dinmiş. Adapa'nın kabahatini affettikten sonra Anu, artık cenneti gördüğü için Adapa'nın tanrılar topluluğuna dahil edilmesi gerektiğine karar vermiş. Bu sebeple Adapa'ya yemesi için "Yaşam Eti" getirmelerini emretmiş, ancak Adapa "Yaşam Eti"ni yememiş. Hatta daha sonra önüne koyulan "Yaşam Suyu"nu da içmemiş, ancak ona bir giysi getirdiklerinde giysiyi giymiş ve ona yağ ikram edildiğinde onunla vücudunu yağlamış. Anu, Adapa'nın "Yaşam Eti" ile "Yaşam Suyu"ndan hiç tatmadığını görünce, "Hadi, Adapa, neden yiyip içmiyorsun? Yiyip içmeden yaşayamazsın," demiş ve Adapa da yiyip içmeyi reddettiğini, çünkü efendisi Ea'nın böyle emrettiğini söylemiş. Ea'nın oğluna bu uyarıları vermesinin nedeni, görünüşe göre tanrıların Adapa'yı öldürmeye çalışacaklarından korkmuş olmasıdır. Diğer yandan Anu, Adapa'yı ölümsüz kılmaya karar vermiş ve ona Ea'nın tahmin ettiği gibi zehirli yiyecekler ikram etmemiş. Böylece Adapa, babasının kuşkuları yüzünden ölümsüz bir hayat sürme ayrıcalığını elinden kaçırmış.

Etana ve Adapa efsanelerinde, küstah eylemleri yüzünden tanrılarla çatışma içine giren ölümlülere dair hikâyelere

rastlamaktayız. Bununla birlikte, tanrılar arasında da açgözlü olanlar vardı ve Zù'nun anlatısında, görece daha düşük derecedeki tanrılardan birinin nasıl da bütün tanrılar topluluğunu denetimi altına almayı amaçladığını görmekteyiz. Hatırlayacağınız üzere Marduk zaman içinde yaşlı Tanrı Bēl (ya da Enlil) ile özdeşleştirilmişti. Ayrıca büyük yaratılma efsanesinde Tiamat'ın ordusunun lideri Kingu'dan Kader Tabletleri'ni ele geçirdiği anlatılmaktaydı. Aşağıdaki efsanedeyse daha geç bir dönemde Zù'nun tabletleri Bēl'den çaldıktan sonra yaşadığı dağa nasıl kaçırdığını okumaktayız. Efsane şu şekilde devam etmektedir:

Gözleri Bēl'in hükümdarlık simgelerine takıldı;
Hükümdarlık tacına ve tanrılık cüppesine.
Zù, onun kutsal Kader Tabletleri'ne göz dikti,
Ve gözlerini tanrıların babasına, Tanrı Duranki'ye dikti,
Ve kalbine Bēl'in egemenliği için bir arzu yerleşti.
"Tanrıların tabletlerini alacağım,
Ve tüm tanrıların kâhinlerini yöneteceğim.
Kendi tahtımı kurup kendi emirlerimi dağıtacağım.
Cennetin tüm perilerine hükmedeceğim."
Ve yüreğinde şafak sökerken gözlediği,
Büyük salonun girişindeki çarpışmayı düşünüp tasarladı.
Tam da Bēl çiçekleri sularken,
Ve tacını çıkarıp tahtın üstüne bıraktığında,
Zù, Kader Tabletleri'ni kaptı,
Bēl'in hükümdarlığını, emir verme gücünü elinden aldı.
Sonra Zù kaçıp dağda gizlendi.

Tanrılar hırsızlık karşısında umutsuzluğa düşmüşler ve Bēl öfkeyle büyük salonu geçmiş. Sonra Göklerin Tanrısı Anu tanrılara, oğullarına seslenip tabletleri geri alabilecek bir şampiyon bulması için çağrıda bulundu. Bunun üzerine tanrılar, Ramman'a başvurdular ve şampiyonları olmasını

teklif ettiler. Anu da ona başarılı olursa itibarla güç vaadinde bulundu, ancak Ramman tıpkı diğer iki ilahi varlığın yaptığı gibi teklifi reddetti. Nihayetinde kimin Zù'yu mağlup edip tabletleri geri aldığı kesin olarak belli değil, çünkü efsanenin son bölümünün yazılı olduğu tablet kayıp. Bununla birlikte Etana efsanesindeki bir paragraftan, Güneş Tanrısı'nın görevi üstlenip Zù'yu ağıyla yakalayarak yendiği varsayımında bulunmak mümkün.

Eski zamanlara ait kahramanlar ve tanrılarla ilgili olarak Babil'de anlatılan, en azından bildiğimiz kadarıyla, başlıca efsane ve anlatılar böyledir. Diğer medeniyetlerin mitolojilerinin karşılaştırılmasıyla asılsız anlatılar olmadıkları, aksine bu efsaneleri anlatagelen halklar için dini bakımdan önemli bir yere sahip oldukları sonucuna varılabilir. Üstelik bu hususta halihazırda değindiğimiz şiirlerin bazılarında birtakım kanıtlara ulaşmaktayız. İştar'ın yeraltına, yani cehenneme inişini anlatan şiirde, her yıl Tammuz'un ölümünü anmak üzere düzenlenen festivalde okunduğunu düşündürecek sebepler olduğunu görmekteyiz. Gılgamış'ın geçmişini aktaran uzun şiirin giriş bölümünde, kahramanın başarılarını öğrenmenin, bu bilgiye sahip olanlara başarı getireceği ifade edilmektedir. Bu ifade muhtemelen sırf geleneksel bir giriş ifadesi olarak değerlendirilmemiş, buna yürekten inanılmıştı. Efsanede, Gılgamış'ın tanrılar topluluğu arasına çıkarıldığından bahsedilmediği doğrudur, ancak genel inanışa göre şüphesiz bir tanrı olarak görülüyordu. British Museum'da hasta bir adamın Gılgamış'a hastalığını iyileştirmesi için yalvardığı bir dua metni bulunmaktadır. Duada Gılgamış'a, "müthiş kral, Anunnakilerin hâkimi, cennetin dört bir yanını yöneten, insanlar arasındaki en büyük arabulucu, dünyanın tek yöneticisi ve yeryüzünün tüm topraklarının efendisi" olarak hitap edilmektedir. Hasta adam ayrıca, "Sen bir hâkimsin ve benzer biçimde bir tanrı hakkında da hüküm verirsin," diye haykır-

maktadır. Buradan hareketle Gılgamış'a hiçbir suretle küçük bir yetki ve güç verilmediği apaçık ortadadır. Hem ona hem de Kahraman Etana'ya karşı duyulan saygının büyüklüğü, isimlerinin önüne her zaman "tanrı" sıfatının koyulmasıyla onaylanmaktadır.

Bu mitolojik metinlerin, günlük hayattaki alışkanlıklarda yer edindiğine dair ilave kanıtlara, Babillilerin Salgın Tanrısı'yla[58] ilgili başlıca efsanelerin yazılı olduğu bazı tabletlerde rastlamaktayız. Tabletler bu tanrıyla yardımcı ilahı İşum'un yeryüzüne saldığı yıkımı anlatmaktadır. Burada her iki tanrı da Babil şehirlerinde kanlı bir hüküm süren ve uzak diyarlara askeri seferler düzenleyen savaşçılar olarak resmedilmektedir. Bu efsaneler birkaç tablet üstüne kazınmış olup dizinin sonuncusu Salgın Tanrısı'nın öfkesinin nihayet nasıl yatıştığını anlatmaktadır. Salgın Tanrısı'na ait fevkalade başarıları tanıtanların hepsine himaye ve refah vaadinde bulunduğu bir konuşmayla sonlanmaktadır. Konuşmasına şöyle devam etmektedir: "Şayet bir gün öfkelenirsem ve yedi kat tanrısı yıkıma neden olursa, veba hançeri bu tabletin olduğu eve yaklaşmasın ve ona zarar vermesin." Bu alıntının alındığı paragraf da dahil olmak üzere şiirin bu son bölümü, British Museum'daki iki ilginç tabletin üstünde bulunmaktadır. Her bir tabletin tepesinde içine bir delik açılmış küçük bir çıkıntı bulunmakta olup tablet asılabilmesi için delikten bir ip geçirilmiş. Şüphesiz bu tabletler evlerin girişine asılıyordu ve salgını uzak tutmak üzere tılsım işlevi görüyorlardı. Bu nedenle tanrılara ait efsane ve mitlerin, Babillilerin dinsel uygulamaları ve tapınmalarında önemli bir rol oynadığına dair birçok bulgu bulunmaktadır.

Tanrılarla ilgili çeşitli efsanelerin nasıl ortaya çıktığını belirlemek ve Babil tarihinin aldığı uzun yolda geçirdikleri

58 Bu tanrının ismi genellikle Dibbarra olarak okunmaktadır, ancak muhtemelen Ura ve Girra olarak da okunabilir.

değişimlerin izlerini sürmek, ilginç ancak kesinlikle spekülatif bir incelemeyle sonuçlanacaktır. Elimize ulaştığı biçimiyle efsanelerin kendi içinde bulunan kanıtlara dayanarak ortaya atılacak bir varsayım, doğal olarak bizi çok kesin sonuçlara ulaştıramaz, ancak tabletlerin incelenmesinden en azından böyle bir varsayımın doğru olabileceğine dair genel bir sonuç çıkarılabilir. Doğaya dair bakış açılarındaki değişikliklerin, tanrılar hakkındaki efsanelerin çoğuna işaret ettiği neredeyse hiç tartışılamaz doğrulukta bir olgudur. Doğal süreçlerin bu biçimde efsaneyle izahına yönelik en belirgin örnek, muhtemelen Salgın Tanrısı'nın efsanelerinde sergilenmektedir. Çıktığı seferlerle katıldığı kanlı savaşlar, şüphesiz onun eseri olarak görülen hastalığın verdiği hasarları işaret ediyordu. İştar'ın cehenneme inmesi ve bunun sonucunda tüm doğanın zayıf düşmesi ve ardından İştar'ın yeryüzüne geri gelmesiyle insanlar ve hayvanların güçlerinin yenilenmesi açıkça doğanın sonbaharda çürümesiyle yeryüzünün baharda canlanmasını açıklamayı amaçlamıştır. Zù'nun, Bēl'in hükümdarlığını haince gasp etmesi muhtemelen Güneş'in aniden fırtına ve bulutlarla kaplanmasını esas almıştır.

Bu efsanelerin çoğunda, gözden kaçırılmaması gereken bir unsur var ve bu da hikâyenin temelini oluşturan tarihsel gerçeğin özü olup hikâyenin etrafında toplandığı özü oluşturuyordu. Uzak geçmişin tarihinden yankılanan seslerin izi, muhtemelen Salgın Tanrısı'nın efsanelerinde tanımlanan çatışmaların bazılarında olduğu gibi Elam Kralı Humbaba'ya karşı Gılgamış ile Ea-bani'nin seferi gibi serüvenlerde sürülebilir. Önemli kahraman şahsiyetlerin etrafında gelişen efsaneler, tarihi olan her medeniyette yaygındır ve bu durum özellikle de Babil için geçerlidir. Örneğin tarihsel varlığı hakkında diğer kaynaklardan bolca kanıt bulduğumuz belli başlı antik Babil krallarıyla ilgili birçok efsane elimize ulaşmıştır. I. Sargon yaklaşık MÖ 3800 yıllarında Akad şehrinde hüküm

sürmüş gerçek bir kraldı ve yazıtlarının çoğu yakın bir zaman önce Nippur'da keşfedildi. Hatta bu kral hakkında bir efsane de elimizde bulunmaktadır ve bu anlatıda annesinin onu sazlardan yapılmış bir sepet içinde Fırat Nehri'ne bıraktığını, bahçıvan Akki'nin onu kurtarıp kendi oğlu gibi yetiştirdiğini ve hâlâ bir bahçıvanken Tanrıça İştar'ın onu sevip nihayetinde hükmettiği krallığın başına getirdiğini anlatmaktadır. Sargon efsanesinin metni uzundur, ancak kralın gençliğine dair bu hikâyeden yalnızca ufak bir kısmı günümüze ulaşmıştır. En azından mit ile efsanenin nasıl da eski zamanların ünlü kralları ile kahramanları etrafında toplandığını göstermeye yeterlidir. Sargon'un efsanesi bu tarihi süreci gözler önüne seren ilk örnek değildir. Sözde "Kutha Yaratılış Efsanesi", Kutha şehrinin erken dönemlerindeki krallarından birine ait efsaneyi tasvir etmektedir. Ayrıca Sargon'un oğlu (yaklaşık MÖ 3750 yıllarında yaşamış) Naram-Sin'in ve Ur Kralı Dungi'nin (MÖ 2500 yıllarında yaşamış), Babil Kralı Hammurabi'nin (MÖ 2200 yıllarında yaşamış) ve yine Babil Kralı I. Nebukadnezar'ın (MÖ 1120 yıllarında yaşamış) efsanevi kahramanlıklarını anlatan benzer mitlere ait kısımlar, Asurbanipal'ın kitaplığında bulunmuştur. Bu efsaneleri içeren tabletlerin yalnızca bazı kısımları muhafaza edilebilmiştir, ancak zaman içinde tarihi şahsiyetlerin, yarı tanrı ve efsanevi kahramanlara dönüştüğü süreci örneklendirmektedir.

Altıncı Bölüm

İnsanın Tanrısına ve Komşusuna Karşı Vazifesi

Bundan önceki üç bölümde, Babil yazılı kaynaklarında bulunan başlıca efsanelerle mitler tasvir edilmiştir ve bunlardan elde edilen alıntılar, okurun Babil tanrılarının neye benzediklerine inanıldığına dair daha sağlam bir fikir edinebilmesini sağlamıştır. Şimdiye dek Anu'nun göklerin güçlerini idare etmesine, Bēl'in öfkesiyle yeryüzündeki insanlığı yok edip tüm tanrıların kâhinlerini yönetmesine ve Ea'nın derin denizlerde kendi meskeninin işlerini düzenleyip saklı bilgeliğiyle sırları ortaya çıkarmasına şahit olduk. Kötülüğe uğrayanların yakarışlarını duyan, muhtaç olanlara yardım edip tavsiyede bulunan karakteriyle Güneş Tanrısı Şamaş da tüm yeryüzünün adaletli hâkimi olarak görülmüştür. Büyük Tanrıça İştar ise iki karakteriyle ortaya çıkmıştır. Tutkusuna karşılık verenlere acı çektiren ve aşkını reddedenlerdense intikam almaya çalışan zalim ve ahlaksız bir âşık olarak ve daha nazik kişiliğiyle kocasını aramak için cehenneme inen

sadık bir eş olarak görünmüştür. Diğer ilahi varlıklar da kendilerine has işlevleri yerine getirirken tasvir edilmişlerdir. Özellikle tanrıların başı derde girdiğinde, onların lideri ve en yeteneklisi olarak ortaya çıkan Babil'in şehir tanrısı Marduk'u hatırlarsınız.

Bu büyük tanrıların yanı sıra görece daha az güç ve öneme sahip diğer ilahi varlıklardan da efsanelerde laf arasında bahsedilmiştir. Bununla birlikte göklerde, yeryüzünde ve yeraltında var olduğuna inanılan doğaüstü varlıkların sayısının büyüklüğü hakkında yeterli bir fikir sunulmamaktadır. Betimlenen efsaneler, çoğunlukla eski dönemlerdeki daha güçlü tanrılar ile büyük kahramanların yaptıklarını ele almakta ve doğal olarak da insanlara gündelik hayatında ve sıradan görevleri yerine getirirken görünen ve onları rahatsız eden hayaletler, cüce cinler ve hortlaklarla ilgilenmemektedir. Babilliler göremedikleri, ancak etkisi hayatlarının herhangi bir anında kendilerine talihsizlik, hastalık ya da ölüm getirebilecek olan iblisler ve perilerle dolu bir dünyaya inanmıştır. Bu cinlerin çoğu, insanlara karşı düşmanca davranıyordu ve sürekli onlarla çatışma halindeydi. Diğerleri de her ne kadar daha az düşmanca olsalar da onlardan da çekinmek gerekiyordu, çünkü insan her an farkında bile olmadan kıskançlıkla korunan haklarına tecavüz edebilecek bir davranışta bulunarak, öfkelerini üstüne çekebilirdi. Uğursuz bir sözün söylenmesi ya da pis bir şeyin yenmesi ya da içilmesi, bu varlıkların herhangi birinin öfkesini uyandırmak için yeterli olabilirdi. Mağdur kişi, kasıtlı bir itaatsizlikte bulunmamış olsa da zulümlerine tahammül etmek zorundaydı, hatta bazen nedenini dahi bilmeden. Bu varlıklar çirkin ve tiksindirici görünüşlere sahip olarak tasavvur edilirler ve çoğu zaman da çeşitli kuş ve hayvanların vücutları ve uzuvlarının tuhaf birleşimlerinden oluşurlardı. Aşağıdaki görselde, British Museum'daki bir kil figürden alınan habis bir Babil iblisine örnek bulunmakta-

13. Görsel: Bir Babil İblisi.
(British Museum, Numara 22,458.)

dır. Canavarın başı şüphesiz bir aslan başını andırmaktadır ve acımasız görünüşü, eline düşme talihsizliğine uğramış kişiye fenalık yapacağını göstermektedir.

Bu türden yaratıkların çeşitliliği ve sayısının ne kadar çok olduğunu anlamak için dikkatimizi, Babillilerin dini metinlerinde büyük yer kaplayan büyülere, efsunlu sözlere ve sihir formüllerine çevirmemiz gerekir. Babillilerin inancının görece daha alt seviyedeki bu yönünü göz ardı etmek, dinlerinin tek taraflı ve eksik bir resmini çizmekle sonuçlanacaktır. Öte yandan Babil büyücülüğü, bu kitabın sınırları içinde yer almamaktadır, çünkü burada asıl ilgilendiğimiz mevzu, Babil dininin görece daha yüksek seviyedeki çehresini incelemektir. Büyük tanrıların genel özelliklerini betimledikten sonra artık geriye insanoğlunun bu büyük ilahi varlıkların karşısında nasıl durduğu ve ayrıca dini inançlarının birbirlerine karşı vazifelerini ne ölçüde etkilediğini irdelemek kalıyor.

Dini metinlerinden öğrendiğimiz kadarıyla Babillilerin, tek bir yüce varlığa, her şeye kadir bir tanrıya inandıkları bir görüşlerinin olmadığını daha önce de belirtmiştik. Tanrılar topluluğunun üstünde var olan ve onlardan farklı bir seviyede olan böyle bir varlığın bulunduğuna inanan Mısırlılara bu konuda benzememektedirler. Mısırlılar, mutlak güce sahip böyle bir tanrının kudretini doğanın farklı alanlarına hükmeden tanrıların şahsında bizzat göstermekte olduğu görüşüne sahiptiler, fakat aynı zamanda onun tüm evrenin varlığının esas nedeni ve hem tanrıların hem de insanların yaratıcısı ve yöneticisi olduğuna inanıyorlardı.[59] Babilliler böylesine yüce bir tanrının varlığını tanımıyorlardı, ancak şunu eklemek gerekir ki metinlerinde az sayıdaki birkaç paragraf muhtemelen bu doğrultuda bir inancın var olma ihtimaline dair bir işaret vermektedir.

59 Bkz. Budge, *Egyptian Ideas of the Future Life* (Mısırlıların Ahiret Üzerine Düşünceleri).

Babil dilinde "tanrı" için kullanılan sözcük *ilu*'dur ve bu sözcüğü belirten sembol daima tanrı isimlerinin önüne niteleme sıfatı olarak getirilir. En yaygın kullanımlarından birisi, *ilâni rabûti* yani "büyük tanrılar" ifadesindeki çoğul biçimidir. İfade görece daha düşük derecede olan çok sayıdaki ilahi varlıktan ve perilerden ayrı olarak büyük tanrılar topluluğuna işaret etmektedir. Tekil biçimiyle kullanıldığında *ilu* genellikle belirli bir tanrının tanımlanmasında kullanılır. Tıpkı *ilu rabû* (büyük bir tanrı) ve Tanrı Marduk için kullanılan *ilu ali-ia* (şehrimin tanrısı) ifadelerinde olduğu gibi. Diğer metinlerde de zamir soneki alır. Örneğin *ili-ia* (tanrım) ve *ili-ka* (tanrın) gibi ya da İştar "tanrıça" ismiyle birleştirilir. Her iki durumda da belirli bir ilahi varlıktan bahsedildiği açıktır, ancak bazı yerlerde *ilu*'nun tamamen tek başına bulunduğu durumlar da mevcuttur. Bu gibi durumlarda muhtemelen herhangi bir niteleyici ifade kullanmadan sadece "tanrı" olarak yorumlamak gerekmektedir. Böyle bir durum üçüncü bölümde betimlenen antik Kutha kralına ait şiirin sonuna doğru karşımıza çıkmaktadır. Burada kral kendi tarihini anlattıktan sonra gelecek her yöneticiye tavsiye vermeye başlar. Sözlerini gelecekteki herhangi bir "kral, yönetici ya da prense", "tanrının ülkeyi yönetmesi için çağıracağı her kim olursa ona" yöneltmektedir. Burada belirli bir tanrıdan bahsedilmemektedir ve *ilu* tek başına kullanılmaktadır, ancak yine de bu ifadenin geçtiği efsanenin muhafaza edildiği tapınak Kutha tanrısı Nergal'e ait olduğundan ifadenin Nergal'i işaret etmesi muhtemeldir. Her hâlükârda *ilu*'nun bu biçimde tek başına kullanılması nadiren gerçekleşmektedir ve Babillilerin doğal dünyanın alanlarına hâkim farklı tanrılarından başka, soyut ve yüce bir ilahı tasavvur ettiklerini ispatlamak üzere tek başına bu kanıta güvenmek biraz aceleci bir yaklaşım olurdu. Asurlular, tanrıları Aşur'u kendi ulusal varlıklarının simgesi olarak kabul ettikleri için böyle bir inanışa Babillilerden daha yakın durmuş olabilirler ve her ne kadar Babillilerden son-

ra diğer tanrılara tapınmayı sürdürmüş olsalar da Aşur'u diğerleri arasında yüce bir konuma yerleştirmişler ve daha eski tanrılara ait olan vasıfların çoğunu ona atfetmişlerdir.

Babilliler arasında Tanrı Marduk da zaman içinde kendine has önemli bir konum edinmiştir. Babil tanrısı olduğu için doğal olarak kendi şehrinin sakinleri tarafından kolayca ulaşılabilir bir konumdaydı ve kendi halkıyla arasındaki bu yakınlık, babası Ea'nın huzurunda insanların arabulucusu ve ricacısı karakterinde görünmesine dek kademeli olarak gelişti. Daha önce Marduk'un dünyanın ve insanlığın yaratıcısı olarak değerlendirildiğini görmüştük ve bu geleneğe göre nüfuzunu kendi yaratmış olduğu yaratıklar yararına kullandığı düşünülmüş olmalı. Marduk'un ricacı karakterinin güzel bir örneğini, dini bir metinden alınan aşağıdaki alıntıda görmek mümkün. Metnin yüksek sesle okunması hasta birisine çare olabilir ve başına musallat olan kötü büyüyü kaldırabilirdi. Metinde şöyle yazıyor:

Şeytan gibi kötü bir lanet adamı kuşattı,
Acı ve ıstırap çöktü üstüne,
Kötü bir dert çöktü üstüne,
Şeytani bir lanet, bir büyü, bir hastalık...
Habis lanet onu bir kuzu gibi katletti.
Tanrısı onun vücudundan ayrıldı,
Koruyucu tanrıçası onun yanını terk etti.
Acı ve tasa bir giysi gibi kuşattı onu ve o yenildi.
Sonra Marduk gördü onu,
Ve babası Ea'nın evine girdi ve ona dedi ki:
"Ey baba! Şeytan gibi kötü bir lanet adamı kuşattı."
İki kez söyledi ona ve ekledi:
"Adam ne yaptı bilmiyorum, nasıl iyileşebileceğini de bilmiyorum."
Ve Ea, oğlu Marduk'a şöyle yanıt verdi:
"Ah, oğlum, neyi bilmiyorsun? Sana daha ne söyleyebilirim?

Ah, Marduk, neyi bilmiyorsun? Sana daha ne söyleyebilirim?
Bildiklerimi sen de biliyorsun.
Git, oğlum, Marduk,
Arınma evine götür onu,
Üstündeki büyü bağını çöz, kaldır büyüyü üstünden."

Marduk'un tanrılar topluluğundaki önemli konumu, ona hitaben yazılmış sayısız ilahi ve duada fazlasıyla kanıtlanmıştır. Bununla birlikte çok benzer özellikleri olan dualar ve ilahiler diğer büyük tanrılara hitaben de yazılmıştır ve Marduk'a ya da diğer herhangi bir ilahi varlığa karşı saygıda kesinlikle geri kalmadıklarına inanılmıştır. Görünüşe bakılırsa hangi tanrının tapınağında tapınılıyorsa, o tanrının daha önemli hale geldiği ve kendisine tapınanları diğer tanrıların gazabından koruyacak gücü elde ettiği düşünülüyordu.

Yukarıda alıntılanan hasta adamın kötü durumunun tasvirinde, "Tanrısı onun vücudundan ayrıldı, koruyucu tanrıçası onun yanını terk etti," ifadesinin geçtiği iki satır bulunmaktadır. Bu iki satırın açıklaması, antik Babilli ile tanrısı arasında bulunan ilişkinin muhtemelen en ilginç ve aynı zamanda en tipik özelliğini bize sunmaktadır. Marduk'un genellikle insanlığın arkadaşı ve koruyucusu olarak göründüğüne şahit olduk, öte yandan her Babillinin kaderinin sıkı sıkıya bağlı olduğu iki kutsal koruyucusu daha vardı. Her insanın, kendi koruyucu tanrı ve tanrıçası vardı. Bunlar da o kişinin refahıyla özellikle ilgilenir ve o da özellikle onların hizmetine kendini adardı. Herhangi bir hastalıkta ya da dertte, ilk önce bu iki ilahi varlığa başvurur ve kendisi adına güçlerini sarf etmeleri için onlara yalvarırdı. Bununla birlikte güçlüğe düşmüş olduğu gerçeği, çoğunlukla tanrısı ile tanrıçasının geçici süreliğine uzaklaştığının kanıtıydı ve şayet durum buysa önce onların öfkesini sakinleştirmesi ve sonra da onların yardımını güvence altına alması gerekirdi. Babillilerin koruyucu ilahla-

rını seçerken hangi ilkeleri uyguladıkları dini metinlerinde açıkça gösterilmemektedir. Bir çocuğun anne ve babasının, doğumunda çocuğu herhangi bir tanrının ya da tanrıçanın korumasına adadıklarını ve seçimin tamamen onlara bırakıldığını varsaymak mantık dışı değildir. Hangi ilahi varlıklar seçilirse seçilsin bu seçimler, anne babanın yaşadığı şehirde tapınakları ya da mabetleri olan tanrılar arasından yapıldığı için çocuklarını etkili şekilde koruyabilecek konumda olduğundan emin olabiliriz. Koruyucu ilahi varlıklara inanç, Babil dininin büyülü tarafıyla yakından ilintilidir ve bir insanın büyülerin ve efsunlu sözleri uyguladığı en yaygın şeylerden biri, öfkeli tanrısı ile tanrıçasını yatıştırmaktı. Dolayısıyla bu koruyucu tanrılara inancın, Babil tarihinde çok uzak dönemlere uzandığı sonucuna varılabilir. İnsan, görünmez iblisler ve şeytanlarla yaşadığı yerin ortasındaki savaşında, sadece kendi başına yardımsız bırakılsaydı onun için güç olurdu. Onun doğal hamileri, kendi koruyucu tanrı ve tanrıçasıydı. Onları rencide edecek ya da kendisinden uzaklaştıracak hiçbir şey yapmadıysa onların daimi korumasıyla ilgisi onunla olurdu.

Birinin başına ne zaman bir talihsizlik ya da hastalık gelse koruyucu tanrısını rencide ettiğini düşünür ve aceleyle tanrısı ile tanrıçasının mabedine gidip tanrıların lütfunu geri kazanmada kendisine yardım edebilecek bir rahibin hizmetine başvururdu. Babil ve Asur silindir mühürlerinin üstüne sıkça kazınan şeylerden biri, tanrısının huzuruna bir rahip tarafından çıkarılan mührün sahibinin tasviriydi ve rahibin aracılığının, gücenmiş ilahın gereğince yatıştırılabilmesi için gerekli bir şey olduğu görülüyordu. Mühürlerin üstünde çoğu zaman, mührün sahibinin arkasında yürüyen ve tapınağa adaklar taşıyan bir yardımcı temsil edilmektedir ve bu adaklar rahibe verildiğinde tövbekâr kişi, tanrının huzuruna çıkmak üzere götürülmeye hazır olurdu. Daha sonra rahip onu elinden tutar ve hem rahip hem de tövbekâr diğer elleri-

ni bir tapınma ve yalvarış simgesi olarak havaya kaldırırlardı. Bu usulde kişi, rencide olmuş tanrısının huzuruna çıkarılırdı. Şayet şiddetli şekilde hastalanmış ya da aşırı derecede suçlu hissediyorsa yere oturarak ya da uzanarak acı iç çekişlerle ve iniltilerle günahını ilan edip bağışlanmak için dua ederdi. Babilliler ile Asurluların yazılı dini kaynakları arasında rencide edilmiş tanrının huzuruna çıktıklarında kullanılmak üzere, rahipler ve günahkârlar için dua kitabı olarak işe yarayan birkaç tablet de bulunmuştur.[60] Bu dua kitaplarında, rahip bazen tanrıya seslenip itirafta bulunmayı dileyen kişinin üzücü durumunu tarif etmektedir. Diğer zamanlardaysa günahkârın kendisi duaya girişmektedir. Aşağıdaki satırlar bu metinlerin birinden alınan alıntıdır:

> *Rahip: İşte orada acı içinde oturuyor, ıstırap içinde çığlıklarla, yüreği darda. Büyük acılar içinde gözyaşları döküyor. Tıpkı güvercinler gibi gece gündüz kederle inliyor. Merhametli tanrısının karşısında, vahşi bir inek gibi ağlıyor. Kederli bir şekilde iç çekiyor. Tanrısının önünde yalvararak yüzünü düşürüyor. Yanına yaklaşabilmek için ağlıyor, hiçbir şey onu durdurmasın diye.*
>
> *Günahkâr: Yaptıklarımı ilan edeceğim, asla ilan edilemeyecek olan yaptıklarımı. Sözlerimi tekrar edeceğim, tekrarlanamayacak olan sözlerimi. Ah tanrım! Yaptıklarımı ilan edeceğim, asla ilan edilemeyecek olan yaptıklarımı.*

Başka bir duadaysa bir günahkâr, tanrısı ile tanrıçasına bir arada seslenmektedir ve aşağıdaki sözlerle günahından arındırılmak için dua etmektedir:

> *Ah tanrım, kızgın tanrım, duamı kabul et. Ah tanrıçam, kızgın tanrıçam, yakarışımı duy. Yakarışımı duy*

60 Karşılaştırma için Zimmern, *Babylonische Busspsalmen* (Babil Pişmanlık İlahileri), Leipzig, 1885.

ve ruhun huzura ersin. Ah tanrıçam, bana şefkatle bak ve yakarışımı kabul et. İzin ver günahlarım affedilsin, günahlarım silinsin. Yasak kaldırılsın, kefaletler çözülsün. Yedi rüzgâr iç çekişlerimi alıp götürsün. Kötülüğümü söküp çıkaracağım, bırak kuşlar göklere taşısın. Bırak balıklar sefaletimi alıp götürsün, bırak nehirler sürüklesin. Yeryüzünün hayvanları alsın benden. Nehrin akan suları beni yıkayıp temizlesin.

Aşağıdaki alıntıda olduğu gibi bazen duanın yöneltildiği tanrı ya da tanrıçanın isminden de bahsedilmektedir. Alıntıda günahkâr, Tanrıça İştar'ın iradesine kendini tamamen adamakta olup son derece rezil durumundan bahsederek, onda merhamet duygusu uyandırmaya çalışmaktadır. Tanrıça'ya şu sözlerle yalvarmaktadır:

Ey tanrıların annesi! Onların emirlerini yerine getiren tanrı. Ey insanların leydisi! Yeşil bitkilerin büyümesini sağlayan tanrı. Her şeyi yaratan sen, tüm yaratılışı yöneten sen. Ey Ana İştar! Yanına hiçbir tanrının yaklaşamadığı sen. Ey yüce leydi! Emri kudretli leydi. Bir dua edeceğim. Leydim için hayırlı olanı, leydim de bana hayırlı kılsın! Ey leydim! Gençliğimden beri çok talihsizliğe katlandım. Aç kaldım, hıçkırıklarımla beslendim. Susuz kaldım, gözyaşlarımı içtim. Yüreğim hiç gülmüyor, ruhum hiç bayram etmiyor.

Kişinin, tanrısı ve tanrıçasına yakarışı her zaman başarıyla sonuçlanmazdı, çünkü bazen günahı o kadar büyük olurdu ki affedilme talepleri tanrıların öfkesini dindirmeye yetmezdi. Böyle bir durumda, günahkâr yakarışlarının yanıtlanmadığını gördüğünde, koruyucu ilahlarıyla uzlaşmasında yardımına ihtiyaç duyduğu daha güçlü bir tanrı ya da tanrıçaya başvururdu. Aşağıdaki metin, böyle bir durumda rahip ile

günahkârın kullanması için hazırlanmış bir dua kitabından alınan bir alıntıdır:

Günahkâr: Ben, senin hizmetkârın, iç çekerek sana ağlıyorum. Her kim günah işlediyse sen tutkulu duasını kabul ettin. Merhametle baktığın yaşar. Ey her şeyin hâkimi! İnsanlığın leydisi. Ey merhametli olan! Dönüşü hayırlı olan. Yakarışları kabul eden sen.

Rahip: Tanrısı ve tanrıçası ona kızdığından sana haykırıyor. Çevir yüzünü ona ve elini tut.

Günahkâr: Senin dışında doğruyu gösteren başka ilah yok. Adaletinle merhamet göster bana ve yakarışımı kabul et. Affedildiğimi bildir ve ruhun yatışsın. Ey leydim! Ne zaman yüzünü döneceksin bana? Güvercinler gibi sızlanıyorum, hıçkırıklarımdan usandım.

Rahip: Acı ve kederle ruhu sıkışmış. Gözyaşları döküp dert çığlıkları atıyor.

Bazen kişi, kendi tanrı ve tanrıçasının sevgisine sığınıp yardımlarından faydalanabilirken, işlediği günahlardan dolayı başka bir güçlü tanrıyı gücendirmiş olabilir. Böyle bir durumda rencide ettiği tanrının tapınağına başvurmakta ve kendi tanrısıyla tanrıçasının kendi adına aracılık ettiğine inanmaktadır. Aşağıdaki alıntı, Güneş Tanrısı Şamaş ile onun eşi Ai'yi rencide etmiş birinin, onların öfkesini dindirmeye çalışırken dile getirdiği bir duadan alınmıştır. Duada kendi tanrısı ile tanrıçası da sözlerini eklemektedir. Rahip önce adamın alçakgönüllüğüyle kederini tarif etmektedir. Alıntıda şöyle yazmaktadır:

Rahip: Gözyaşlarından dolayı kaldıramadığı yüzüyle sana yakarıyor. Prangalar vurulmuş ayaklarıyla sana yakarıyor. Yorgunluktan tükenmiş elleriyle sana yakarıyor. Flüt nağmeleri gibi ağlayan bağrıyla sana yakarıyor.

Günahkâr: Ey leydim! Yüreğimin acısıyla keder içinde ses-

leniyorum sana. Affedildiğimi duyur. Ey leydim! Söyle hizmetkârına, "Bu kadar yeter," de. Bırak yüreğin yatışsın. Istırap içindeki hizmetkârına merhametini bahşet. Dön yüzünü ona, niyazını kabul et. Seni kızdıran hizmetkârına merhametini çevir. Ey leydim! Ellerim bağlı, huzurunda yere kapanıyorum. Büyük kahraman, sevgili eşin Şamaş huzurunda benim için aracılık et. Et ki huzurunda uzun bir ömür boyunca yürüyebileyim. Tanrım sana yüreğim huzura ersin diye dua etti. Tanrıçam ruhun huzura ersin diye sana niyaz etti.

Bir günahkâr, çoğunlukla öfkeli tanrı ve tanrıçasının şefkatini etkilemek için kederli ve perişan durumuna bel bağlardı. Bununla birlikte bazen rahip, günahkârın affedilip sağlığıyla refahına kavuştuğunda adayacağı sunaklardan da bahsederdi. Öfkeli bir tanrının, günahkârı affetmesi için rahip tarafından yapılan böyle bir teşvik ricası aşağıdaki alıntıdaki gibidir:

Çöz bağlarını, prangalarını çıkar. Yüzünü aydınlat, tanrısına, yaratıcısına öv onu. Hizmetkârına hayat bahşet ki kudretine şükretsin. Her mekânda huzurunda eğilebilsin diye. Hediyesini al, bedelini kabul et ki, huzurlu bir diyarda önünde yürüyebilsin. Bolluk ve bereketle tapınağını doldurabilsin. Tapınağına adaklar konsun. Kapıları sular gibi yağla yıkansın. Kapı eşiğinden bol bol yağ taşsın.

Şüphesiz dini gelişimlerinin erken dönemlerinde Babillilerin işlediği günahlar, daha resmi ve törensel bir özelliğe sahipti. Çekilen acılar, dini bir kuralın ihlalinden, yasak olan bir şeyin yenmesi ya da içilmesinden ya da uğursuz bir söz ya da eylemden kaynaklanabilirdi. Şüphesiz ahlaki yargılar zamanla erken dönemlerdeki inançları hafif de olsa etkilemiştir.

Bir tanrının kendine has adetlerine karşı yapılan saygısızlıklar kadar, adaletsiz ve kötü amaçlı amellerin de bireyin tanrısını öfkelendirdiğine inanılmış ve böylece kişinin tanrısına karşı vazifesi diğer insanlara karşı sorumluluğunun da olduğu algısına neden olmuştur. Zulüm ve adaletsizliğin ardından maddi anlamda talihsizliğin geleceğine dair inanış, Asurbanipal'ın kitaplığındaki bir metinde açıkça geçmektedir. Metin, bir krala haksızlığa karşı bir dizi uyarıda bulunmaktadır ve böyle davranışların ya kendisine ya da ülkesine geri tepeceği kati bir şekilde ifade edilmektedir. Tabletin başında şu şekilde yazmaktadır:

Şayet kral adalete kulak vermezse halkı altüst olacak ve diyarı kargaşaya sürüklenecek.

Şayet ülkesinin kanunlarına kulak vermezse Alınyazısı Kralı Ea, onun kaderini değiştirecek ve ona felaket getirecek.

Şayet soylularına kulak vermezse günleri uzun olmayacak.

Şayet bilgelere kulak vermezse ülkesi ona karşı isyan edecek.

Şayet bilgeliğe kulak verirse kral ülkesinin güçlenmesini izleyecek.

Şayet Ea'nın emirlerine kulak verirse yüce tanrılar ona gerçek bilgelik ve feraset bahşedecek.

Şayet Sippar halkından birine haksızlık edip merhametsizce davranırsa, Yeryüzü ve Göklerin Tanrısı Şamaş onun ülkesine merhametsizce davranacak ve adaletsizliğin olduğu yere adil bir prens ile adil bir hâkim atayacak.

Şayet Nippur halkından biri ona adil bir karar için giderse ve onun hediyelerini kabul edip adaletsizce davranırsa Dünyanın Efendisi Bēl, üstüne yabancı bir düşman salıp ordusunu altüst edecek ve prensi ile lideri dışlanmışlar gibi sokaklarda avlanacak.

Şayet Babil halkı yanlarında para götürüp ona rüşvet ve-

rirse ve o da onların davalarını haklı bulup ricalarını yerine getirirse, Göklerin ve Yerlerin Efendisi Marduk, düşmanını onun üstüne salacak ve bütün malını mülkünü düşmanına verecek. Buna ek olarak bunu yapan Nippur, Sippar ya da Babil halkı hapse atılacak.

Bu tablette, tanrıların zulüm ile haksızlığı felaketle cezalandıracağı açıkça görülmektedir. Ayrıca bu inancın varlığına dair, dini içerikli diğer Babil metinlerinde de kanıtlar bulunmaktadır. Sihirli sözler içeren bir metinden, insanın komşusuna karşı işlediği kötülüğün, resmi dini yasalara karşı işlenen herhangi bir suçun karşılığında verilen cezayla neredeyse aynı şiddette bir cezayı gerektirdiğine tanık oluyoruz. Bireyin işlemiş olabileceği farklı suçlar, birtakım sorular biçiminde listelenmiş ve aşağıdaki alıntı da bu tip suçların özelliklerini göstermektedir:

Bir babayı oğlundan mı uzaklaştırdı? Bir oğlu babasından mı uzaklaştırdı? Bir anneyi kızından mı uzaklaştırdı? Bir kızı annesinden mi uzaklaştırdı? Bir kayınvalideyi gelininden mi uzaklaştırdı? Bir gelini kayınvalidesinden mi uzaklaştırdı? Bir kardeşi kardeşinden mi uzaklaştırdı? Bir arkadaşı arkadaşından mı uzaklaştırdı? Bir yoldaşı yoldaşından mı uzaklaştırdı? Bir esiri özgür bırakmayı mı reddetti yoksa bir tutsağı salıvermeyi mi reddetti? Bir mahkûmu ışıktan mı mahrum bıraktı? Bir tutsak için "Onu sıkı tutun," mu dedi? Yoksa elleri bağlı biri için "Bağlarını sıkın," mı dedi? Bir tanrıya karşı mı yoksa bir tanrıçaya karşı mı günah işledi? Bir tanrıyı mı gücendirdi yoksa bir tanrıçaya saygıda kusur mu etti? Kendisinden büyüklere zorbalık mı etti yoksa büyük ağabeyine nefret mi besledi? Anne ve babasını hor mu gördü yoksa ablasına hakaret mi etti? Önemsiz şeylerde cömert davranıp önemli olanlara tamah mı etti?

"Hayır," yerine "Evet," mi dedi? "Evet," yerine "Hayır," mı dedi? Ahlaksız şeyler mi söyledi yoksa itaatsizliğe mi niyet etti? Hayırsız laflar mı etti? Hileli terazi mi kullandı? Yanlış bir hesabı mı kabul etti yoksa doğru bir miktarı geri mi çevirdi? Meşru bir oğlu mirastan mı mahrum etti? Yoksa gayrimeşru bir oğlu kabul mu etti? Yanlış bir sınır çizgisi mi çekti? Yoksa doğru bir sınır çizgisini mi reddetti? Sınırları, hudutları ya da sınır çizgilerini mi aştı? Komşusunun evine zorla mı girdi? Komşusunun karısına mı yanaştı? Komşusunun kanını mı döktü? Komşusunun kıyafetlerini mi çaldı?

Böylece herhangi birisinin işlenmesi sonucunda, insanı tanrısının gazabına uğratacak olan detaylı bir günah ve kusur silsilesini sıralamış olduk. Listelenen maddeler birlikte ele alındığında, MÖ yedinci yüzyılda (hatta daha erken bir dönemde de olabilir) Babilliler ile Asurluların birçok bakımdan, İbrahim'in soyundan gelenlerinkine benzer bir ahlak sistemine sahip olduklarını ispatlamaktadır.

Mitolojiler tamamen hayal ürünü müydü, yoksa başka dünyaların hikâyeleri miydi? Birçok farklı kültürün ve coğrafyanın mitolojisini tek tek ele alacak dizimizin ikinci kitabı, kadim bir coğrafya olan Mezopotamya'nın mitolojisi.

Medeniyet, bundan sekiz bin yıl önce, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasındaki verimli topraklarda doğdu. Çevredeki dağlardan ve çöllerden gelen insanların burada kurduğu Babil, antikçağın en önemli ve görkemli şehirlerindendir. Mezopotamya'da gerçekleştirilen kazılar sonucunda elde edilmiş yazıtlara dayanan bu araştırma, Babil, Asur ve Sümer mitolojisiyle ilgili temel gerçekleri ortaya çıkarıyor. Bu kitap sizi tanrılarla şeytanların, kahramanlarla kralların büyülü dünyasına davet ediyor.

Mitoloji

ISBN 978-605-7805-18-7

9 786057 605207

/mayakitap
/mayakitap
/mayakitap